

**KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ\* SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**İŞLETME ANABİLİM DALI  
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**TÜRKİYE'DE GIDA İÇECEK VE TÜTÜN SEKTÖRÜNDEKİ BÜYÜK VE  
KÜÇÜK ÖLÇEKLİ İŞLETMELERİN FİNANSAL ORANLARININ  
KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Damla EKER**

**OCAK-2014**

**TRABZON**

**KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ\* SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**İŞLETME ANABİLİM DALI  
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**TÜRKİYE'DE GIDA İÇECEK VE TÜTÜN SEKTÖRÜNDEKİ BÜYÜK VE  
KÜÇÜK ÖLÇEKLİ İŞLETMELERİN FİNANSAL ORANLARININ  
KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Damla EKER**

**Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hüseyin DAĞLI**

**OCAK-2014**

**TRABZON**

## ONAY

Damla EKER tarafından hazırlanan Türkiye’de Gıda İçecek ve Tütün Sektöründeki Büyük ve Küçük Ölçekli İşletmelerin Finansal Oranlarının Karşılaştırmalı Analizi adlı bu çalışma 06.01.2014 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından İşletme Anabilim dalı Finans Bilim dalında **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Hüseyin DAĞLI (Başkan, Danışman)

Prof. Dr. Metin BERBER

Yrd. Doç. Dr. Ahmet KURTARAN

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım. ... / ... / ....

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. Ahmet ULUSOY

## **BİLDİRİM**

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olmayan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Damla EKER

## ÖNSÖZ

Türkiye’de Gıda İçecek ve Tütün Sektöründeki Büyük ve Küçük Ölçekli İşletmelerin Finansal Oranlarının Karşılaştırmalı Analizi konulu bu çalışma Yüksek Lisans Bitirme Tezi olarak hazırlanmıştır.

Tez danışmanlığımı üstlenerek eğitimim süresince yardımlarını esirgemeyen, çalışmalarına ışık tutan saygıdeğer hocam Prof. Dr. Hüseyin DAĞLI’ya, üzerimde emeği olan İşletme Bölümü hocalarına ve hayatım boyunca beni destekleyen çok kıymetli ailem ve dostlarıma teşekkürü borç biliyor, bu çalışmayı rahmetli babam Osman Cezmi EKER’in aziz hatırasına ithaf ediyorum.

Trabzon Ocak, 2014

Damla EKER

## İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ .....	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
ÖZET .....	VIII
ABSTRACT .....	IX
TABLolar LİSTESİ .....	X
GRAFİKLER LİSTESİ .....	XII
KISALTMALAR LİSTESİ .....	XIII
GİRİŞ.....	1-2

## BİRİNCİ BÖLÜM

<b>1. FİNANSAL ORAN ANALİZİ .....</b>	<b>3-27</b>
1.1. Finansal Oran Analizinin Tanımı ve Kapsamı .....	3
1.2. Finansal Oran Analizinde Kullanılan Oranlar .....	5
1.2.1. Likidite Oranları .....	5
1.2.1.1. Cari Oran.....	5
1.2.1.2. Likidite Oranı.....	6
1.2.1.3. Nakit Oranı .....	7
1.2.1.4. Likiditeyle İlgili Diğer Oranlar .....	8
1.2.2. Devir Hızı (Aktivite Oranları).....	9
1.2.2.1. Stok Devir Hızı .....	9
1.2.2.2. Stokların Ortalama Tüketilme Süresi .....	10
1.2.2.3. Alacak Devir Hızı .....	10
1.2.2.4. Alacakların Ortalama Tahsil Süresi .....	11
1.2.2.5. Net Çalışma Sermayesi Devir Hızı .....	12
1.2.2.6. Duran Varlık Devir Hızı .....	12
1.2.2.7. Toplam Varlık Devir Hızı.....	13

1.2.2.8. Öz Sermaye Devir Hızı.....	14
1.2.3. Kaldıraç (Sermaye Yapısı Oranları).....	14
1.2.3.1. Toplam Borç Oranı .....	15
1.2.3.2. Borç Öz Sermaye Oranı .....	16
1.2.3.3. Öz Sermaye Çarpanı .....	16
1.2.3.4. Kısa Süreli Yabancı Kaynakların Toplam Varlıklara Oranı.....	17
1.2.3.5. Uzun Süreli Yabancı Kaynakların Toplam Varlıklara Oranı .....	17
1.2.3.6. Faiz Karşılama Oranı .....	18
1.2.3.7. Borç Servis Oranı.....	19
1.2.3.8. Sabit Ödemeleri Karşılama Oranı.....	19
1.2.4. Kârlılık Oranları .....	20
1.2.4.1. Brüt Satış Kârı Oranı (Brüt Kâr Marjı).....	21
1.2.4.2. Faaliyet Kârı Oranı (Faaliyet Kâr Marjı) .....	21
1.2.4.3. Olağan Kâr Oranı (Olağan Kâr Marjı).....	22
1.2.4.4. Dönem Kârı Oranı (Dönem Kâr Marjı) .....	22
1.2.4.5. Dönem Net Kâr Oranı (Net Kâr Marjı) .....	23
1.2.4.6. Temel Kazanç Gücü Oranı (Ekonomik Aktif Kârlılığı Oranı).....	23
1.2.4.7. Aktif Kârlılık Oranı (Varlık Kârlılığı Oranı).....	23
1.2.4.8. Öz Sermaye Kârlılık Oranı .....	24
1.2.5. Piyasa Oranları .....	24
1.2.5.1. Fiyat/ Kazanç Oranı .....	25
1.2.5.2. Piyasa Değeri / Defter Değeri Oranı.....	25
1.2.5.3. Temettü Verimi.....	26
1.2.5.4. Kar Payı Dağıtım Oranı .....	26

## İKİNCİ BÖLÜM

<b>2. TÜRKİYE’DE GIDA İÇECEK VE TÜTÜN SEKTÖRÜ .....</b>	<b>28-72</b>
2.1. Türkiye’de Gıda İçecek ve Tütün Sektörünün Tarihçesi, Mevcut Durumu ve Kapsamı .....	30
2.1.1. Türkiye’de Gıda İçecek ve Tütün Sektörünün Tarihçesi .....	30
2.1.2. Türkiye’de Gıda İçecek ve Tütün Sektörünün Kapsamı ve Mevcut Durumu.....	32

2.2. Gıda İçecek ve Tütün Sektörünün Ana Faaliyet Kolları.....	33
2.2.1. Et ve Et Ürünleri İmalatı, İşlenmesi ve Saklanması.....	33
2.2.2. Balık ve Balık Ürünlerinin İşlenmesi ve Saklanması.....	40
2.2.3. Sebze ve Meyvelerin İşlenmesi ve Saklanması.....	43
2.2.4. Bitkisel ve Hayvansal Sıvı ve Katı Yağlar.....	50
2.2.5. Süt Ürünleri İmalatı.....	53
2.2.6. Öğütölmüş Tahıl Ürünleri, Nişasta ve Nişastalı Ürünlerin İmalatı.....	56
2.2.7. Diğer Gıda Maddelerinin İmalatı .....	60
2.2.8. Hazır Hayvan Yemleri İmalatı .....	64
2.2.9. İçecek İmalatı .....	67
2.2.10. Tütün Ürünleri İmalatı .....	70

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

<b>3. TÜRKİYE’DE GIDA İÇECEK VE TÜTÜN SEKTÖRÜNDE YER ALAN BÜYÜK VE KÜÇÜK ÖLÇEKLİ İŞLETMELERİN FİNANSAL ORANLARININ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ.....</b>	<b>73-87</b>
3.1. Literatür İncelemesi .....	73
3.2. Veri ve Yöntem.....	75
3.3. Analiz ve Bulgular .....	80
<b>SONUÇ VE ÖNERİLER .....</b>	<b>88</b>
<b>YARARLANILAN KAYNAKLAR .....</b>	<b>92</b>
<b>EKLER .....</b>	<b>107</b>
<b>ÖZGEÇMİŞ .....</b>	<b>108</b>



## ÖZET

Finansal oran analizi, finansal analiz tekniklerinin en yaygın kullanılan türlerinden biridir. İşletme yönetici ve sahipleri, yatırımcılar, kredi kurumları gibi özel ve tüzel kişilikler finansal oran analizi yardımıyla işletmelerin finansal yapısı, kârlılıkları, verimlilikleri, borç ödeme kabiliyetleri gibi konular hakkında fikir sahibi olurlar.

Finansal oranların sabitleşmiş standartları olmamasıyla birlikte piyasanın durumu, işletmelerin yer aldıkları endüstri gibi değişik faktörlere bağlı olarak zaman içerisinde değişebilirler.

Bu çalışmada, Türk Gıda İçecek ve Tütün sektöründeki büyük ve küçük ölçekli işletmelerin 8 yıllık finansal oranlarının karşılaştırmalı analizi yapılmıştır. Çalışmanın ilk bölümünde finansal oran analizi anlatılmış, ikinci bölümde Türkiye’de Gıda İçecek ve Tütün Sektörü hakkında bilgiler verilmiş ve üçüncü bölümde söz konusu sektörde büyük ve küçük ölçekli işletmeler için hesaplanan finansal oranların karşılaştırmalı analizi Mann Whitney U testi kullanılarak yapılmıştır. Karşılaştırmalı analiz sonucunda duran varlık devir hızı, uzun vadeli borç, faiz karşılama ve kârlılık oranlarının tümünde anlamlı farklılıklar olduğu bulunmuştur.

**Anahtar Sözcükler:** Finansal Oran Analizi, Türkiye’de Gıda İçecek ve Tütün Sektörü

## **ABSTRACT**

Financial ratio analysis is one of the most popular analysis techniques of the financial analysis. Business owners, investors, credit agencies and other private and legal corporate bodies are informed about the financial structures, profitability, activity and debt payment ability of the businesses by means of financial ratio analysis.

Financial ratios do not have stable standards and are subject to changes based on the such factors as the market stability and the industries which in firms operate.

In this study, 8 years financial ratios of the small and large scale businesses in the Turkish Food Beverage and Tobacco sector have been analyzed comparatively. In the first chapter, financial ratio analysis has been described and in the second chapter, information about Turkish Food Beverage and Tobacco sector has been given. In the third chapter, Mann Whitney U test has been conducted in order to analyze financial rates of the small and large scale businesses comparatively. As a result of the comparison, there were statistically significant differences in the return of fixed assets, long term debts, interest payments and all profitability rates.

**Key Words:** Financial Ratio Analysis, Food Beverage and Tobacco Sector in Turkey.

## TABLolar LİSTESİ

<u>Tablo No</u>	<u>Tablo Adı</u>	<u>Sayfa No</u>
1	Nace Rev 1.1 Sınıflandırması .....	29
2	Türkiye’de İşlenmiş Kırmızı Et Üretimi Miktar ve Değerleri (2009-2011, kg, TL) .....	35
3	Türkiye’de Kırmızı Et ve Et Ürünleri Dış Ticareti (2009-2011, \$).....	36
4	Türkiye’de İşlenmiş Kümes Hayvanı Etlerinin Üretim Miktar ve Değerleri (2009-2011, kg, TL) .....	38
5	Türkiye’nin İşlenmiş Kümes Hayvanları İthalat ve İhracat Değerleri (2009-2011, \$) .....	39
6	Türkiye’de Kırmızı Et ve Kümes Hayvanları Etlerinden Elde Edilen Mamullerin Üretim Miktar ve Değerleri (2009-2011, kg, TL) .....	40
7	Türkiye’de İşlenmiş Su Ürünleri Üretimi (2009-2011, kg, TL).....	42
8	Türkiye’nin İşlenmiş Su Ürünleri İthalat ve İhracat Değerleri (2009-2011, \$) .....	43
9	Dünya’nın Önde Gelen Meyve ve Sebze Üreticisi Ülkeleri (2011, Ton).....	44
10	Türkiye’nin İşlenmiş Meyve Sebze Üretim Miktar ve Değerleri (2009-2011, kg, TL) .....	45
11	Türkiye’de Dondurulmuş Meyve Sebze İhracatı (2008-2010, Ton, 000\$) .....	47
12	Türkiye’de Meyve Suyu Konsantresi ve Meyve Püresi Üretimi (2008-2010, 000 Ton).....	49
13	Türkiye’nin Yağlı Tohum ve Türevleri İthalatı (2009-2011, 000 Ton) .....	51
14	Türkiye’nin Bitkisel ve Hayvansal Sıvı ve Katı Yağların İthalat ve İhracat Değerleri (2009-2011, \$) .....	52
15	Türkiye’de Üretilen Başlıca Süt ve Süt Ürünleri Miktarları (2009-2011, Ton).....	54
16	Türkiye’de Süt Ürünleri İthalat ve İhracat Değerleri (2008-2011, \$) .....	55

17	Türkiye’de Süt Ürünlerinin Ürün Bazında İthalat ve İhracat Miktar ve Değerleri (2011, kg, \$).....	55
18	Türkiye’de Öğütülmüş Tahıl Ürünleri Nişasta ve Nişastalı Ürünlerin Üretim Miktar ve Değerleri (2009-2011, kg, TL) .....	57
19	Türkiye’nin Buğday ve Diğer Hububat Unları İhracat Değerleri (2008-2011, 000\$) .....	58
20	Türkiye’de Nişasta İthalat ve İhracat Miktarları (2009-2011, Ton).....	59
21	Türkiye’de Mısır Yağı İthalat ve İhracatı Miktar ve Değerleri (2008-2010, Ton, 000\$).....	60
22	Diğer Gıda Maddelerinin İmalat Değerleri (2005-2009, Milyon TL).....	61
23	Diğer Gıda Maddeleri Kapsamında Seçilmiş Ürünlerin İthalat ve İhracat Değerleri (2009-2011, \$) .....	64
24	Türkiye’de Yem Fabrikası Sayısı ve Üretim Kapasiteleri (1970, 1980, 1990, 2000, 2010, adet, bin/ton/yıl).....	65
25	Türkiye’de Karma Yem Üretim Miktarı (2009-2012, Ton).....	66
26	Türkiye’de Hazır Yem İthalat ve İhracat Değerleri (2009- 2011, \$).....	67
27	Türkiye’de İçecek Sanayi Üretim Miktar ve Değerleri (2010-2011, Litre, TL) .....	68
28	Türkiye’de Alkollü ve Alkolsüz İçeceklerin İhracat ve İthalat Değerleri (2009-2011, \$) .....	69
29	Türkiye’de Tütün Mamulleri Üretim Miktar ve Değerleri (2009-2011, Adet, TL) .....	71
30	Türkiye’de Tütün Mamulleri İthalat ve İhracat Değerleri (2009-2011, \$).....	72
31	Yıllar İtibariyle Konsolide Mali Tablolarda Yer Alan Firma Sayıları .....	76
32	Analizde Kullanılan Finansal Oranlar .....	76
33	Yıllar İtibariyle Büyük Ölçekli İşletmelerin Finansal Oranları (1996, 1997, 2002- 2007).....	77
34	Yıllar İtibariyle Küçük Ölçekli İşletmelerin Finansal Oranları (1996, 1997, 2002- 2007).....	78
35	Mann Whitney U Testi Sınama İstatistiği Tablosu.....	81
36	Mann Whitney U Testi Sıralar Tablosu.....	82

## GRAFİKLER LİSTESİ

<u>Grafik No</u>	<u>Grafik Adı</u>	<u>Sayfa No</u>
1	Gelişmiş Ülkelerde ve Türkiye’de Yıllık Kişi Başı Kırmızı Et Tüketimi (kg).....	37
2	Kişi Başı Kanatlı Eti Tüketimi Bakımından AB Ülkeleri Ortalaması ve Türkiye (2005-2009, kg/ kişi/ yıl) .....	39

## KISALTMALAR LİSTESİ

ADH	: Alacak Devir Hızı
AKO	: Aktif Kârlılık Oranı
AOTS	: Alacakların Ortalama Tahsil Süresi
ATO	: Asit Test Oranı
BAKA	: Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı
BKM	: Brüt Kâr Marjı
CO	: Cari Oran
ÇAYKUR	: Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DTM	: Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı
DVDH	: Duran Varlık Devir Hızı
EBK	: Et Balık Kurumu
FAO	: Gıda ve Tarım Teşkilatı
FKM	: Faaliyet Kâr Marjı
FKO	: Faiz Karşılama Oranı
FVÖK	: Faiz ve Vergi Öncesi Kâr
ISIC	: Tüm Ekonomik Faaliyetlerin Uluslararası Standart Sanayi Sınıflaması
İGEME	: Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi
İMKB	: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
İSO	: İstanbul Sanayi Odası
İTO	: İstanbul Ticaret Odası
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
KVBO	: Kısa Vadeli Borç Oranı
MEYED	: Meyve Suyu Derneği
NACE	: Avrupa Topluluğunda Ekonomik Faaliyetlerin İstatistiki Sınıflaması
NÇSAO	: Net Çalışma Sermayesinin Aktiflere Oranı
NÇSDH	: Net Çalışma Sermayesi Devir Hızı
NÇSSO	: Net Çalışma Sermayesinin Satışlara Oranı

NKM	: Net Kâr Marjı
OKM	: Olağan Kâr Marjı
ÖSKO	: Öz Sermaye Kârlılık Oranı
SDH	: Stok Devir Hızı
SEK	: Süt Endüstrisi Kurumu
SOTS	: Stokların Ortalama Tüketilme Süresi
TAPDK	: Tütün ve Alkollü İçecekler Piyasası Düzenleme Kurumu
TBO	: Toplam Borç Oranı
TEKEL	: Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri
TEPAV	: Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı
TEPGE	: Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü
TİGEM	: Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TVDH	: Toplam Varlık Devir Hızı
UVB	: Uzun Vadeli Borç Oranı

## GİRİŞ

İşletmelerin finansal performanslarını ölçmek için değişik ölçütler ve analizler kullanılır. Bu analizlerin içinde finansal oran analizi oldukça yaygın kullanılan bir yöntemdir. Finansal oran analizi, uzun yıllardır hem akademik araştırmalarda hem işletmelerin kendi durumlarını değerlendirmelerinde hem de işletmelere borç verecek ya da yatırım yapacak olan kurum veya kişiler tarafından uygulanmaktadır.

Finansal oran analizi, finansal analiz tekniklerinin içinde yer alır. Bu teknikler, işletmelerin bilanço, gelir tablosu, fon akım tablosu, öz kaynak değişim tablosu gibi finansal tablolarında yer alan verilerden yararlanılarak yapılır. Çıplak gözle bakıldığında bir anlam ifade etmeyen bu rakamlar, birbirine oranlanmak suretiyle işletmelerin geçmiş ve mevcut durumunu ortaya koymakta yardımcı olur ve çeşitli kıyaslamalara imkan verirler.

Finansal oran analizleriyle, işletme sahip ve yöneticileri önceden belirledikleri hedeflere ulaşip ulaşamadıklarını, içinde yer aldıkları sektöre göre ne durumda olduklarını görme imkanına kavuşurlar. Yatırımcılar, yatırım yapacakları işletmelerin durumunu söz konusu analiz yöntemiyle değerlendirip yatırım yapma veya yapmama kararlarını verebilirler. İşletmelere kredi verecek olanlar da finansal oran analiziyle durum değerlendirmesi yaparak kredi açıp açmama kararı alabilirler.

Daha önce, finans literatüründe işletmelerin finansal durumlarının değişiklik gösterip göstermediği, ülke, sektör, sahiplik yapısı, faaliyet süresi gibi faktörler baz alınarak analiz edilmiştir.

İşletmelerin finansal durumları ve dolayısıyla finansal oranları, içinde yer aldıkları sektör, bu sektörün rekabet durumu, firmanın yaşı gibi birçok faktörden etkilenmektedir. Bu faktörlerin bir tanesi de işletme büyüklüğüdür. İşletmelerin büyüklüklerine göre sınıflandırılmasında çalışan sayısı, aktif büyüklükleri, net satışlar gibi farklı ölçütler kullanılmaktadır.



Bu çalışmanın amacı aynı sektörde yer alan büyük ölçekli ve küçük ölçekli firmalarda finansal oranların farklılık sergileyip sergilemediğini incelemektir. Bunun için çalışmada, finansal oran analizinin en uygun kullanım alanı olan imalat sanayinin, Türkiye’de en büyük ve son yıllarda en hızlı gelişen sektörlerinden biri olan Gıda İçecek ve Tütün sektörü seçilmiş ve bu sektörde yer alan büyük ve küçük ölçekli firmaların finansal oranları analiz edilmiştir.

## BİRİNCİ BÖLÜM

### 1. FİNANSAL ORAN ANALİZİ

Oran, Türk Dil Kurumu tarafından ‘‘Büüklük, nicelik, derece, bakımından iki Őey arasında veya parça ile bütün arasında bulunan bağıntı, nispet.’’ olarak tanımlanır. Finansal oran analizi, firmaların finansal durumunu ortaya koymak, geęmiŐle veya diğer firmalarla karşılaştırma yapmak, firmanın performansını ölçmek gibi çok çeşitli amaçlarla işletmelerin kendisi ya da dıŐarıdan kişi ve kurumlarca kullanılan bir finansal analiz tekniğidir.

#### 1.1. Finansal Oran Analizinin Tanımı ve Kapsamı

Finansal analiz teknikleri, işletme sahiplerine veya yöneticilere işletmenin geęmiŐte nerede bulunduğu, Őimdi nerede olduğu ve nereye doğru gittiğini gösterme adına geliŐtirilmiŐ ve uygulanan tekniklerdir. Bu tekniklerden biri de finansal oran analizidir (Patrone ve Dubois, 1981: 35). Oran kelimesinin finans literatüründeki anlamı ise mali tablolarda yer alan herhangi iki kalem arasındaki iliŐkinin basit matematik ifadesidir (Akgüç, 1998: 20). Finansal oranlardan sadece işletme sahipleri değil finansal analistler, işletmeye kısa veya uzun vadeli kredi verenler, yatırımcılar ve diğer çıkar grupları yararlanır.

Oranlar, firmanın geęmiŐ ve cari finansal durumunu değerlendirmek için çok önemlidirler. Ancak bunun yanında işletme yöneticilerinin önceden varmak istedikleri noktaya ulaŐıp ulaŐmadıęının kontrol edilmesinde, rakip firmalarla karŐılaŐtırmalar yapılmasında, işletmeye kredi verecek olanların ya da potansiyel yatırımcıların gözünden iŐletmeyi görmek hususunda da büyük rol oynarlar.

Finansal oranlar genellikle üç temel mali tablodan elde edilen rakamlarla hesaplanırlar. Bunlar; bilanço, gelir tablosu ve nakit akım tablosudur (Singh ve

Schmidgall: 2002, 201). Bilanço, bir işletmenin belirli bir tarihteki varlıklarını ve bu varlıkların kaynaklarını gösteren bir tablodur. Gelir tablosu, bir işletmenin belirli bir dönemde elde ettiği bütün gelirlerle, bu gelirleri elde etmek amacıyla aynı dönem içinde katlandığı bütün maliyet ve giderleri ve bunların sonucunda oluşan dönem net kârını veya zararını gösteren mali tablodur (Selimoğlu ve Kaya, 2012: 17). Nakit akım tablosu ise belirli bir dönemde işletmenin nakit kaynaklarını ve bunları kullandığı alanları gösteren bir tablodur (Çabuk ve Lazol, 2010: 64).

Mali tablolardan yararlanılarak çok fazla oran hesaplanabilir. Ancak analizde önemli olan çok sayıda oran elde etmek değildir. Oranlardan faydalanarak analiz yapılırken şu noktalara dikkat edilmelidir (Akgüç, 2011: 241):

- Fazla sayıda oran hesaplamaktan kaçınılmalıdır. Az sayıda fakat işletmenin durumunu ortaya koyacak oranların hesaplanmasına özen gösterilmelidir.
- Oranlar hatasız şekilde yorumlanmalıdır. Oranlar tek tek değil, bir konuya dair topluca değerlendirilmelidir.
- Oranların değerlendirmesi yapılırken mevsimlik ve devresel hareketlerin oranlar üzerine etkisi dikkate alınmalıdır.
- Oranlar yorumlanırken farklı kaynaklardan sağlanan bilgilerden de yararlanılmalıdır.
- Bir oranın değerinde, geçmiş yıllara göre bir değişiklik olmuşsa bunun paydan mı paydadana mı yoksa her ikisindeki değişiklikten mi kaynaklandığı araştırılmalıdır.
- Enflasyonun oranları ne şekilde etkilediği dikkate alınmalıdır.

Finansal durum ve performansın ortaya koyulmasının yanında finansal oranlar firmanın iflas, tasfiye olasılığını ölçmek, kredilerin donuk kredi haline gelme olasılığını ölçmek için de kullanılmaktadır.

## **1.2. Finansal Oran Analizinde Kullanılan Oranlar**

Mali tablolardaki kalemlerin her birini birbirleriyle oranlayarak birçok oran elde edilebilir. Ancak bu işlem zaman alıcı ve anlamsızdır. Literatürde yaygın olan oran sınıflandırması şöyledir (Dağlı, 2007: 62):

- Likidite oranları
- Aktivite oranları
- Finansal kaldıraç oranları
- Kârlılık Oranları
- Piyasa oranları

### **1.2.1. Likidite Oranları**

Likidite oranları, işletmenin kısa vadeli borçlarını ödeme gücünü ölçmek için hesaplanırlar (Aydın ve diğerleri, 2004: 49). Bu oranlar bilançoda yer alan kısa vadeli borçlar ve dönen varlıklar arasındaki ilişkileri ele alır.

Bu gruptaki oranlarla daha çok firmaya kısa süreli borç verenler ilgilenirler (Dağlı, 2007: 63). Bir firmanın likidite oranları yüksekse söz konusu firmanın kısa vadeli yükümlülüklerini karşılamakta güçlük çekmeyeceği sonucuna varılır. Ancak firma açısından bakılırsa likidite oranlarının çok yüksek olması da olumlu bir durum değildir, bir kısım fonlarının atıl kaldığı anlamına gelir.

#### **1.2.1.1. Cari Oran**

Cari oran işletmenin kısa vadeli yükümlülüklerini cari varlıklarıyla karşılayabilme gücünü gösterir. Eğer cari oran 3 ise işletmenin kısa vadeli borçlarının 3 katı kadar dönen varlığa sahip olduğu söylenir. Ancak cari oranın tüm dönen varlıkların likiditesini eşit kabul etmesi bu oranın zayıf yönüdür.

$$\text{Cari Oran} = \text{Dönen Varlıklar} / \text{Kısa Vadeli Borçlar}$$

Cari oranın yorumlanmasında Şu hususlara dikkat edilmelidir (Dağlı, 2007: 64);

- Kısa vadeli borçlar sabitken duran varlıkların satışıyla firmaya nakit girişi olabilir ve bu cari oranı arttırır. Bu Şekilde firmanın likiditesi artabilir ancak bu yol firmanın üretim kapasitesine zarar verir.
- Firma duran varlıklarının bir kısmını paraya çevirebilir ve elde ettiği kaynakla kısa vadeli borçlarını ödeyebilir böylece cari oranı artar. Firma bu Şekilde likiditesini arttırsa bile yine üretim kapasitesinin bir kısmını kaybetmiŐ olur.
- Firma uzun vadeli borçlanarak kaynak elde edebilir ve elde ettiği bu kaynağı dönen varlık finansmanında ya da kısa vadeli borçlarını geri ödemede kullanabilir. Ancak böyle bir durum firmayı uzun vadede faiz gibi bir sabit yükümlölük ve borç tutarını belirli bir tarihte ödemesine yetecek tutarda para kazanma yükümlölüğüne sokar.
- Firma hisse senedi ihraç ederek kaynak yaratabilir ve sağladığı bu kaynağı dönen varlıkların finansmanında ya da kısa vadeli borçlarını geri ödemede kullanarak cari oranını arttırabilir. Ancak bu durumda hissedarların karlılığını ve yönetimde kontrol gücünü azaltabilir.

Tüm bunlara ek olarak cari oranın yanında dönen varlıkların yapısının, işletmelerin satın alma ve satış Şartlarının, işletmenin faaliyet alanının, kısa vadeli borçlarının vade yapılarının da göz önünde bulundurulması gerekir (Çabuk ve Lazol, 2010: 208). Örneğin bir üretim iŐletmesinde mamul mallar genel olarak üretimdeki mallardan ya da hammaddelerden daha likittir. Bir başka örnek olarak bakkaliye ürünleri mücevher veya giyim eŐyalarından çok daha likittir (Patrone ve Dubois, 1981: 37).

### **1.2.1.2. Likidite Oranı**

Asit test oranı olarak da bilinen bu oran likiditeyi ölçmede cari orandan daha kesin ve hassastır (Moyer ve diğerleri, 1984: 157).

Likidite Oranı= (Hazır Değerler + Menkul Değerler + Kısa Süreli Alacaklar) / Kısa Vadeli Borçlar

Formülden de görüldüğü üzere bu oran hesaplanırken dönen varlıklar, hazır değerler ve değer kaybına uğramadan hızla paraya çevrilebilen iktisadi değerler ve likiditesi nispeten düşük değerler olarak ikiye ayrılmıştır. Likiditesi nispeten düşük olan stoklar, satıcılara verilen avanslar, varsa gelecek yıla ait peşin ödenmiş giderler ve diğer dönen varlıklar dönen varlık tutarından indirilmektedir (Akgüç, 2011: 255).

Bu oranın 1'den küçük olması istenmez. Ancak düşük bir likidite oranı her zaman firmanın mali yükümlülüklerini karşılayamayacağı anlamına gelmez. Çünkü bir işletmenin yükümlülüklerini karşılama kabiliyeti esas olarak aşağıdaki etmenlere bağlıdır (Dağlı, 2007: 66):

- Firmanın nakit girişlerinin çabukluğu,
- Firmanın sermaye arttırma kabiliyeti,
- Firmanın kısa vadeli borçlarının vade yapısı,
- Firmanın satıcılarla olan ilişkisi ve satıcıların firmaya kredi açma konusunda istekli olup olmamaları.

Her ne kadar cari orana göre daha hassas bir ölçü olsa da, likidite oranı kısa vadeli alacakların tahsilatından doğacak bir problemin riskini bertaraf etmemektedir.

### **1.2.1.3. Nakit Oranı**

Bir şirketin en likit varlıkları sahip olduğu nakit ve pazarlanabilir menkul kıymetleridir (Brealey ve diğerleri, 1995: 445). Nakit oranı, faaliyetlerden sağlanan fon girişlerinin durması ve alacaklarının tahsil edilememesi durumunda işletmenin kısa vadeli yükümlülüklerini karşılama gücünü yansıtmaktadır (Akdoğan ve Tenker, 2007: 649).

$$\text{Nakit Oranı} = (\text{Hazır Değerler} + \text{Menkul Kıymetler}) / \text{Kısa Vadeli Borçlar}$$

Nakit oranıyla özellikle firmaya çok kısa süreli kredi açanlar ilgilenirler (Dağlı, 2007: 67). Nakit oranı stokların yanında alacakları da dönen varlıklardan ayırdığından likidite oranından da hassastır (Çabuk ve Lazol, 2010: 210).

#### 1.2.1.4. Likidite ile İlgili Diğer Oranlar

Nakit esasına dönüştürülmüş kâr tutarı yani firmanın faaliyet sonucu yarattığı kaynakla kısa vadeli borçları arasındaki ilişki de likidite durumu hakkında bilgi verir. Firmanın kısa süreli borçlarındaki artışından daha yüksek nakit yaratması istenir (Akgüç, 1998: 31). Bunun için şu oran kullanılır:

(Net Kâr + Nakit Çıkışı Gerektirmeyen Giderler - Nakit Girişi Sağlamayan Gelirler) / Kısa Vadeli Borçlar

Net çalışma sermayesi firmanın kısa vadeli borçlarına karşılık bir sigorta görevi görür. Dolayısıyla net çalışma sermayesinin net satışlara [NÇSSO] oranı da likidite ölçüsü olarak kullanılır (Dağlı, 2007: 67). Oran şu şekilde formüle edilir:

NÇSSO= Net Çalışma Sermayesi (Dönen Varlıklar- Kısa Vadeli Borçlar) / Net Satışlar

Net çalışma sermayesinin aktiflere oranı [NÇSAO] da likidite analizinde kullanılan diğer bir orandır. Bu oran toplam yatırımların ne kadarının net çalışma sermayesi yastığına gittiğini gösterir, oranın yükselmesi firmanın likiditesini artırır (Dağlı, 2007: 68). Şu şekilde formüle edilir:

NÇSAO= Net Çalışma Sermayesi / Toplam Aktifler

İşletme sermayesinin ne kadarlık kısmının stoklara bağlandığını gösteren stokların işletme sermayesine (dönen varlık) oranı da diğer bir likidite ölçütüdür. Oranın yüksek olması stok devir hızı ve alacak tahsil kabiliyeti yüksek olan işletmelerde sakınca oluşturmaz. Fakat stok ve alacak devir hızları düşükse stokların payının yüksek olmaması istenir (Çabuk ve Lazol, 2010: 211). Bu oran da aşağıdaki şekilde gösterilir:

Stokların İşletme Sermayesine Oranı = Stoklar / İşletme Sermayesi (Dönen Varlıklar)

## 1.2.2. Devir Hızı (Aktivite) Oranları

Aktivite oranları firmaların varlıklarını ne derece etkin biçimde kullandıklarını ölçer (Brigham ve Houston, 2001: 91). Başka bir anlatımla bu oranlar firmanın iktisadi varlıklarının belirli bir dönemde ne kadar hızla paraya dönüştüğünü gösterir (Dağlı, 2007: 68).

Aktivite oranları hesaplanırken gelir tablosu kalemi ve dönemsel bir tutar olan satışlar, bilanço kalemlerine, daha açık bir ifadeyle belli bir andaki tutara oranlandığından bilanço kalemlerinin yıllık ortalamasının alınması yoluyla hesaplama yapılması daha sağlıklı ve anlamlı olur (Akgüç, 1998: 44).

Aktivite oranları literatürde faaliyet oranları, devir hızı oranları, iktisadi varlıkların kullanılışı ile ilgili oranlar, etkinlik oranları şeklinde de ifade edilirler.

### 1.2.2.1. Stok Devir Hızı

Stok devir hızı, stokların belli bir dönem içindeki devir hızını bulmayı sağlayan orandır. Bu oran stokların belli bir dönem içinde kaç defa yenilendiğini gösterir (Akdoğan ve Tenker, 2007: 659).

Bir firmanın faaliyet dönemi içerisinde stok miktarı aşırı dalgalanmalar gösteriyorsa her ay sonunda stok rakamlarının basit aritmetik ortalamasının alınması ile ortalama stok hesaplanması daha uygun olur (Akgüç, 1998: 49). Ancak uygulamalarda aylık verilere ulaşılma imkanı olmadığından ortalamaya göre hesaplamada, dönem başı ve dönem sonu stok değerlerinin toplanıp ikiye bölünmesi suretiyle hesaplanmaktadır.

$$\text{Stok Devir Hızı} = \text{Satışların Maliyeti} / \text{Stoklar}$$

Satış kaybına neden olabileceğinden stoksuz kalmamak koşuluyla stok devir hızının yüksek olması, stokların etkin kullanıldığı şeklinde yorumlanır. Örneğin stok devir hızının 7 olması firmanın stoklarını yılda 7 defa satıp tükettiği anlamına gelir (Dağlı, 2007: 69).



Stok devir hızı oranının işletmenin faaliyet alanına göre normal sayılan ölçülerden farklı olması, işletmenin iyi çalışmadığının veya talepleri karşılayamayacak durumda olduğunu gösterebilir. İşletmenin çok fazla stok bulundurması hem stokların depolama giderlerini arttırmakta hem de stokların fiziki niteliklerinin bozulmasına ve tüketici tercihlerinin değişmesi nedeniyle stokların demode olmasına yol açmaktadır. Diğer yandan, çok düşük stokla çalışmak, tüketici taleplerinin karşılanamamasına yol açabilir. Ayrıca sürekli olarak kısa dönemlerde sipariş verilmesi işletmenin sipariş giderlerini arttırabilir (Akdoğan ve Tenker, 2007: 660).

### **1.2.2.2. Stokların Ortalama Tüketilme Süresi**

Stokların ortalama tüketilme süresi [SOTS], stok devir hızını tamamlayan bir orandır. İşletme stoklarının ortalama olarak stokta kalış süresini gösterir (Çabuk ve Lazol, 2010: 223).

$$\text{SOTS} = 365 / \text{Stok Devir Hızı}$$

Stok devir hızı bilinmiyorsa stokların ortalama tüketilme süresi aşağıdaki formülle hesaplanır.

$$\text{SOTS} = \text{Stoklar} / \text{Ortalama Günlük Satışların Maliyeti (Satışların Maliyeti / 365)}$$

Stok devir hızı 5 olan bir firmanın stoklarının ortalama tüketilme süresi 73 gündür. Bu ifade, malların satılmadan önce 73 gün stokta beklediği anlamına gelir. Bu süre ne kadar kısaysa stoklar o ölçüde etkin kullanılıyor denilebilir (Dağlı, 2007: 70).

### **1.2.2.3. Alacak Devir Hızı**

Alacak devir hızı oranı, belirli bir dönemdeki kredili satış tutarının hesap dönemi sonundaki ticari alacaklar tutarına veya aylık ortalama ticari alacak miktarına bölünmesi ile elde edilir. Bu oran alacakların tahsil ve tedavül yeteneğini gösteren önemli bir orandır. Ticari alacakların kalitesi ve likiditesi hakkında bilgi sahibi olmak istenildiğinde bu orana başvurulur (Akdoğan ve Tenker, 1995: 662).

$$\text{Alacak Devir Hızı} = \text{Kredili Net Satış Tutarı} / \text{Ticari Alacaklar}$$

Bir firmanın alacak devir hızı hesaplanırken uygulamada karşılaşılan en büyük sorun kredili satış tutarının saptanamaması veya firmaların bu tutarı bildirmemesidir. Bu durumda oran hesaplanırken kredili satışlar yerine firmanın hesap dönemindeki toplam net satış tutarı kullanılır. Bu şekilde yapılan hesaplama hata payı taşımakla birlikte yine de firmanın alacak devir hızının arttığı, yavaşladığı veya değişmediği hususunda ilgililere ışık tutar (Akgüç, 2011: 259).

Bu oranın büyümesi alacak devir hızının arttığını (yani vadelerin kısaldığını), küçülmesi ise alacak devir hızının düştüğünü (yani vadelerin uzadığını) gösterir (Çabuk ve Lazol, 2010: 221).

Alacak devir hızının yüksek oluşu, firmanın tahsilat konusunda etkin olduğunu gösterir. Bu orandaki artış firmanın aynı düzeydeki bir iş hacmi için daha az finansmana gereksinim duyduğunu, daha az işletme sermayesini alacaklara bağladığını gösterdiği için devir hızındaki artış genellikle firma lehine yorumlanır. Diğer yandan bazen oranın yüksek oluşu firmanın kredili satışlar hususunda çok kısıtlayıcı bir tutum içerisinde oluşunun veya kredili satış yapılacak müşterilerde gereksiz ölçüde yüksek nitelikler arandığını gösterebilir. Böyle bir durumda satış şartlarını alıcılar açısından daha elverişli duruma getirmek gerekir (Akgüç, 2011: 260).

Bir firmanın alacak devir hızının düşük olması ise; firmanın alacaklarını tahsilde güçlüklerle karşılaşmasının, etkin bir tahsilat politikasının olmayışının, kredili satışlar konusunda çok geniş davranmasının sonucu olabilir. Ayrıca bu oranın düşük olması finansman ihtiyacını arttırmanın yanında daha yüksek bir cari oran ve likidite oranıyla çalışma gereğini doğurur (Akgüç, 1998: 46).

#### **1.2.2.4. Alacakların Ortalama Tahsil Süresi**

Alacakların ortalama tahsil süresi [AOTS] firmanın kredili satış yaptığı müşterilerin ortalama olarak kaç günde bir hesaplarını ödediğini ölçer (Gallagher ve Andrew, 1997: 89).

$$\text{AOTS} = \text{Ticari Alacaklar} / (\text{Yıllık Kredili Satış Tutarı} / 365)$$

Alacakların ortalama tahsil süresinin endüstri standartlarının büyük oranda üstünde olması genellikle arzu edilir değildir ve çok geniş kredi politikasını gösterir. Nihayetinde firma geniş kredi politikasının yeterince satış ve kâr üretip üretmediğini belirlemek zorundadır. Aksine ortalama tahsil süresinin standartların çok altında olması firmanın kredi koşullarının çok sıkı olmasının ve kredili satışların sadece en iyi müşterilere yapılmasının getirdiği kısıtlamayla satışlara zarar vermesinin göstergesi olabilir. Yavaş ödeme yapan müşteriler bireysel olarak zahmetli olarak görülmesine rağmen grup olarak karlı olabilirler ve sıkı kredi politikası onların rakip firmalara gitmesine sebep olabilir (Moyer ve diğerleri, 1984: 159).

#### **1.2.2.5. Net Çalışma Sermayesi Devir Hızı**

Çalışma sermayesinin firmalarda ne ölçüde etkin kullandığının ölçülmesi için net çalışma sermayesi devir hızı [NÇSDH] hesaplanmaktadır (Akgüç, 1998: 54).

$$\text{NÇSDH} = \text{Net Satışlar} / \text{Net Çalışma Sermayesi}$$

Bu oranın yüksek olması hem çalışma sermayesinin etkin kullanıldığını, hem de net çalışma sermayesinin yetersiz olduğunu gösterebilir. Oranın düşük olması ise çalışma sermayesinin etkin kullanılmadığı ya da aşırı çalışma sermayesinin varlığını gösterir. Hangi nedenin geçerli olduğu analistlerce araştırılmalıdır (Çabuk ve Lazol, 2010: 225).

Net çalışma sermayesi devir hızıyla ilgili belli bir ölçüt yoktur. Endüstri kollarına göre farklılık gösterir (Akdoğan ve Tenker, 2007: 666).

#### **1.2.2.6. Duran Varlık Devir Hızı**

Duran varlık devir hızı bir firmanın duran varlıklarının verimliliğini ölçmede kullanılır (Akdoğan ve Tenker, 2007: 666).

$$\text{Duran Varlık Devir Hızı} = \text{Net Satışlar} / \text{Duran Varlıklar (Net)}$$

Firmanın bilançosunda görünen maddi duran varlık tutarları şu faktörler tarafından etkilenir (Moyer ve diğerleri, 1984: 161):

- Varlıkların satın alındıklarındaki maliyeti,
- Varlıkların satın alındıklarından sonra geçen zamanın uzunluğu,
- Firma tarafından benimsenen amortisman politikası.

Bu oranın düşük olması veya zaman içinde düşme eğilimi göstermesi, firmanın tam kapasite ile çalışmadığını ya da duran varlıklardan yeterince gelir sağlanamadığının göstergesidir. Diğer taraftan oranın yüksek olması kapasite kullanım oranının arttığını ve duran varlıkların etkin kullanıldığını gösterse de oranın aşırı derecede yüksek olması duran varlıkların kapasitelerinin üzerinde kullanıldığını da gösterebilir (Akdoğan ve Tenker, 2007: 666).

#### **1.2.2.7. Toplam Varlık Devir Hızı**

Toplam varlık devir hızı bir firmanın tüm varlıklarını satış üretmek için ne derece etkin şekilde kullandığını ölçer (Moyer ve diğerleri, 1984: 161).

$$\text{Toplam Varlık Devir Hızı} = \text{Net Satışlar} / \text{Toplam Varlıklar}$$

Bu oran ayrıca işletmenin aktif varlıklarının kaç katı satış yaptığını gösterir. Toplam varlık devir hızının yüksek olması olumlu bir durumdur (Çabuk ve Lazol, 2010: 224). Ancak yeni yatırımlar yapan firmalarda bu yatırımların satışlara etkisi sonraki zamanlarda değerlendirilebileceğinden oranın düşük olması normal bir durumdur.

Eğer bir firma satışlara yardımcı olmayan fazla tutarda varlığa sahipse ( üst yönetim için pahalı ofisler ve jet uçakları gibi) bu durumda toplam varlık devir hızı oranı bununla ilgili olarak düşük olacaktır. Bu oranın yüksek olduğu firmalarda varlıkların satış gelirlerini desteklediği yorumu yapılabilir (Gallagher ve Andrew, 1997: 89).

### 1.2.2.8. Öz Sermaye Devir Hızı

Toplam varlık devir hızı oranı firmanın hissedarlarıyla borç verenlerinin beraber finanse ettikleri yatırımların ne ölçüde etkin kullanıldığını gösterir. Sadece hissedarların finanse ettikleri yatırımların aktivitesi öğrenilmek istediğinde bu orana başvurulur (Dağlı, 2007: 73).

$$\text{Öz Sermaye Devir Hızı} = \text{Net Satışlar} / \text{Öz Sermaye}$$

Bu oranın paydasında yer alan öz sermaye firmanın yıl sonundaki öz sermayesi olabileceği gibi incelenen döneme dair ortalama öz sermaye tutarı da olabilir. Öz sermayesi sürekli artış gösteren bir firmada oranın hesaplanmasında ortalama tutarın kullanılması daha uygundur (Akgüç, 2011: 270).

Oranın yüksek olması firmanın öz sermayesinin ekonomik ve verimli bir şekilde kullanıldığını belirtir. Ancak oranın standartların çok üstünde olması işletmenin öz kaynaklarının yetersiz olduğunu ve işletmenin büyük ölçüde yabancı kaynaklardan yararlandığını gösterir. Oranın düşük olması ise öz sermayenin iş hacmine göre fazla olduğunu ve verimli kullanılmadığını gösterir (Akdoğan ve Tenker, 2007: 668).

### 1.2.3. Kaldıraç (Sermaye Yapısı) Oranları

Bir firma varlıklarının bir kısmını herhangi bir sabit ödemeli yükümlülük getiren – borç, kiralama gibi- finanslama yoluyla finanse ettiyse bu firmanın finansal kaldıraçtan yararlandığı söylenir (Moyer ve diğerleri, 1984: 161). Kaldıraç oranları bir firmanın borç yükünü ve borçlarını ödeme kabiliyetini değerlendirmek için kullanılır (Gallagher ve Andrew, 1997: 81).

Borçla finansmanın kapsamının üç önemli noktası vardır (Brigham ve Gapenski, 1991: 879):

- Fonları borç yoluyla arttırarak, hissedarlar sınırlı bir yatırımla firma üzerinde kontrollerini sürdürebilirler,

- Firmaya kredi verenler güvence sağladığı için öz kaynaklara veya ortaklar tarafından sağlanmış fonlara önem verirler,
- Eğer firma borçla finanse edilen yatırımlardan daha fazla kazanç sağlıyorsa bu takdirde öz sermaye karlılığı arttırılmıştır ya da kaldıraçlıdır denir.

Firmaya hem uzun hem de kısa vadeli borç verenler firmanın kaldıraç derecesiyle ilgilenirler çünkü borçlanma düzeyi firmanın borçlarını ödemede karşılaştığı risk miktarını yansıtır. Fazla miktarda borçlanan bir firma başarısızlık durumunda kreditorlerin daha az güvencede olduğu anlamına gelir. Hissedarlar da finansal kaldıraçla kendi kazançlarını etkilediği için ilgilenirler. Örneğin bir firma 0.09 borç alıp aldığı bu borçla yaptığı yatırımdan 0.12 kazanç sağlarsa hissedarlar 0.03 bir fark elde ederler ve borçlanma yolu böylece uygun hale gelmiş olur. Öte yandan firma borçlanarak elde ettiği fonla yaptığı yatırımdan 0.03 kazanç sağlarsa eksi 0.06'lık fark hissedarların kazancını düşürmüş olur (Moyer ve diğerleri, 1984: 162).

İşlerin iyi gitmesi durumunda, daha fazla borç kullanan firmaların beklenen kazançları artar. Fakat işlerin iyi gitmemesi durumunda borçlanma firmayı daha fazla riske sokar. Bu nedenle sermaye yapılarında borç oranı düşük olan firmalarda finansal riskin daha az olduğu kabul edilir. Ancak böyle firmalar aynı zamanda borç kullanma yoluyla öz sermaye karlılıklarını arttırma olanağını kaybederler (Dağlı, 2007: 76).

### **1.2.3.1. Toplam Borç Oranı**

Toplam borç oranı hem kısa vadeli borçları hem de uzun vadeli borçları içerir. Firmaya borç verenler düşük borçlanma oranını tercih ederler çünkü ne kadar düşük borç oranı tasfiye durumunda kredi verenlerin kayıplarına karşı o kadar büyük bir emniyet yastığı anlamına gelmektedir (Brigham ve Houston, 2001: 96).

Toplam Borç Oranı =  $\frac{\text{Toplam Borçlar (Kısa Vadeli Borçlar + Uzun Vadeli Borçlar)}}{\text{Toplam Varlıklar}}$

Bu oranın yüksek olması firmaların toplam borç yükünün ve riskliliklerinin fazla olduğu anlamına gelir.

### 1.2.3.2. Borç Öz Sermaye Oranı

Borç öz sermaye oranı firmanın öz sermayesi ile yabancı kaynakları arasındaki ilişkiyi gösterir (Çabuk ve Lazol, 2010: 214). Bu oran temelde, toplam borç oranının bir değişik şeklidir fakat birçok yatırımcı ve analist toplam borç oranı yerine borç öz sermaye oranını kullanır (Cox ve diğerleri, 1995: 60).

$$\text{Borç Öz Sermaye Oranı} = \text{Toplam Borçlar} / \text{Öz Kaynaklar}$$

Oranın 1 olması öz kaynak ve borç dengesi açısından yeterli görülür. Oran 1'den küçükse işletmenin iktisadi varlıklarının daha büyük oranda öz kaynaklarla finanse ediliyor olduğu yorumu yapılır. Bu durumda krizler daha kolay ve daha az zararla atlatılabilir. Bunun yanında oranın 1'den büyük olması üçüncü kişilerden sağlanan fonların ortaklardan sağlanan fonlardan daha fazla olduğunu gösterir. Böyle bir durumda da alacaklıların güvencesi azalır, firmanın kredi temin etme imkanı azalır ve kredi koşulları ağırlaşır (Çabuk ve Lazol, 2010: 215).

### 1.2.3.3. Öz Sermaye Çarpanı

Öz sermaye çarpanı firmanın sahip olduğu kaynakların ne kadarının firmanın sahip veya sahipleri tarafından sağlandığını gösterir (Akgüç, 1998: 34).

$$\text{Öz Sermaye Çarpanı} = \text{Toplam Varlıklar} / \text{Öz Sermaye}$$

$$\text{Öz Sermaye Çarpanı} = 1 + \text{Borç} / \text{Öz Sermaye Oranı}$$

Bir firma varlıklarının finansmanında sadece öz sermaye kullanıyorsa bu oran 1'e eşit olur. Bu sonuca varmak için temel bir finans formülünü anımsamak gerekir – toplam varlıklar = borçlar + öz kaynaklar-. Eğer bir firma bilançosunda borca sahipse bu oran 1'den büyük olacaktır (Gallagher ve Andrew, 1997: 93).

Öz sermaye çarpanı, toplam borç oranı ve borç öz sermaye oranları aynı yönde hareket ederler ve yorumlamaları benzerdir. Şöyle ki, bunlardan herhangi birinin yüksek

olması diğerlerinin de yüksek olup firmanın faiz yükünün fazla olduğu anlamına gelir. Bu oranlar ve öz sermaye çarpanı çok yüksek olduğunda firmanın riskliliğinin fazla olduğu ve satışlarında bir düşüş ya da ekonomide durgunluk meydana gelirse yaratılan kaynakların faiz ödemelerini karşılamada yetersiz kalabileceği söylenebilir.

#### **1.2.3.4. Kısa Süreli Yabancı Kaynakların Toplam Varlıklara Oranı**

Söz konusu oran firmanın iktisadi varlıklarının ne kadarlık bölümünü kısa vadeli yabancı kaynaklarla finanse ettiğini gösterir (Çabuk ve Lazol, 2010: 215).

Kısa Süreli Kaynakların Toplam Kaynaklara Oranı = Kısa Vadeli Borçlar / Toplam Varlıklar

Oranın yüksek olması, varlıkların büyük kısmının kısa vadeli yabancı kaynaklarla finanse edildiğini gösterir (Akdoğan ve Tenker, 2007: 656).

Finansmanın temel ilkelerinden biri yararlanılan kaynakların süresiyle bu kaynakların yatırılmış olduğu iktisadi varlıkların firmada kullanılabilmesi süre arasında uyum olmasıdır. Firmaların yabancı kaynak kullanırken bu ilkeyi dikkate almaları ve bu tür finansman kaynaklarıyla sürekli olarak duran varlıklarını fonlamadan kaçınmaları gerekir (Akgüç, 2011: 276).

#### **1.2.3.5. Uzun Süreli Yabancı Kaynakların Toplam Varlıklara Oranı**

Söz konusu oran işletme varlıklarının yüzde kaçının uzun vadeli yabancı kaynaklarla finanse edildiğini gösterir (Akdoğan ve Tenker, 2007: 656).

Uzun Süreli Yabancı Kaynakların Toplam Varlıklara Oranı = Uzun Vadeli Borçlar / Toplam Varlıklar

Bu oranın yüksekliği firmanın kullandığı kaynaklar arasında uzun süreli borçların görece olarak fazla öneme sahip olduğunu gösterir. Aşırı derecede uzun süreli yabancı kaynak kullanılması, işletmelerin her yıl ödemek zorunda kalacakları faiz yüklerini



arttırmasının yanında özellikle ekonomik durgunluk dönemlerinde işletmelerin borç taksitlerini ödeyememe olasılığını da attırır (Akgüç, 1998: 39).

Türkiye’de uzun vadeli borç sağlama olanaklarının kısıtlı olması sebebiyle şirket bilançolarında uzun vadeli yabancı kaynakların nispi öneminin düşük olduğu görülmektedir (Çabuk ve Lazol, 2010: 216).

### **1.2.3.6. Faiz Karşılama Oranı**

Bu oran firmanın finansal kaldıraç kullanımını ölçmek için gelir tablosu verilerini kullanır. Oran firmanın cari karlarının faiz ödemelerini karşılayabilme kabiliyetini gösterir (Moyer ve diğerleri, 1984: 163).

$$\text{Faiz Karşılama Oranı} = \text{Faiz ve Vergi Öncesi Kâr [FVÖK]} / \text{Faiz Ödemeleri}$$

Faiz ve vergi öncesi kar, faiz giderlerini ödeyebilmek için firmanın sahip olduğu gerçek nakit tutarını yansıtmaktan uzaktır. Çünkü faiz ve vergi öncesi kara amortismanlar gibi nakit çıkışı gerektirmeyen giderler indirildikten sonra ulaşılır (Dağlı, 2007: 80). Bu eksikliği gidermek için nakit akışına göre faiz karşılama oranı hesaplanır.

$$\text{Faiz Karşılama Oranı}_N = (\text{FVÖK} + \text{Amortismanlar}) / \text{Faiz Ödemeleri}$$

Yüksek bir faiz karşılama oranı bir firmanın faiz ödemelerini karşılamak için yeterince büyük bir faaliyet kârına sahip olduğunu belirtir. Bu oranın düşük olması firmanın faiz ödemelerinin vadesi geldiğinde, bunları karşılamak için yetersiz bir faaliyet kârına sahip olduğunu işaret eder. Eğer böyle olursa işletme, vadesi gelmiş faiz ödemelerini yapabilmek için varlıklarını paraya çevirmeye, yeniden borçlanmaya veya hisse senedi ihraç etmeye ihtiyaç duyabilir (Gallagher ve Andrew, 1997: 88). Faiz ödemedeki bir başarısızlık firmaya kredi verenlerin yasal işlemler başlatmasına neden olabilir ve bu durumun firmanın iflasıyla sonuçlanması olasıdır (Brigham ve Gapenski, 1991: 880).

### 1.2.3.7. Borç Servis Oranı

Bir borcun anapara taksiti ve faizi toplamına borcun servisi denilmektedir (Akgüç, 2011: 292).

$$\text{Borç Servis Oranı} = (\text{FVÖK} + \text{Amortismanlar}) / ((\text{Faizler} + (\text{Anapara Taksit Ödemeleri} / (1 - \text{Vergi Oranı})))$$

Faiz karşılama oranı faiz ödemeleriyle sınırlı tutulmuştur. Ancak uzun vadeli borçlanmalarda anaparanın da geri ödemesinin dikkate alınması gerekir. Borç servis oranı ne kadar yüksekse işletmenin anapara geri ödemelerini ve faizleri karşılama kabiliyetinin o ölçüde yüksek olduğu kabul edilir (Dağlı, 2007: 80-81).

### 1.2.3.8. Sabit Ödemeleri Karşılama Oranı

Faiz karşılama oranı, firmanın borç faizlerini karşılayabilmedeki kabiliyetini değerlendirmek için kullanışlı olmasına rağmen iki noktada eksiktir (Brigham ve Houston, 2001: 97):

- Sadece faizler sabit finansal ödemeler değildir –firmalar zamanı geldiğinde tüm borçlarını ödemek zorundadırlar- birçok firma varlıklarını kiralamaktadır ve bu sebeple kira ödemesi yapmak zorundadırlar. Eğer firmalar faiz veya kira ödemelerini karşılamada başarısız olurlarsa iflas edebilirler,
- Özellikler amortisman tutarları yüksek olan firmalarda, faiz ve vergi öncesi kar borç servisini karşılamak için kullanılabilir tüm nakit akışını yansıtmaz. Bu eksiklikleri gidermek için sabit ödemeleri karşılama oranı geliştirilmiştir

$$\text{Sabit Ödemeleri Karşılama Oranı} = \text{FVÖK} + \text{Amortismanlar} + \text{Kiralalar} / (\text{Faizler} + \text{Kiralalar} + (\text{Anapara Taksit Ödemeleri} / 1 - \text{Vergi Oranı}))$$

Faiz karşılama oranı gibi, sabit ödemeleri karşılama oranı da ödeme riskini ölçer. Bu oran ne kadar düşükse firmaya kredi verenler ve firma ortaklarının riski o kadar büyüktür (Gitman, 2003: 61).

#### 1.2.4. Kârlılık Oranları

Grup olarak kârlılık oranları satışlar, varlıklar ve öz sermaye ile ilişkili olarak firmanın kârlarını değerlendirmek için kullanılır. Kâr olmadan bir firma yabancı sermayeyi kendine çekemez. Hissedarlar, kredi verenler ve firma yönetimi, piyasada kazançların büyük öneme sahip olmasından dolayı yükselen kârları büyük dikkatle izlerler (Gitman, 2003: 61).

Bir firmanın kârları, diğer her şeyden daha fazla firmanın yatırımlarının ve finansal kararlarının ne kadar iyi olduğunu gösterir (Moyer ve diğerleri, 1984: 165). Hissedarlar firma kârlılığına özel bir ilgi gösterirler çünkü kârlar en nihayetinde firma değerinin ana kaynaklarından biri olan nakit akışına sebep olurlar. Ayrıca hissedarların adına hareket eden yöneticiler de firma değerini korumak için kârlılık oranlarına özen gösterirler (Gallagher ve Andrew, 1997: 84).

Kâr elde etmeyen firmaların uzun süre faaliyetlerini sürdürmelerine, varlıklarını devam ettirmelerine imkan yoktur. Zarar firmanın öz sermayesinde azalışa ve uzun vadede öz sermayenin tamamen yok olmasına neden olur. Zarar olmasa bile firmanın sermayesinin alternatif kullanım alanlarına kıyasla daha düşük oranda kâr etmesi bile, firmanın varlığını tehlikeye düşürerek uzun vadede tasfiyesine yol açabilir. Ayrıca kârlılığı düşük firmaların yetenekli yöneticiler, deneyimli personel bulma ve yetiştirme, araştırma geliştirme faaliyetlerine kaynak ayırma, etkili tanıtım kampanyaları yürütme olanakları çok sınırlıdır. Bu imkanlardan yoksun veya yararlanmaları sınırlı olan firmaların piyasada rekabet güçlerini, pazar paylarını korumaları zordur (Akgüç, 2011: 282).

Tüm bunların yanında çok yüksek kârların işletme bakımından ters etki yaratması da mümkündür. Farz edilsin ki bir firma olağanüstü yüksek bir kâr elde etmiş olsun. Bu durumda, firmanın çalışanları ücret görüşmeleri zamanında yüksek ücretler talep edebilirler. Yüksek kârlar aynı endüstriye girmek için diğer firmaları cezbeder ki bu da rekabetin artmasına yol açar. Ayrıca devlet böyle kârlı endüstrilere ek vergiler getirebilir, düzenlemeleri, güvenliği ve çevre kirliliğine karşı standartları arttırabilir. Sözü geçen konular firmalara maliyet yükü yüklemiştir ve gelecek karlılıklarına zarar verir. Yine de

yönetimin amacı kârlılık oranlarını en yüksek seviyeye ulaştırmaktır (Cox ve diğerleri, 1995: 62).

#### **1.2.4.1. Brüt Satış Kârı Oranı (Brüt Kâr Marjı)**

Bu oran firmanın satışların maliyeti düşüldükten sonra ulaşılan brüt kâr ile satışlar arasındaki ilişkiyi gösterir (Horne, 1971: 36).

Brüt Satış Kârı Oranı=  $\frac{\text{Brüt Satış Kârı (Net Satışlar - Satışların Maliyeti)}}{\text{Net Satışlar}}$

Brüt satış kârı oranı, firma yönetiminin fiyatlamaya ilişkin kararlarının ve satışların maliyeti üzerindeki kontrolünün ne derece etkili olduğu hakkında fikir verir (Moyer ve diğerleri, 1984: 165).

Oranın yükselme eğilimi içinde olması satışlar içinde satılan malın maliyetinin payının azaldığını gösterir. Oranın yüksek olması ve yükselmesi firmanın lehinedir (Çabuk ve Lazol, 2010: 229).

#### **1.2.4.2. Faaliyet Kârı Oranı (Faaliyet Kâr Marjı)**

Faaliyet kârı oranı, faaliyet kârının net satışlara bölünmesi ile elde edilir (Akdoğan ve Tenker, 2007: 669).

Faaliyet Kârı Oranı=  $\frac{\text{Faaliyet Kârı (Net Satışlar - Satışların Maliyeti - Faaliyet Giderleri)}}{\text{Net Satışlar}}$

İş hacmi rantabilitesi olarak da anılan bu oran, firmanın esas faaliyetinin ne ölçüde karlı olduğunu gösterir. Söz konusu oranın yüksek olması ve yükselme eğilimi göstermesi firmanın lehinedir (Akgüç, 1998: 72).

### **1.2.4.3. Olağan Kâr Oranı (Olağan Kâr Marjı)**

Bu oran satışlar üzerinden olağan kârı gösterir. Faaliyet kârı oranından sonra kârlılık oranı üzerinde etkili olan diğer faaliyetlerle ilgili gelir ve giderler ile finansman giderlerinin kârlılık üzerindeki etkisi bu orandan anlaşılabilir (Çabuk ve Lazol, 2010: 230).

$$\text{Olağan Kâr Oranı} = \text{Olağan Kâr} / \text{Net Satışlar}$$

Firmanın olağan kârı, faaliyet kârına, diğer faaliyetlerden olağan gelir ve kârların eklenmesi buna karşı diğer faaliyetlerden olağan gider ve zararlar ile finansman giderlerinin indirilmesi yoluyla hesaplanmaktadır. Bu sebeple özellikle menkul kıymet portföyü, mali duran varlıkları, vadeli ticari alacakları veya vadeli ticari borçları, yabancı para varlıkları ve finansman giderleri büyük boyuta ulaşan firmalarda faaliyet kârı ile olağan kâr arasında önemli farklar oluşmaktadır. Dönem kârının, güvenilir ve sürekli olması için, esas olarak faaliyet kârından oluşması istenir (Akgüç, 2011: 289). Tüm bunlardan ötürü finansman giderleri ve diğer faaliyetlerden olağan gelir ve kâr ve diğer faaliyetlerden olağan gider ve zararların tutarları önemli boyutlarda olan firmalarda bu oranı hesaplamak önemlidir.

### **1.2.4.4. Dönem Kârı Oranı (Dönem Kâr Marjı)**

Söz konusu oran, dönem kârının net satışlara bölünmesi suretiyle elde edilir (Akdoğan ve Tenker, 2007: 670).

$$\text{Dönem Kârı Oranı} = \text{Dönem Kârı} / \text{Net Satışlar}$$

Dönem kârı oranı, gerçekleştirilen net satıştan vergi dışında bütün giderler düşüldükten sonra firmanın ne kadar kâr sağladığını gösteren önemli bir satış kârlılığı oranıdır (Dağlı, 2007: 83).

#### **1.2.4.5. Dönem Net Kâr Oranı (Net Kâr Marjı)**

Net kâr marjı oranı, faiz ve vergi de dahil bütün giderler düşüldükten sonra firmanın satışlarının ne kadar kârlı olduğunu ölçer (Moyer ve diğerleri, 1984: 165). Oran net kârın net satışlara bölünmesi yoluyla hesaplanır (Gallagher ve Andrew, 1997: 85).

$$\text{Net Kâr Marjı Oranı} = \text{Net Kâr} / \text{Net Satışlar}$$

Bir firmanın net kâr marjı oranı ne kadar yüksekse o kadar iyidir. İyi bir net kâr marjı oranı sektörden sektöre önemli farklılıklar gösterir. Bir bakkal dükkanı için 0,01'lik bir oran olağandışı sayılmazken bir kuyumcu için 0,10'luk net kâr marjı düşük kabul edilebilir (Gitman, 2003: 64).

#### **1.2.4.6. Temel Kazanç Gücü Oranı ( Ekonomik Aktif Kârlılığı Oranı)**

Bu oran hesaplanırken aktiflerin nasıl finanse edildiğine bakılmaksızın elde edilen tüm gelirler dikkate alınır. Yani oran aktiflerin finansman şekli ve ödenmesi gereken vergiler hesaba katılmaksızın hesaplanır (Dağlı, 2007: 84).

$$\text{Temel Kazanç Gücü Oranı} = \text{FVÖK} / \text{Toplam Varlıklar}$$

Temel kazanç gücü oranı, farklı vergi durumu ve farklı finansal kaldıraç seviyesine sahip firmaları karşılaştırmak için kullanışlıdır (Brigham ve Gapenski, 1991: 882).

Bu oran işletmeye yatırılan fonların getirisini ölçmek için kullanılan önemli bir orandır. Yönetimin, firmaya yatırılan fonlardan yararlanmadaki başarısını gösterir (Akdoğan ve Tenker, 2007: 673).

#### **1.2.4.7. Aktif Kârlılık Oranı (Varlık Kârlılığı Oranı)**

Aktif kârlılığı oranı firmanın varlıkları üzerinden ne kadar kâr elde ettiğini ölçer. Bu da işletmenin varlıklarına yapılan yatırımın etkin olup olmadığını gösterir (Gallagher ve Andrew, 1997: 85).

Aktif Kârlılığı Oranı= Net Kâr / Toplam Varlıklar

Bu şekilde hesaplanan oran yukarıda bahsedilen ekonomik aktif kârlılığı oranından daha düşüktür. Aradaki fark, varlıkların bir bölümünün borçla finanse edilmesi sonucu yapılan faiz ödemeleriyle vergi ödemelerinden kaynaklanmaktadır (Dağlı, 2007: 84).

Aktif kârlılığı ne kadar yüksekse firma için o kadar iyidir (Gitman, 2003: 65). Aktif kârlılığının 0,20 olması yapılan her 100 TL'lik yatırımdan firmanın 20 TL kazandığı anlamına gelir.

#### **1.2.4.8. Öz Sermaye Kârlılık Oranı**

Öz sermaye kârlılığı, firmanın hisse sahiplerinden sağladığı öz kaynakların kârlılığını ölçer (Gallagher ve Andrew, 1997: 85).

Öz Sermaye Kârlılığı= Net Kâr / Öz Kaynaklar

Yönetim kârdan alınan vergi miktarı üzerinde hiçbir kontrole sahip değildir. Bu nedenle yöneticilerin, öz kaynakları verimli kullanıp kullanmadıklarının ölçümünde dönem kârı / öz kaynak oranına başvurulabilir. Ancak, kârdan ödenecek vergiler hissedarların kullanabileceği bir fon değildir. Bu nedenle, öz kaynakların, hissedarlar açısından getirisinin ölçümünde, net kâr tutarına itibar edilmesi daha uygundur (Akdoğan ve Tenker, 2007: 672).

Genel olarak, bu oran ne kadar yüksekse hissedarlar o kadar iyi durumdadır yorumu yapılır (Gitman, 2003: 65).

#### **1.2.5. Piyasa Oranları**

Genellikle halka açık anonim şirketler için geçerli olan piyasa oranları, firmanın hisse senetlerinin piyasa değerlerine odaklanır (Dağlı, 2007: 85).

Bu oranlar yönetime yatırımcıların Şirketin geçmiş performansı ve gelecek beklentileriyle ilgili düŐünceleri hakkında gösterge olurlar. Eğer firmanın varlık yönetimi, likidite, borç yönetimi ve kârlılık oranlarının hepsi iyi durumdaysa, bu durumda piyasa değeri oranları da yüksek olacak ve hisse senedi fiyatları beklenenden de yüksek gerçekleŐebilecektir (Brigham ve Gapenski, 1991: 883).

#### **1.2.5.1. Fiyat / Kazanç Oranı**

Bu oran hisse senedi başına kâr payı ile hisse senedinin borsa değeri arasındaki bağıntıyı açığa çıkarmak için hesaplanır (abuk ve Lazol, 2010: 237).

Fiyat / Kazanç Oranı= Fiyat (Şirketin bir hisse senedinin cari piyasa değeri) / Hisse Başı Gelir (Net Kâr/ Hisse Senedi Sayısı)

Yatırımcılar ve yöneticiler bir işletmenin gelecek beklentilerini ölçmek için fiyat/ kazanç oranını kullanırlar. Söz konusu oran bir yatırımcının bir birimlik kazanç için ne kadar ödeme yapmaya razı olduğunu gösterir. Fiyat / kazanç oranı ne kadar yüksekse, yatırımcıların firma hakkındaki büyüme beklentileri o kadar büyüktür denebilir (Gallagher ve Andrew, 1997: 90). Öte yandan, eğer firma çok düşük bir hisse başına gelire sahipse de bu oran yüksek hesaplanabilir. Bu nedenle fiyat/ kazanç oranının yorumlanmasında bu noktalara dikkat edilmelidir (Dağlı, 2007: 86).

#### **1.2.5.2. Piyasa Değeri / Defter Değeri Oranı**

Bir hissenin piyasa değerinin defter değerine oranı, yatırımcıların iŐletmeyi nasıl gördüğünün bir diğer göstergesidir (Brigham ve Gapenski, 1991: 883).

Piyasa Değeri / Defter Değeri= Piyasa Değeri (Bir hisse senedinin cari piyasa değeri) / Defter Değeri (z Sermaye / Hisse Senedi Sayısı)

Genel olarak bu oran ne kadar yüksekse firma için o kadar iyi olduğu yorumu yapılır çünkü oranın yüksek olması işletmenin piyasadaki hisse fiyatının yüksek olduğunu gösterir (Cox ve diğerleri, 1995: 67). Ancak fiyat / kazanç ve piyasa değeri / defter



oranlarının yüksek olması bir yandan da söz konusu hisse senedinin potansiyel yatırımcılar için pahalı olduğu anlamına da gelir. Bu durumda, aynı büyüme potansiyeline sahip firmalar arasında bu oranları daha düşük olan firmaların hisse senetlerinin, potansiyel yatırımcılar tarafından tercih edilmesi daha uygun olur (Dağlı, 2007: 87).

### **1.2.5.3. Temettü Verimi**

Bir hissenin temettü verimi, basit anlatımla dağıtılan kâr payının hisse senedi fiyatına oranıdır (Brealey ve diğerleri, 1995: 44).

Temettü Verimi= Hisse Başı Temettü ( Dağıtılan Toplam Temettü / Hisse Senedi Sayısı) / Bir Hisse Senedinin Piyasa Değeri <sub>Dönem Başı</sub>

Birçok şirketin hisse senedi, herhangi bir temettü ödemesi sağlamaz ve bu sebeple temettü verimi sıfır olur. Yatırımcılar, böyle hisselerin kâr payı ödemesi getirmediği için değer artışı, bir başka deyişle sermaye kazancı sağlayacağını umarlar (Cox ve diğerleri, 1995: 68). Şöyle ki büyüme potansiyeli fazla olan firmaların nakit temettü ödemeleri düşüktür ancak bu tür firmaların hisse senetleri daha fazla talep edildiği için hisse senetlerinin piyasa fiyatları da yüksektir. Düşük büyüme potansiyeline sahip firmaların temettü verimleri ise nispeten daha yüksektir (Dağlı, 2007: 88).

### **1.2.5.4. Kâr Payı Dağıtım Oranı**

Kâr payı dağıtım oranı, firmanın kârından ne kadarlık kısmının kâr payı olarak dağıtıldığını ortaya koyar ( Brealey ve diğerleri, 1995: 43).

Kâr Payı Dağıtım Oranı = Hisse Başı Temettü / Hisse Başı Gelir

Büyüme potansiyeli yüksek olan firmalarda elde edilen kârın büyük bölümü tekrar yatırıma dönüştürüldüğünden kâr dağıtım oranı genellikle düşük olur. Düşük büyüme potansiyeline sahip firmalarda elde edilen kârın büyük bölümü hissedarlara dağıtıldığı için kâr dağıtım oranı genelde yüksektir (Dağlı, 2007: 88).

Bir firmanın kârları değişkenlik gösteriyorsa, yönetim büyük bir olasılıkla düşük bir kâr dağıtım oranı ayarlayarak riskten kaçınır. Eğer firma karının gelecek dönemde artacağı bekleniliyorsa, yönetim bir nebze kadar daha cömert şekilde kâr payı dağıtabilir (Brealey ve diğerleri, 1995: 44).

## İKİNCİ BÖLÜM

### 2. TÜRKİYE'DE GIDA İÇECEK VE TÜTÜN SEKTÖRÜ

Genel bir tanımla, aynı faaliyet yapısına sahip firmaların oluşturduğu gruba endüstri denir. Endüstrilerin gruplandırılmasında alt ve üst endüstri dalları kullanılabilir. Bu durumda üst endüstri grubuna sektör adı verilir ve sektör içinde farklı endüstri kolları oluşturulur (Dağlı, 2009: 195). Dünyada sektörlerin sınıflandırılmasında birçok değişik sistem kullanılmaktadır. Bu çalışmada kullanılan sınıflandırma, Avrupa Topluluğunda Ekonomik Faaliyetlerin İstatistiki Sınıflaması Revize 1. 1 [NACE Rev 1.1]'e göre yapılmıştır.

NACE<sup>1</sup>, dünyada yaygın biçimde kullanılan Tüm Ekonomik Faaliyetlerin Uluslararası Standart Sanayi Sınıflaması [ISIC]'dan türetilmiştir. NACE bir üretim biriminin sahiplik türüne veya hukuki organizasyon tipine ya da işlem çeşidine göre ayırım gözetmeksizin, aynı ekonomik faaliyette bulunan birimleri aynı kategoride sınıflandırır (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK] NACE Rev 2 Çevirisi, 2010: 11; 15). NACE 1, alfabetik bir kodla tanımlanan başlıklardan oluşan kısımlar; iki karakterli alfabetik bir kodla tanımlanan başlıklardan oluşan alt kısımlar; iki basamaklı sayısal bir kodla tanımlanan başlıklardan oluşan bölümler, üç basamaklı sayısal bir kodla tanımlanan başlıklardan oluşan gruplar ve dört basamaklı sayısal kodlarla tanımlanan sınıflardan oluşur. NACE' nin kısa yapısı ve Gıda İçecek ve Tütün sektörünün sınıflandırmadaki yeri Tablo 1'de verilmiştir.

---

<sup>1</sup> NACE, Fransızca Fransızca "Nomenclature générale des Activités économiques dans les Communautés Européennes" başlığından türetilmiştir.

**Tablo 1: NACE Rev 1.1 Sınıflandırması**

Kısım	Başlık	Alt Kısımlar
A	Tarım, Avcılık ve Ormancılık	AA
B	Balıkçılık	BA
C	Madencilik ve Taş Ocakçılığı	CA-CB
D	İmalat	DA Gıda Ürünleri İçecek ve Tütün İmalatı DB Tekstil ve Tekstil Ürünleri İmalatı DC Deri ve Deri Ürünleri İmalatı DD Ağaç Ürünleri İmalatı DE Kağıt Hamuru ve Kağıt Ürünlerinin İmalatı; Basım ve Yayım DF Kok Kömürü, Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri ve Nükleer Yakıt İmalatı DG Kimyasal Madde ve Ürünler ile Suni Elyaf İmalatı DH Plastik ve Kauçuk Ürünleri İmalatı DI Metalik Olmayan Diğer Mineral Ürünlerin İmalatı DJ Ana Metal ve Fabrikasyon Metal Ürünleri İmalatı DK Makine ve Teçhizat İmalatı DL Elektrikli ve Optik Donanım İmalatı DM Ulaşım Araçları İmalatı DN Başka Yerde Sınıflandırılmamış İmalatlar
E	Elektrik, gaz, buhar ve sıcak su üretimi ve dağıtımı	EA
F	İnşaat	FA
G	Toptan ve Perakende Ticaret; Motorlu Taşıt, Motosiklet, Kişisel ve Ev Eşyalarının Onarımı	GA
H	Oteller ve Lokantalar	HA
J	Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri	JA
K	Gayrimenkul, Kiralama ve İş Faaliyetleri	KA
L	Kamu Yönetimi ve Savunma, Zorunlu Sosyal Güvenlik	LA
M	Eğitim	MA
N	Sağlık İşleri ve Sosyal Hizmetler	NA
O	Diğer Sosyal, Toplumsal ve Kişisel Hizmet Faaliyetleri	OA
P	Evlerde Yapıtırılan Hizmet İşleri	PA
Q	Uluslararası Örgütler ve Temsilcilikleri	QA

**Kaynak: TÜİK**

## **2.1. Türkiye’de Gıda İçecek ve Tütün Sektörünün Tarihçesi, Mevcut Durumu ve Kapsamı**

### **2.1.1. Türkiye’de Gıda İçecek ve Tütün Sektörünün Tarihçesi**

Türkiye’de uzun yıllar süren tarıma bağlı büyük çiftçilik anlayışı nedeniyle gıda sanayinin gelişmesi gecikmiştir. Toprak ağalarına bağlı ırgat köylülük sisteminde tarımsal ürünler ticari meta olamamış, işlenememiş ve sermaye birikimi oluşmamıştır. Ancak 1926’da Medeni Kanunu’nun özel mülkiyeti güvence altına alması üretimi teşvik edici etkiler yaratmıştır. Vergi yükünün kırsal kesimden pazara ve kente kayması, 1936’da tarıma traktörün dahil olması ve Marshall Yardımı Programı ile Ege ve Çukurova gibi verimli ve pazara açık bölgelerden başlayarak ekilen alanlar genişlemiş ve sektörün gelişmesi hız kazanmıştır. 1950’den sonra çok büyük bir hızla gıda fabrikaları kurulmuş, özel kesim atağa geçmiş 1960 - 1980 yılları arası 20 bini aşkın gıda tesisi kurulmuştur (Tekelioğlu ve Perez, 1996: 22-23).

1980’li yıllarda başlayan liberalleşme ve ihracat öncülüğünde kalkınma modeli stratejileri, Türk firmalarının dış pazarlara açılmasında en önemli etkenlerden biri olmuştur. Bu dışa açılım politikası, ülkenin hem ihracat hem ithalat kapasite ve kabiliyetlerini arttırmıştır. 1984 yılında gıda ürünleri ithalatında uygulanan vergi ve harçlar kayda değer ölçüde düşürülmüş bu durumun sonucu olarak ithalat rakamları artmıştır (Bulu ve diğerleri, 2007: 314).

Süt Endüstrisi Kurumu (SEK), Yem Sanayi Anonim Şirketi[A.Ş] (YEMSAN) ve Et Balık Kurumu’na (EBK) ait işletmeler 1990’lı yılların başında özelleştirilmiştir. 1980’lerden itibaren tarımsal üretim ve gıda sanayinde uluslararası sermayenin yeri önemli ölçüde artmış, 1987 - 1998 yılları arasında yabancı şirketler ile yabancı ortaklı yerli şirketlerin sayısında yükseliş yaşanmıştır. Yabancı sermayeli kuruluş sayısı tarımda 32’den 65’e, gıda işleme sektöründe 38’den 139’a, yemek müteahhitliği sektöründe 8’den 198’e çıkmıştır. Türkiye’nin önde gelen yerli sermaye grupları, çok uluslu şirketlerle ortaklık kurmuş; et, süt ve sütlü ürünler üretimi, gıda paketlenmesi, sebze ve meyve işlenmesi ve dondurulması, çay üretimi, tam ve hazır gıda üretimi, gıda pazarlaması ve perakendeciliği

gibi alanlarda etkinlik göstermeye başlamışlardır (Gıda Sektörüne Bakış, 05.12.2011, <http://www.istekobi.com.tr/sectorler/gida-s14/sectore-bakis/gida-b14.aspx>).

Tütün'ün anavatanı Amerika kıtasıdır. Tütün Amerika'dan sonra Avrupa'ya getirilmiş oradan da bütün dünyaya yayılmıştır. İlk başlarda dini törenlerde tütsü olarak kullanılan ve çiğnenen tütün daha sonra çeşitli yöntemlerle tütürülmeye başlamıştır (Devlet Planlama [DPT] Müsteşarlığı Dokuzuncu Kalkınma Planı Tütün ve Tütün Ürünleri Sanayii Ön Raporu, 2006: 5).

Türkiye'ye tütün 17. yüzyılın başlarında İngiliz, Venedik ve İspanyol gemiciler yoluyla gelmiştir. Tütün konusunda 1861 yılından sonra önemli gelişmeler yaşanmış, 1862'de devlet kontrolüne alınan tütünde 1879'da bu tekel kaldırılmıştır. 26 Şubat 1925 yılında tütünle ilgili işler tekrar devlet tekeline alınmıştır. 1960'lardan itibaren Türkiye'de tütün üretimi hızla artmış 1980'li yılların sonuna doğru stok fazlaları oluşmaya başlamıştır (Devlet Denetleme Kurulu Tütün, Tütün Mamulleri ve Alkollü İçkiler Piyasa Düzenleme Kurumu 2003, 2004, 2005 Yılları Eylem ve İşlemlerinin Araştırılıp Denetlenmesi Raporu, 2006: 3-4). 1986 yılında Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri A.Ş Genel Müdürlüğü [TEKEL] ile ortaklık şartıyla özel sektöre sigara üretim izni verilmiştir. 1991 yılında Bakanlar Kurulu Kararıyla yerli ve yabancı gerçek ve tüzel kişilere ülkemizde tütün mamulleri üretme hakkı verilmiştir. 2002 yılında ise düzenleyici ve denetleyici kurum olarak Tütün ve Alkollü İçkiler Piyasası Düzenleme Kurulu (TAPDK) kurulmuştur (DPT Müsteşarlığı Dokuzuncu Kalkınma Planı Tütün ve Tütün Ürünleri Sanayii Ön Raporu, 2006: 6-8).

Tüm ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de devlet tekeline olan tütün ve mamullerinde bu monopol durumu kısmen veya tamamen kaldırılmıştır. Bu duruma uygun olarak ülkemizde de 05.02.2001 tarihinde TEKEL özelleştirme kapsamına alınmıştır (2. Ulusal İktisat Kongresi Türkiye'de Tütün Sektörünün Durumu, Sorunları ve Çözüm Önerileri, 2008: 11). Son olarak TEKEL'in 2008 yılında sigara, pipo, kıyılmış tütün ve nargile tütünüyle ilgili varlıkları özelleştirilmiştir. Kurumun sigara üretim kısmını satın alan British American Tobacco, TEKEL markasını da devralmıştır (TEKEL, 31.03.2013, <http://tr.wikipedia.org/wiki/TEKEL>).

### 2.1.2. Türkiye’de Gıda İçecek ve Tütün Sektörünün Kapsamı ve Mevcut Durumu

Farklı ekonomik sınıflandırmalara göre içeriğinde bir takım değişiklikler görülse de, NACE 1.1’e göre gıda içecek ve tütün imalatı sektörü aşağıda belirtilen ana faaliyetleri kapsamaktadır (Avrupa Topluluğunda Ekonomik Faaliyetlerin İstatistiki Sınıflaması, NACE Rev.1.1 (t.y) <http://tuikapp.tuik.gov.tr>).

- Et ve et ürünleri imalatı, işlenmesi ve saklanması,
- Balık ve balık ürünlerinin işlenmesi ve saklanması ,
- Sebze ve meyvelerin işlenmesi ve saklanması,
- Bitkisel ve hayvansal katı ve sıvı yağların imalatı,
- Süt ürünleri imalatı,
- Öğütülmüş tahıl ürünleri, nişasta ve nişastalı ürünlerin imalatı,
- Ekmek, taze fırın ürünleri, makarna, şeker ve hazır yemek imalatı gibi diğer başlığı altında toplanan gıda maddeleri,
- Hazır hayvan yemleri imalatı,
- İçecek imalatı,
- Tütün ürünleri imalatı.

DPT verilerine göre imalat sanayi içinde gıda sanayi üretim değeri olarak %18-20’lik bir paya sahiptir. Türkiye’de gıda sanayindeki işletmelerin alt sektörler açısından dağılımında, %65’i un ve unlu mamuller, %12’si meyve sebze işleme, %11’i süt ve sütlü mamuller, %3,5’i bitkisel yağ ve margarin, %3’ü şekerli mamuller ve %1’i et mamulleri sanayinde yer almaktadır (DPT Dokuzuncu Kalkınma Planı Gıda Sanayii Özel İhtisas Komisyon Raporu, 2007: 3).

Gıda içecek ve tütün sektörünün Türkiye’deki mevcut genel durumu şu şekilde özetlenebilir (T.C Bilim ve Teknoloji Bakanlığı Gıda ve İçecek Sektörü Raporu, 2013):

- 2010 yılı TÜİK verilerine göre 524,4 milyar TL olan toplam imalat sanayi üretim değeri içinde gıda, içecek ve tütün sektörü üretim değeri 88,6 milyar TL ile %16,9 paya sahiptir.
- 2012 yılında gıda ve içecek ihracatı 9,5 milyar dolar, ithalat ise 5,1 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu durumda gıda ve içecek sanayi dış ticaret karşılama oranı %186,2 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye, dünya gıda ihracatında 15. sırada yer almaktadır.
- Gıda, içecek ve tütün imalatı sektörü, Türkiye'ye 2011 yılında yapılan 15.887 milyon dolar toplam uluslararası yabancı yatırımın, 649 milyon dolarla %4'üne sahiptir.

Bunlara ek olarak Sosyal Güvenlik Kurumu'nun 2012 verilerine göre gıda, içecek ve tütün sektöründe yer alan toplam kişi sayısı 426.459, toplam iş yeri sayısı ise 41.151'dir (Sosyal Güvenlik Kurumu İstatistik Yıllıkları, (t.y), <http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/tr/kurumsal/istatistikler/>). İstanbul Sanayi Odası [İSO] verilerine göre ise kapasite kullanım oranları 2012 yılında gıda imalatı için %71,7; içecek imalatı için %66,6; tütün ürünleri imalatı için ise %66,1 olarak gerçekleşmiştir (İSO Sektörel Göstergeler Raporları, (t.y), [http://www.iso.org.tr/tr/web/statiksayfalar/sektorel\\_gostergeler.aspx](http://www.iso.org.tr/tr/web/statiksayfalar/sektorel_gostergeler.aspx)).

## **2.2. Gıda İçecek ve Tütün Sektörü' nün Ana Faaliyet Kolları**

### **2.2.1. Et ve Et Ürünleri İmalatı, İşlenmesi ve Saklanması**

Et ürünleri imalatı kapsamında, etin işlenmesi ve saklanması; kümes hayvanlarının işlenmesi ve saklanması ile etlerden üretilen ürünlerin imalatı faaliyetleri yer almaktadır (Avrupa Topluluğunda Ekonomik Faaliyetlerin İstatistik Sınıflaması, NACE Rev.1.1 (t.y), <http://tuikapp.tuik.gov.tr>). Bu bağlamda büyükbaş, küçükbaş hayvancılık ve kümes hayvancılığının bir arada değerlendirildiği görülmektedir. Et sanayinin ana kaynağı hayvancılıktır.

Hayvancılık insan beslenmesinde çok büyük bir öneme sahiptir. En kaliteli hayvansal kökenli protein kaynaklarından biri olan et dengeli ve sağlıklı bir beslenme için



kilit bir roldedir (İstanbul Ticaret Odası [İTO] AB'ye Uyum Sürecinde Türkiye'de Büyükbaş Hayvancılık, 2006: 57).

Büyükbaş hayvanlar denildiğinde sığır, manda ve deve türleri ön plana çıkar. Türkiye'de son dönemlerde sayısı azalan manda yetiştiriciliğine ise son zamanlarda önem vermeye başlanmıştır. Deve yetiştiriciliği ise sadece sembolik olarak bulunmaktadır (Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü [TİGEM] Hayvancılık Sektörü Raporu, 2011: 6).

Küçükbaş hayvancılık denildiğinde ise öncelikli olarak koyunculuk akla gelir. Koyun yetiştiriciliği et, süt ve deri üretimi açısından önemli bir yere sahiptir. 1980 yılından sonra koyunculuğa gerekli destek verilmediği için koyun sayısında azalma görülse de son yıllarda devlet destekleri sayesinde koyun yetiştiriciliği tekrar önem kazanmıştır. Diğer bir küçükbaş hayvan türü ise keçidir. Türkiye'de keçi yetiştiriciliği ekonomik bir faaliyetten ziyade geçmişten gelen alışkanlıklar nedeniyle yapılmaktadır. Son yıllarda keçi yetiştiriciliğine önem verilmesinin nedeni ise keçi sütü ve keçi sütü ürünlerine olan taleptir (TİGEM Hayvancılık Sektörü Raporu, 2011: 9-10).

Türkiye'de 1923-1952 yılları arası günaşırı hayvan kesimi, satışı ve stoksuz taze et sistemi içinde et dağıtımını düzeni mevcuttu. Modern anlamda ilk et sanayi faaliyetleri, 1952 yılında Ticaret Bakanlığına bağlı bir İktisadi Devlet Teşekkülü olarak faaliyete başlayan Et ve Balık Kurumu ile başlamıştır. 1982 yılında çıkarılan kanunla özel sektöre kombina kurma yetkisi verilmiştir (Devlet Planlama Teşkilatı [DPT] Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Et ve Et Ürünleri Sanayii Alt Komisyon Raporu, 2001: 3).

Üreticiler canlı hayvanlarını yerel pazarlarda, hayvan takas pazarlarında satabilmekte ya da doğrudan tüccarlara pazarlayabilmektedirler. Hayvanlar daha sonra belediyeye ait ya da özel kesimhanelerde kesilerek, et işleme tesislerine götürülmektedir. Et işleme tesislerinin bazılarının kendilerine ait açık besi işletmeleri de bulunmaktadır. Türkiye'de et kesim ve işleme tesisleri hem devlete hem de özel sektöre dağılmıştır. Et Balık Kurumları, Belediye mezbahaları, özel sektöre ait kombinalar ve mamul madde üretim tesisleri, parçalama tesisleri ve soğuk hava depoları et işleme sanayi içerisinde yer alan kuruluşlardır. Devlete ait tesisler toplam kesimlerin %15-20'sini gerçekleştirirken özel

sektöre ait tesisler kesimlerin %80-85'ini gerçekleştirmektedir. (İTO AB'ye Uyum Sürecinde Türkiye'de Büyükbaş Hayvancılık, 2010: 87-89).

Ortadoğu ve Avrupa Birliği [AB] ülkelerinin hemen hemen hepsinden daha fazla canlı hayvan varlığına sahip olan Türkiye, hayvan popülasyonunun et üretimi açısından verimsiz ırklardan oluşmasından dolayı mevcut hayvan varlığından yeterince istifade edememektedir. Gelişmiş ülkelerde %60 ila %70 arası bir düzeyde olan hayvancılığın tarım sektörü içindeki payı ülkemizde %30 civarındadır. Bu oran hayvancılıkta geri kalmış olan Hindistan ve Çin'in %40 civarındaki oranlarından da aşağıda kalmaktadır. İstanbul Menkul Kıymetler Borsası [İMKB] Gıda Sektörü Araştırması, 1996: 29). Tablo 2'de ülkemizde yıllar itibariyle işlenmiş kırmızı et üretim miktar ve değerleri yer almaktadır.

**Tablo 2: Türkiye'de İşlenmiş Kırmızı Et Üretimi Miktar ve Değerleri ( 2009-2011, Kilogram [kg], Türk Lirası [TL])**

Yıllar	Üretim Miktarı	Üretim Değeri
2009	86.361.649	996.013.251
2010	138.173.613	1.899.592.395
2011	163.323.263	2.037.399.571

**Kaynak:** <http://www.tuik.gov.tr> (Yıllık Sanayi Ürün İstatistikleri Veri Tabanı Rakamlarından Derlenmiştir)

Tablo 2'ye bakıldığında işlenmiş kırmızı et üretim miktar ve değerlerinin söz konusu yıllarda artış yaşadığı görülür. 2010 yılında bir önceki yıla göre miktar olarak %59 değer olarak %89 artan işlenmiş kırmızı et 2011 yılındaysa bir önceki yıla göre miktar olarak %18 değer olarak %7 olarak artış yaşamıştır. Kayıt dışı hayvan kesimi ve et üretimi de dikkate alınırsa bu rakamlar gerçek rakamlardan çok daha aşağıda kalmaktadır.

Kırmızı et ürünleri dış ticareti ise geçmişten günümüze dalgalanmalar göstermiştir (İTO AB'ye Uyum Sürecinde Türkiye'de Büyükbaş Hayvancılık, 2010: 65). Ancak 1996 yılında İngiltere ve bazı Avrupa ülkelerinde görülen Bovine Spongiform Encephalopathy – Türkçe bilindiği şekliyle deli dana- hastalığı sebebiyle kırmızı ete ve özellikle ithal ete olan

talep düşmüştür (Türkiye Kalkınma Bankası Et ve Et Ürünleri Sektör Araştırması, 2000: 25).

Kırmızı et ithalatı gerçekleştirilen ülkelerin başında, hayvan hastalığı görülmeyen Brezilya, Arjantin, Meksika ve bazı Avrupa ülkeleri gelmektedir (Kırmızı Et Alarmı, 24.01.2013, <http://ihracat.info.tr/kirmizi-et-alarmi-9859h>). Tablo 3'te Türkiye'de yıllar itibariyle kırmızı et ve et ürünleri ihracat ve ithalat verileri yer almaktadır.

**Tablo 3: Türkiye' de Kırmızı Et ve Et Ürünleri Dış Ticareti ( 2009-2011, \$)**

Yıllar	İhracat	Bir Önceki Yıla Göre Değişim (%)	İthalat	Bir Önceki Yıla Göre Değişim (%)
2009	11.205.613	-	530.314	-
2010	20.810.735	85	250.176.667	47075
2011	21.668.197	4	513.029.934	105

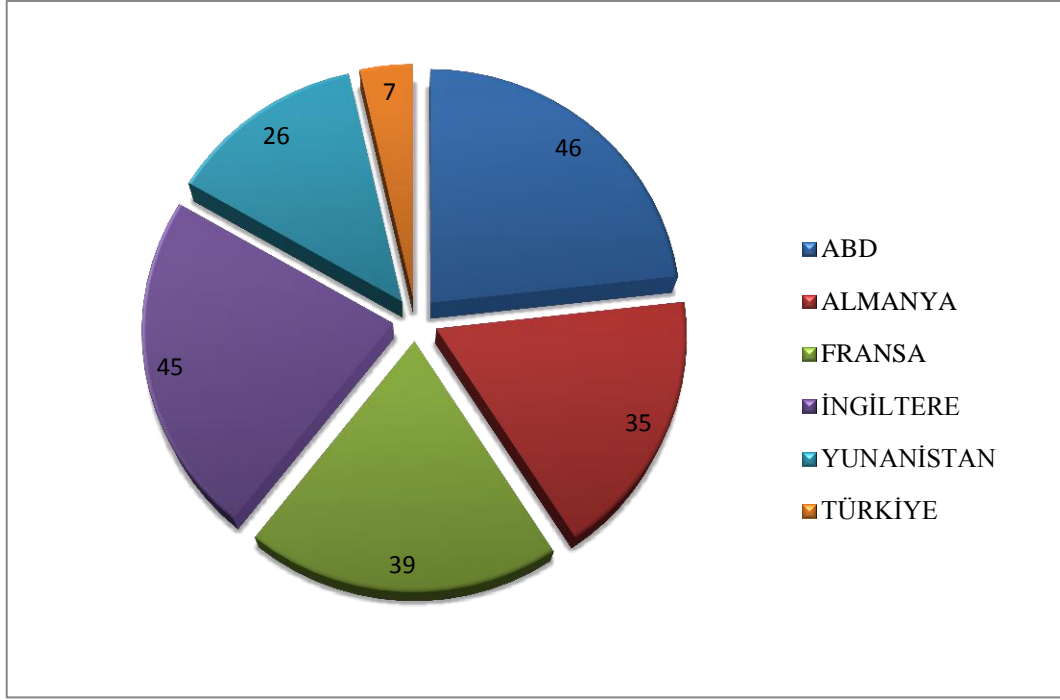
**Kaynak:** <http://tuikapp.tuik.gov.tr> (Uluslararası Standart Ticaret Sınıflamasına Göre İthalat ve İhracat Rakamlarından Derlenmiştir)

Tablo 3'e bakıldığında ihracat değerlerinde son yıllarda artış yaşandığı görülmektedir, ancak bu artış rakamları istikrarlı değildir. 2009 yılından sonra ithalat rakamlarındaki artış ise hem miktar hem yüzde olarak dikkat çekicidir. İthalatın bu denli artmasının sebebi önce koyun ve keçi fiyatları ardından sığır eti fiyatlarındaki artışlar sonucu karar mercilerinin kırmızı et fiyatlarını ithalat yoluyla dengelemek istemeleridir. Bu amaçla 30 Nisan 2010'dan itibaren canlı hayvan ve kırmızı et ithalatını gümrük vergilerini düşürme yoluyla teşvik etmeye yönelik birçok Bakanlar Kurulu Kararı alınmıştır (Aydın ve diğerleri, 2011: 4). 2012 yılında ise ithalat miktarında belirgin bir düşüş yaşanmıştır.

Konuya tüketim açısından bakıldığında, yapılan araştırmalar yeterli ve dengeli beslenme için günlük protein ihtiyacının en az %40- 50'sinin hayvansal kökenli besin maddelerinden temin edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Hayvansal gıda tüketim kalemlerinde AB üye ülkelerinin gerisinde kalan Türkiye'de fark özellikle kırmızı ette ortaya çıkmaktadır (Rekabet Kurumu Türkiye Kırmızı Et Sektörü ve Rekabet Politikası,

2010: 4). Grafik 1’de gelişmiş ülkelerle Türkiye’nin yıllık kişi başı et tüketimi miktarları verilmiştir.

**Grafik 1: Gelişmiş Ülkelerde ve Türkiye’de Yıllık Kişi Başı Kırmızı Et Tüketimi (kg)**



**Kaynak:** Faostat’tan aktaran: Et ve Balık Kurumu, 2011

Grafik 1’den de anlaşılacağı üzere gelişmiş ülkelerde tüketiciler Türkiye’ye göre 3 ila 6 kat arasında değişen oranlarda daha fazla et tüketmektedirler.

Dengeli beslenme için 54 kg olması gereken kişi başına kırmızı et tüketimi hususunda Türkiye bu rakamın yarısına dahi ulaşamamıştır (İMKB Gıda Sektörü Araştırması, 1996: 34).

Et ve et ürünleri imalatında kırmızı etin yanında beyaz et de yer almaktadır. Sağlıklı beslenmenin temel taşlarından biri olan hayvansal protein ihtiyacını karşılamada beyaz et ekonomik olması nedeniyle önemli bir yere sahiptir (Samsun Tarım İl Müdürlüğü, 2009: 2). Türkiye’de giderek gelişen beyaz et üretim ve tüketiminin sebepleri şöyle sıralanabilir (İMKB Gıda Sektörü Araştırması, 1996: 37):

- Beyaz et fiyatlarının kırmızı et ve balık fiyatlarından daha az oranda artışı,
- Beyaz etin düşük kolesterolü olması sonucu, kalp- damar sağlığı sebebiyle kırmızı ete kıyaslan tüketimi tercih edilmesi yönünde halkın bilinçlenmesinin tüketici tercihlerine yansması,
- Parçalar halinde tüketimi kolaylaştıran yeni ambalajlama yöntemlerinin özellikle şehirlerde tüketim tercihleriyle uyuşması,
- Deli dana hastalığı nedeniyle kırmızı ete alternatif olarak beyaz et talebinin artışı.

Türkiye’de kanatlı et sektörünün gıda sanayi ve tarıma olan katkısının yanında sosyal ve ekonomik gelişimi de katkısı vardır. Bu alt sektör son 20 yılda sürekli gelişen, kendi üretim planlamasını yapabilen, ülke ihtiyacını karşılayabilen ve uluslararası standartlarda üretim yapabilen bir yapıya sahip olmuştur (T.C Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı [DTM] Kanatlı Etleri, 2007: 1). Tablo 4’te Türkiye’de işlenmiş kümes hayvanlarının üretim miktar ve değerleri verilmiştir.

**Tablo 4: Türkiye’de İşlenmiş Kümes Hayvanı Etlerinin Üretim Miktar ve Değerleri (2009-2011, kg, TL)**

Yıllar	Üretim Miktarı	Üretim Değeri
2009	1.182.260.141	4.187.940.962
2010	1.427.541.494	5.283.493.602
2011	1.660.255.912	6.176.091.650

**Kaynak:** <http://tuikapp.tuik.gov.tr/> (Yıllık Sanayi Ürün İstatistikleri Veri Tabanı Rakamlarından Derlenmiştir)

Tablo 4’ten görüldüğü üzere üretilen işlenmiş kanatlı eti miktarı da kırmızı et gibi söz konusu yıllar içinde artış yaşamıştır. 2010 yılında bir önceki yıla göre miktar olarak %20 değer olarak %26 olarak artış yaşayan işlenmiş kümes hayvanları etlerinin üretimi 2011 yılında bir önceki yıla göre miktarda ve değerinde %16 oranında artış yaşamıştır.

Kümes hayvanlarından elde edilen işlenmiş etin ithalat ve ihracat değerleri Tablo 5’te görülmektedir.

**Tablo 5: Türkiye'nin İşlenmiş Kümes Hayvanları İthalat ve İhracat Değerleri (2009-2011, \$)**

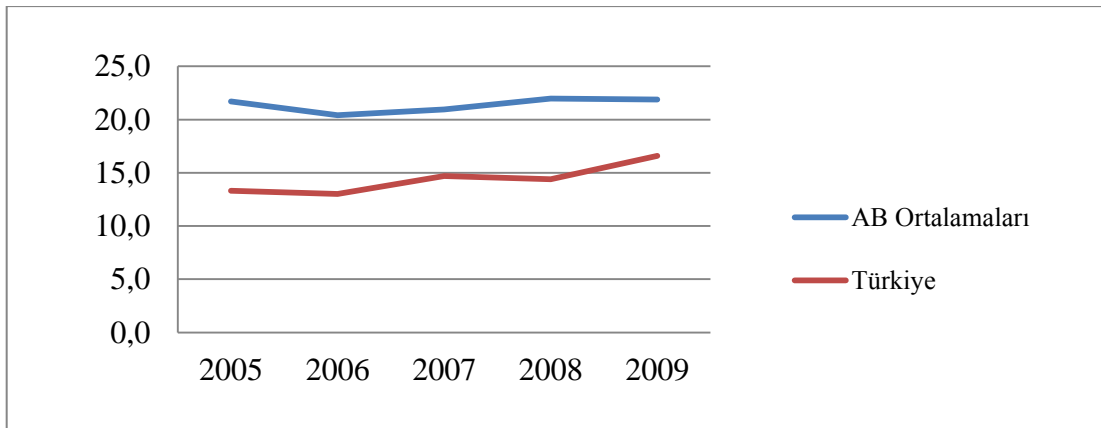
Yıllar	İthalat	İhracat
2009	1.580.814	150.765.528
2010	862.809	203.287.179
2011	1.566.992	385.362.733

**Kaynak:** : <http://tuikapp.tuik.gov.tr> (Uluslararası Standart Ticaret Sınıflamasına Göre İthalat ve İhracat Rakamlarından Derlenmiştir)

Tablo 5'e bakıldığında ithalatın ihracat rakamları yanında oldukça küçük kaldığı dikkat çekmektedir. Bunun sebebi üretimin iç talebi rahatça karşılayabilmesidir. Ancak üretim rakamlarıyla kıyasla ihraç edilen kümes hayvanı eti değeri düşüktür. Bu durumun sebebi de üretimin iç talebe yönelik olması ve üretim fazlasını ihraç etme girişiminde bulunulmamasıdır.

Türkiye'de kişi başı kanatlı et tüketiminin yıllar itibariyle iniş çıkış gösterse de genel olarak dikkate değer derecede arttığı söylenebilir. 1990 yılında 3,8 kg olan bu rakam 2009 yılında 16,6 kg' ye ulaşarak söz konusu yıllar içinde 5 kat artmıştır. Grafik 2'de 2005-2009 yılları arası AB ortalamalarıyla Türkiye'deki yıllık kişi başı kanatlı et tüketimi verilmiştir.

**Grafik 2: Kişi Başına Kanatlı Eti Tüketimi Bakımından AB Ülkeleri Ortalaması ve Türkiye (2005-2009; kg/kişi/yıl)**



**Kaynak:** <http://faostat.fao.org/site/610/DesktopDefault.aspx?PageID=610#ancor>

Grafik 2'den görüldüğü üzere söz konusu yıllarda kuş gribinin etkisi dikkate alındığında dahi kanatlı eti tüketiminde çok keskin iniş ve çıkışlar yaşanmamıştır. AB ülkeleri ortalamasıyla Türkiye arasında kanatlı eti tüketimi bakımından çok büyük farklar bulunmamaktadır. Ancak yine de üretim rakamları da dikkate alınırsa beyaz et tüketimi söz konusu yıllarda beklenen seviyelere ulaşmamıştır.

Bu alt sektörde son olarak hem kırmızı hem de beyaz etten üretilen mamullerin üretim miktar ve değerleri Tablo 6'da verilmiştir.

**Tablo 6: Türkiye’de Kırmızı Et ve Kümes Hayvanları Etlerinden Elde Edilen Mamullerin Üretim Miktar ve Değerleri (2009-2011, kg, TL)**

Yıllar	Miktar	Değer
2009	115.938.714	1.058.342.804
2010	222.680.176	1.345.110.701
2011	192.757.243	1.529.655.934

**Kaynak:** <http://tuikapp.tuik.gov.tr/> (Yıllık Sanayi Ürün İstatistikleri Veri Tabanı Rakamlarından Derlenmiştir)

Tablo 6'dan Türkiye’de işlenerek mamul haline getirilen kırmızı ve beyaz et miktar ve üretim değerlerinde 2011 yılında bir önceki yıla göre miktar olarak azalışın dışında söz konusu yıllarda artış meydana geldiği görülür.

### **2.2.2. Balık ve Balık Ürünlerinin İşlenmesi ve Saklanması**

Bu sınıflandırmanın içinde balık, kabuklu deniz hayvanları, yumuşakçaların üretimi, hazırlanması ve saklanması, dondurulması, kurutulması, tütsülenmesi, tuzlanması, salamura edilmesi gibi faaliyetlerin yanında balık kaba unlarının üretilmesi de yer alır (Avrupa Topluluğunda Ekonomik Faaliyetlerin İstatistik Sınıflaması, NACE Rev.1.1 (t.y), <http://tuikapp.tuik.gov.tr>).

Su ürünlerinin işlenmesi, avcılık, yetiştiricilik ve pazarlamayla birlikte su ürünleri sanayinin bir parçasını oluşturur. Taze veya hiçbir işleme tabi tutulmamış su ürünleri, işleme sektörünün hammaddesini oluşturur.

Öncelikle balık olmak üzere su ürünleri, insan beslenmesinde hayvansal protein kaynaklarından biri olarak önemli bir yer tutar. Diğer yandan su ürünleri sektörü, gıda ve imalat sanayinin yanında, sağlık, çevre, turizm ve ulaştırma sektörleriyle doğrudan veya dolaylı ilişkisi nedeniyle anlamlı bir ekonomik yere de sahiptir. Üç tarafı denizlerle çevrili bir yarımada olan Türkiye'nin 8.333 km'lik kıyı şeridi ve 177.714 km uzunluğunda nehirleri bulunmaktadır, deniz ve iç su kaynaklarının yüzey alanı 25 milyon hektardır (Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı [BAKA] Su Ürünleri Sektör Raporu, 2012: 5-6).

Türkiye'de, Akdeniz'de 500 olan tür sayısı kuzeye gittikçe azalmakta Karadeniz'de 247'ye düşmektedir. Su ürünleri içerisinde ülkemizde ekonomik anlam ifade eden tür sayısı 100'ü geçmemekte ve balık üretiminin %80-90'nı göçmen türlerden oluşmaktadır. Hamsi, istavrit, kefal, mezgit, kalkan, çipura, barbunya, torik, palamut balık türleri içinde öne çıkanlardır (DTM Su Ürünleri, 2005: 1).

Su ürünleri üretimi avcılık ve yetiştiricilik olmak üzere iki farklı yoldan yapılmaktadır. Türkiye'de su ürünleri üretiminin büyük miktarı avcılıktan elde edilmekte olup, 2010 yılında avcılıkla yapılan üretimin 445.700 tonluk miktarı denizlerden ve 40.260 tonluk kısmı iç sulardan elde edilmiştir. Deniz ürünleri üretiminde Doğu Karadeniz ilk sırayı almış, bunu Batı Karadeniz, Ege, Marmara ve Akdeniz izlemiştir (İktisadi Kalkınma Vakfı AB ve İş Dünyası Balıkçılık Sektörü, 2011: 1).

Türkiye'de su ürünleri işleme sanayinde, daha çok dondurulmuş iç su ve deniz ürünleri, ön pişirilmiş hamsi, kerevit, sardalye, uskumru ve istavrit konserveleri, tuzlanmış ve salamura edilmiş hamsi, dumanlanmış somon, alabalık ve yılan balığı, ton konserveleri, kabuklu ve kabuksuz deniz salyangozu gibi su ürünleri çalışılmaktadır (Mol ve Ulusoy, 2010: 153). Tablo 7'de 2009-2011 yılları arasında su ürünleri üretim miktar ve değerleri verilmiştir.



**Tablo 7: Türkiye’de İşlenmiş Su Ürünleri Üretimi (2009-2011, kg, TL)**

Yıllar	Üretim Miktarı	Üretim Değeri
2009	61.759.556	460.326.542
2010	21.241.221	180.585.419
2011	31.056.433	405.633.194

**Kaynak:** <http://tuikapp.tuik.gov.tr> (Yıllık Sanayi Ürün İstatistikleri Veri Tabanı Rakamlarından Derlenmiştir)

Tablo 7’den görüldüğü üzere işlenmiş su ürünleri üretimi miktar olarak da değer olarak da 2010 yılında bir önceki yıla göre yarıdan fazla düşüş yaşamış ancak 2011 yılında 2010 yılına göre miktar olarak %46 değer olaraksa %120 yani neredeyse 1 buçuk kat artış yaşayarak 2009 yılı üretim değerine yaklaşmıştır.

Türkiye’de su ürünleri işleme firmalarının %64,7’sinde hem üretim hem de ihracat yapılmakta, %23,5’inde sadece ihracat yapılmakta, %11,8’inde ise sadece üretim gerçekleştirilmektedir. Bu veriler, üreticilerin sadece iç pazarın taleplerini karşılamakla yetinmeyip, dış pazarlara açıldığının göstergesidir (DPT Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Su Ürünleri ve Su Ürünleri Sanayii Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 2001: 76).

Su ürünleri sektörünün toplam olarak dış ticaret dünya çapında son yıllarda artış göstermiştir. Bu artış üretimdeki ve talepteki artıştan kaynaklanmaktadır. 1976 yılında 7 milyar dolar iken, 2001 yılında 60 milyar dolar değerinde su ürünü dünya ticaretine konu olmuştur. Söz konusu değer dünya üretiminin %37’sine tekabül etmektedir. Gelişmekte olan ülkeler, dünya balık ticaretinde %50 pay alarak su ürünleri ticaretinde aktif rol oynamaktadırlar (DTM İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi Su Ürünleri, 2005: 7-8). Tablo 8’de Türkiye’nin 2009-2011 yılları arası işlenmiş su ürünleri ithalat ve ihracat değerleri yer almaktadır.

**Tablo 8: Türkiye'nin İşlenmiş Su Ürünleri İthalat ve İhracat Değerleri (2009-2011, \$)**

Yıllar	İhracat	İthalat
2009	154.496.548	138.334.332
2010	191.880.664	185.071.564
2011	242.386.921	193.812.749

**Kaynak:** <http://tuikapp.tuik.gov.tr> (Tüm Ekonomik Faaliyetlerin Uluslararası Standart Sanayi Sınıflaması [ISIC Rev. 3]'na Göre Dış Ticaret Verilerinden Derlenmiştir)

Tablo 8'e bakıldığında işlenmiş su ürünleri ihracat değerleri 2011 yılına kadar ithalat değerlerinin biraz daha fazla üstünde seyretmiş, 2011 yılında değerlerin arasındaki makas açılmıştır. 2011 yılındaki bir önceki yıla göre ihracattaki %26'lık artışta Avrupa'nın önde gelen su ürünleri tedarikçileri olan İspanya, İtalya ve Yunanistan'da yaşanan ekonomik kriz sebebiyle üretimlerini yarı yarıya düşürmeleri etkili olmuştur.

Türkiye'nin başlıca su ürünleri ithalatı yaptığı ülkeler Norveç, Çin, İzlanda ve Fransa; başlıca ihracat yaptığı ülkeler ise Hollanda, Almanya, İtalya ve Japonya'dır (TÜİK Su Ürünleri İstatistikleri, 2012: 53-54).

Kişi başı su ürünleri tüketimine bakıldığında bu oran 2011 yılı için dünyada 16,3 kg/yıl olup gelişmiş ülkelerde 23,8 kg/yıl ve gelişmekte olan ülkelerde 14,3 kg/yıl olarak gerçekleşmiştir (BAKA Su Ürünleri Sektör Raporu,2011: 5). Ancak Türkiye'de bu rakam söz konusu yıl için 6,329 kg/yıldır, bu da dünya ortalamasının yaklaşık olarak 1/3'üne denk gelmektedir. Kıyı bölgeler ve iç kesimlerde de kişi başı tüketim farkları görülmektedir. Türkiye'de kişi başı su ürünleri tüketiminin az olmasının nedeni su ürünlerinin diğer et ürünlerine göre daha pahalı olmasıdır.

### **2.2.3. Sebze ve Meyvelerin İşlenmesi ve Saklanması**

Sebze ve meyve alt sektörü; patatesin işlenip saklanması, meyve suyu imalatı, meyve ve sebze gıda ürünlerinin imalatı, temel olarak sebze ve meyve içeren gıdaların imalatı, reçel, marmelat ve jöle imalatı, sert kabuklu yemişlerin yiyecek ve ezmelerinin

imalatı ve meyve ve sebzelerden çabuk bozulabilir hazır yemeklerin imalatını kapsamaktadır (Avrupa Topluluğunda Ekonomik Faaliyetlerin İstatistik Sınıflaması, NACE Rev.1.1 (t.y), <http://tuikapp.tuik.gov.tr>).

Sebze ve meyve imalatının kökeni tarımsal üretime dayanır. Tarımsal üretim Türkiye’de 1950’li yıllarından sonra artış göstermiştir. Bu artış girdi ve teknoloji kullanımı yanında alan artışı sebebiyle gerçekleşmiştir. 1950’lerden itibaren mekanizasyon artışıyla mera alanları bozulup tarlaya dönüşmüş, ormanların tahribiyle tarıma müsait olmayan alanlar ekilmeye başlanmış özellikle 1960’lardan sonra göller ve sulak alanlar kurutulmuş yeni tarım arazileri yaratılmıştır (DPT Dokuzuncu Kalkınma Planı Bitkisel Üretim Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 2007: 4). Dünyada üretilen 150’ ye yakın meyve ve sebzenin 80’i Türkiye’de ekonomik olarak üretilmekte bu üretim çeşidinin 50’ye yakını ihracata konu olmaktadır (Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi [İGEME] Meyve ve Sebze, 2006: 1).

Meyve sebze işleme sanayinin hammaddesini oluşturan yaş meyve- sebze üretimi bakımından Türkiye dünyada önde gelen ülkeler arasındadır. Dünya çapında önde gelen meyve- sebze üreticisi ülkelere bakıldığında her iki grupta da, geniş topraklara sahip olan Çin’in önde olduğu görülür. Tablo 9’da dünyanın en büyük meyve sebze üreticisi ülkeleri yer almaktadır.

**Tablo 9: Dünya’nın Önde Gelen Meyve ve Sebze<sup>2</sup> Üreticisi Ülkeleri (2011,Ton)**

Ülkeler	Sebze Üretimi	Ülkeler	Meyve Üretimi
<b>Çin</b>	561.744.784	<b>Çin</b>	134.950.794
<b>Hindistan</b>	105.795.436	<b>Hindistan</b>	74.836.101
<b>Amerika Birleşik Devletleri</b>	34.670.383	<b>Brezilya</b>	40.949.296
<b>Türkiye</b>	27.406.622	<b>Amerika Birleşik Devletleri</b>	27.139.671
<b>İran</b>	25.961.062	<b>İtalya</b>	17.352.686
<b>Mısır</b>	18.945.478	<b>Endonezya</b>	17.196.074
<b>Rusya</b>	16.275.330	<b>Filipinler</b>	16.138.618
<b>İtalya</b>	13.287.938	<b>Meksika</b>	16.117.127
<b>İspanya</b>	12.408.559	<b>İspanya</b>	15.452.053
<b>Meksika</b>	11.908.058	<b>Türkiye</b>	14.388.206

**Kaynak:** <http://faostat.fao.org/site/567/DesktopDefault.aspx?PageID=567#ancor>

<sup>2</sup> Kavun ve Karpuz sebze sınıfına dahildir

Tablo 9'a bakıldığında Çin'in hem toprak genişliği hem de uygun iklim şartları dolayısıyla dünya sebze ve meyve üretiminde ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Türkiye ise 2011 yılında 27.406.622 tonluk üretimle, 637.864.630 tonluk toplam dünya sebze üretiminin %4'üne sahip olarak dünyada 4. sırada; 14.388.206 tonluk üretimle, 1.087.591.892 tonluk toplam dünya meyve üretiminin %1,3'üne sahip olarak dünyada 10. sırada yer almaktadır. Bu bakımdan Türkiye'nin meyve-sebze işleme sektöründe hammadde sıkıntısı çekmediği genel olarak söylenebilir

Türkiye, konserve meyve- sebze ile salça üretiminde dünyanın en büyük üretici ve ihracatçı ülkeleri arasında yer almaktadır. Dünya incir üretiminde de önemli bir yere sahip olan Türkiye'de üretilen mahsulün %30'u taze olarak, %70'i kuru incir olarak yurt içi ve yurt dışında tüketilmektedir. Bunlara ilave olarak kuru üzüm ve kuru kayısı da yurt dışında en çok ilgi gören ürünler arasındadır (İMKB Gıda Sektörü Araştırması, 1996: 52). Tablo 10'da yıllar itibariyle ülkemizde işlenmiş meyve ve sebzenin üretim değerleri yer almaktadır.

**Tablo 10: Türkiye'nin İşlenmiş Meyve- Sebze Üretim Miktar ve Değerleri  
(2009-2011, kg, TL)**

Yıllar	Miktar	Değer
2009	1.766.028.107	7.543.359.850
2010	2.044.468.027	9.233.450.320
2011	2.401.352.970	13.784.558.128

**Kaynak:** <http://tuikapp.tuik.gov.tr> (Yıllık Sanayi Ürün İstatistikleri Veri Tabanı Rakamlarından Derlenmiştir)

Tablo 10'dan görüldüğü üzere meyve- sebze işleme alt sektöründe söz konusu üç yılda hem miktar hem değer olarak artış yaşanmıştır. Miktar olarak 2010 yılında bir önceki yıla göre %15, 2011 yılında bir önceki yıla göre %17 artış; değer olarak ise 2010 yılında bir önceki yıla göre %22, 2011 yılında bir önceki yıla göre %49 oranında artış gerçekleşmiştir.

Konserve meyve- sebze ürün grubunda Türkiye'de üretim miktarı 1 milyon tonun üzerindedir. Sektördeki işletmeler ise Ege ve Marmara Bölgelerinde yoğunlaşmıştır.

Konserve işleme sanayi ağırlıklı olarak sebzelerde bezelye, fasulye, bamya ve karışık sebze; meyvelerde turunçgil, kiraz, şeftali ve kayısı; turşuda ise kornişon turşusu işlenmektedir (İGEME Konserve Meyve- Sebze, 2010: 2).

Konserve sektöründe dış ticaret rakamlarına bakıldığında, 2009 yılı itibariyle 1 milyar doların üzerinde ve 538 bin ton ihracat, 39 milyon dolar ve 16 bin tonu aşkın ithalat gerçekleşmiştir. Türkiye'nin ihracatta en önemli pazarları Almanya, Hollanda ve Irak iken en çok ürün ithal ettiği ülkeler ise Almanya, İspanya ve Tayland'dır. Konserve sebze ve meyvede ithalat, ihracatın yanında çok düşük miktar ve değerde kalmaktadır (İGEME Konserve Meyve- Sebze, 2010: 2-4).

Dondurulmuş meyve sebze sektörü ise Türkiye'de 1970'li yıllardan itibaren faaliyet göstermeye başlamış, önce tamamıyla ihracata yönelik üretim yapılırken 1980'li yıllardan itibaren iç talebin oluşmaya başlamasıyla üretim iç tüketime yönelik de yapılmaya başlanmıştır (İMKB Gıda Sektörü Raporu, 1996: 65).

Türkiye'de 2010 yılında 6.336.992 kg dondurulmuş sebze, 2.110.349 kg dondurulmuş meyve; 2011 yılında 7.882.010 kg dondurulmuş sebze, 2.918.580 kg dondurulmuş meyve üretimi yapılmıştır. Dondurulmak üzere üretimi yapılan başlıca meyveler çilek, kiraz, erik, vişne, kayısı; sebzeler ise patates, yeşil ve kırmızı biber, domates, pırasa, bezelye, fasulye, mısır ve mantardır (Çurkan ve diğerleri, 2011: 75).

Dondurulmuş meyve sebze dış ticarinde ise ihracat ağırlıklı bir yapı bulunmaktadır. Türkiye meyve ve sebze açısından zengin kaynaklara sahip olması sebebiyle ithalat, dondurulmaya müsait kalite ve miktarda üretilmeyen birkaç ürün için yapılmaktadır. Bunlar bezelye, tatlı mısır, mantar, ahududu, böğürtlen, dut ve bazı tropikal meyvelerdir (İTO Dondurulmuş Gıda Sektör Raporu, 2003: 9-10).

Türkiye'de dondurulmuş meyve sebze ihracatına bakıldığında ise, meyve ve sebze üretiminin %70'inin ihraç edildiği görülür. Başlıca ihraç pazarı ise AB üyesi ülkelerdir. ABD, Avustralya, Kanada ve bazı Orta Doğu ülkeleri diğer ihracat yapılan ülkelerdir. Tablo 11'de Türkiye'de dondurulmuş meyve sebze ihracatı rakamları verilmiştir.

**Tablo 11: Türkiye’de Dondurulmuş Meyve ve Sebze İhracatı (2008-2010, Ton, 000\$)**

Ürünler	2008		2009		2010	
	Miktar	Değer	Miktar	Değer	Miktar	Değer
Dondurulmuş Sebze	53.243	65.613	48.346	55.348	45.144	45.103
Dondurulmuş Meyve	16.164	35.511	16.042	28.238	23.336	37.142
Diğer Sebzeler (Sirke/ Asetik Asitten Başka Usulde Hazırlanmış Olan Konserve)	3.370	8.644	3.096	7.572	3.717	10.080
<b>Toplam</b>	<b>72.778</b>	<b>109.769</b>	<b>67.484</b>	<b>91.158</b>	<b>72.197</b>	<b>92.325</b>

**Kaynak:** İGEME Dondurulmuş Meyve ve Sebze, 2011

Tablo 11’den görüldüğü üzere dondurulmuş sebzeler ihracatta en büyük paya sahiptir. 2009 yılında bir önceki yıla göre tüm gruplarda olmak üzere toplamda miktar olarak %7 değer olarak %16 düşüş yaşanmıştır. 2010 yılında ise diğer sebzeler ve dondurulmuş meyve grubunda artış olmuş toplam ihracatta ise bir önceki yıla göre miktarda %6 değerinde ise %1’lik artış gerçekleşmiştir.

Sebzelerde tatlı biber, mantar, domates, soğan; meyvelerde çilek, kiraz, vişne, kayısı ihracatta en büyük paya sahip ürünlerdir. Dondurulmuş konserve sebzelerde ise biber en büyük paya sahiptir (İGEME Dondurulmuş Meyve ve Sebze, 2011: 2).

FAO 2011 verilerine göre domatesin dünya üretiminde 4. sırada yer alan Türkiye’de domates salçası, meyve sebze işleme sektörünün diğer önemli parçasıdır. Türkiye’de 2009 yılında üretim miktarı 10.745.572 ton olan domatesin %32’si işlenmiştir. Yine 2009 yılı itibariyle Türkiye domates salçası ihracatında Çin, İtalya, A.B.D ve İspanya’dan sonra 138.125 ton ve 181.996 bin dolar ile dünyada 5. sırada yer almaktadır. Domates salçası ithalatı ise 1,5 ton ile ihracatın çok gerisinde yer almaktadır (Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü [TEPGE] Domates ve Domates Salçası, 2012: 9-19).

Meyve ve sebze suyu imalatı da meyve ve sebze imalatı kapsamında değerlendirilmesi gereken bir konudur. Genel olarak meyve ve sebze suyu şeklinde sınıflandırılrsa da sebze suyu üretimi az olup meyve sularının %0.3-3’ü düzeyindedir. Bunun %90’ını da domates

suyu ve domates suyu bazlı ürünler oluşturmaktadır (Sebze Suyu Üretimi, [http://www.food.hacettepe.edu.tr/turkish/ouyeleri/gmu428/sebze\\_suyu\\_uretimi.pdf](http://www.food.hacettepe.edu.tr/turkish/ouyeleri/gmu428/sebze_suyu_uretimi.pdf) (t.y)).

Türkiye’de meyve suyu üretimi 1960’ların sonunda başlamıştır. Sektörde teknolojik gelişmeler yakından takip edilmiş ve ürün çeşitlendirmesine gidilmiştir. Öncelerde iç pazarda özellikle şeftali, vişne, kayısı ve karışık meyve nektarları tüketilirken ihracata ağırlıklı olarak elma suyu konu olmuştur. Fakat son yıllarda iç pazarda elma, nar, domates ve üzüm suyuna olan talep artışı bu ürünleri de iç pazarda önemli konuma getirmiştir (İGEME Meyve Suları, 2008: 2).

Türkiye’de meyve suyuna işlenen meyve miktarı 2000 yılında 433 bin ton iken 2007 yılında 737 bin tona çıkmış, 2010 yılındaysa bu rakam 825 bin ton olarak gerçekleşmiştir. Meyve suyuna işlenen meyvelerden 376 bin ton %46 pay ile elma ilk sırada yer almakta, elmayı 95 bin ton %11’lik payla şeftali ve 79 bin ton %10 ile nar takip etmektedir. Son yıllarda ayva, havuç ve çilek de meyve suyuna işlenen meyvelere dahil olmuştur (T.C Ekonomi Bakanlığı İhracat Genel Müdürlüğü Tarım Ürünleri Daire Başkanlığı Meyve Suları Sektör Raporu, 2012: 1).

Meyve işleyerek oluşan meyve suyu tüm dünyada olduğu gibi ilk olarak konsantre ya da püre adı verilen ara mamule dönüştürülür. Markalı ürünler dışında dünya ticareti de genel olarak bu ara mamuller üzerinden yapılır. Meyve suyu konsantresi; meyve suyundan, fiziksel yöntemlerle suyun belirli oranlarda uzaklaştırılmasıyla elde edilen üründür. Meyve püresi; suyunu uzaklaştırmadan, bütün ya da kabuğu soyulmuş meyvenin yenilebilen kısmının elekten geçirilmesiyle elde edilen üründür (Meyve Suyu Derneği [MEYED] Türkiye Meyve Suyu vb. Ürünler Sanayi Raporu, 2011: 10). Tablo 12’de Türkiye’de meyve suyu konsantresi ve meyve püresi üretimi rakamları verilmiştir.

**Tablo 12: Türkiye’de Meyve Suyu Konsantresi ve Meyve Püresi Üretimi  
(2008-2010, 000 ton)**

	2008	2009	2010
<b>Konsantre</b>			
Elma S.K	45	37,3	58,2
Vişne S.K	12,5	11,6	16,8
Nar S.K	5,2	5,5	7,5
Üzüm S.K	3,4	4,3	3,5
Diğerleri	8,2	8,2	13,5
<b>Toplam</b>	<b>74,3</b>	<b>66,5</b>	<b>96,2</b>
<b>Püre</b>			
Şeftali P.	105,7	64,8	72,4
Kayısı P.	66,8	33,5	28,8
Domates P.	3,9	4,2	4,6
Elma P.	3,9	3,2	6,8
Diğerleri	4,3	8,7	9,1
<b>Toplam</b>	<b>184,6</b>	<b>114,4</b>	<b>121,7</b>

**Kaynak:** MEYED, 2011

Tablo 12’den görüldüğü üzere meyve suyu konsantresi üretiminde 2009 yılında 2008’e göre %10 azalış olmuş ancak 2010 yılında bir önceki yıla göre %44’lük bir artış meydana gelmiştir. Konsantre üretiminde elma %61 gibi büyük bir oranla ilk sırada yer almıştır. Püre üretiminde de 2009 yılında bir önceki yıla göre %38 oranında bir azalış yaşanmış, 2010 yılında ise bir önceki yıla göre %6’lık bir artış meydana gelmiştir. Meyve püresi üretiminin büyük çoğunluğu %59’la şeftali ve %24’le kayısıdan oluşmaktadır.

Meyve suyu pazarında dünya ticareti 61 milyar litrelik bir pazara sahiptir.2011 yılı itibariyle 13 milyar dolar olan dünya meyve suyu ve konsantresi ihracatında Türkiye’nin payı 221 milyon dolarla %1,6’dır. Elma suyu ihracatı toplam ihracatın %47 oranla ilk sırasında yer alır. Türkiye’de 28,9 milyon dolar olan ithalatta ise en önemli ürün %49’la portakal suyudur (T.C Ekonomi Bakanlığı İhracat Genel Müdürlüğü Tarım Ürünleri Daire Başkanlığı Meyve Suları Sektör Raporu,2-5).



#### 2.2.4. Bitkisel ve Hayvansal Sıvı ve Katı Yağlar

Bu alt sektör, bitkisel veya hayvansal ürünlerden ham<sup>3</sup> veya rafine edilmiş sıvı ve katı yağ imalatını kapsamaktadır (Avrupa Topluluğunda Ekonomik Faaliyetlerin İstatistikî Sınıflaması, NACE Rev.1.1 (t.y), <http://tuikapp.tuik.gov.tr>).

Yağlar, insan bünyesi için yaşamsal değeri olan ve insanların beslenmesinde önemli yer tutan temel ihtiyaç maddelerindedir. Özellikle bitkisel yağlar doymuş yağ oranlarının düşük olması, hücre yapısı için gerekli olan serbest yağ asitlerini içermesi ve insan vücudunda A, D, E, K gibi yağda eriyen vitaminleri çözmesi gibi yararlarından dolayı önemli bir yere sahiptir (İGEME Bitkisel Yağlar, 2010: 2). Hayvansal yağlar ise genellikle pişirme amaçlı işlerde, hayvan ve kuş yemi olarak ya da sabun ve mum yapımında kullanılırlar (Altun ve Öner, 2008: 117).

Yağ tohumu bitkileri bitkisel yağ sanayinin hammaddesidir. Dünyada 445,74 milyon ton olan yağlı tohum üretiminde A.B.D 91,22 milyon ton yağlı tohum üretimiyle birinci sırada, Brezilya ve Çin sırasıyla 72,41 ve 57,83 milyon tonluk üretimle dünya üretiminde ilk sıralarda yer almaktadırlar (Bitkisel Yağ Sanayicileri Derneği Türkiye İstatistikleri (t.y), <http://www.bysd.org.tr/Istatistikler.aspx>). Türkiye’de palm<sup>4</sup> ve Hindistan cevizi hariç yağlı tohumlu bitkilerin tamamı yetişebilmektedir, ancak yıllar itibariyle yağ ihtiyacını karşılayacak derecede üretim gerçekleştirilememiştir. Türkiye’de son 20 yıl içinde yağlı tohum ekim alanlarında da önemli artış olmamış 1991 yılında toplam 7,4 milyon ekim alanı 2011 yılında ancak 7,7 milyona ulaşabilmiştir. Yağ bitkileri içinde tohumundan ortalama %38-50 arası yağ elde edilen ayçiçeği, bitkisel yağ tüketimindeki %70’lik payı ve yüksek yağ oranıyla en önemli yağ tohumu bitkisidir (Top ve Uçum, 2012: 1).

Türkiye zeytinyağının hammaddesi olan zeytinde, yaşanan Akdeniz iklimi sebebiyle İtalya, İspanya, Yunanistan ve Tunus gibi diğer Akdeniz ülkeleriyle birlikte dünyanın önemli üreticilerindedir. 1994-1995 kuraklık ve don zararı gibi iklim etkileri ve ekonomik sebepler nedeniyle üretim düşük olsa da iklim koşullarının düzelmesi, yeni

<sup>3</sup> Basitçe ham yağ üretme, yağlı tohumdan yağı tohumdan ayırarak yağın elde edilmesi, rafine yağ üretme ise normal tatta yağ elde etme amacıyla ham yağdan istenmeyen tüm maddelerin uzaklaştırılmasıdır.

<sup>4</sup> Palmiye’den elde edilen yağ.

zeytin fidanlarının dikimi ve zeytin üretiminin özendirilmesiyle zeytin üretimi artış göstermiştir (T.C Ekonomi Bakanlığı İhracat Genel Müdürlüğü Tarım Ürünleri Daire Başkanlığı Zeytinyağı Sektör Raporu, 2012: 1). TÜİK verilerine göre yağlık zeytin üretimi 2011 yılı için 1.200.000 tondur. Suudi Arabistan, Japonya ve A.B.D 21,9 milyon dolarlık payla en çok zeytinyağı ihraç edilen ülkelerdir ve bu rakam toplam zeytinyağı ihracatının %42'sini oluşturmaktadır. Dünyada ise AB ülkeleri, zeytinyağı ihracatının %63'ünü gerçekleştirmektedir.

Yağlı tohumların hammaddesini oluşturduğu bitkisel yağ üretimi daha sonra ham yağa dönüşür son olarak rafine yağ ya da margarin şekilde son bulur (İMKB Gıda Sektörü Raporu, 1996: 16). Türkiye'de 2007'de 513 bin ton, 2008'de 570 bin ton 2009'da 506 bin ton 2010'da 619 bin ton ve 2011'de 655 bin ton ham yağ üretilmiştir. Ayçiçeği yağı üretimi en önde yer almaktadır. Dünyada ise 2010 yılı verilerine göre 175,6 milyon ton olan yağ üretiminde, Türkiye'de üretilmeyen palm yağı %26,7 oranla en büyük paya sahiptir (Bitkisel Yağ Sanayicileri Derneği Türkiye İstatistikleri (t.y), <http://www.bysd.org.tr> ).

Türkiye'nin bitkisel yağ ihtiyacı son 10 yıllık periyotta yaklaşık %70 oranında ithal tohum ve ithal ham yağdan karşılanmıştır. Başlıca bitkisel yağ ithal edilen ülkeler ise; A.B.D, İspanya, Ukrayna, Rusya Federasyonu ve Romanya'dır (Top ve Uçum, 2012: 5). Tablo 13'de ülkemizde yağlı tohum ve türevlerinin ithalat miktarları yer almaktadır.

**Tablo 13: Türkiye'nin Yağlı Tohum ve Türevleri İthalatı (2009-2011, 000 ton)**

Ürünler	2009	2010	2011
Yağlı Tohum	1.723	2.735	2.322
Ham Yağ	932	812	1.046
Küspe <sup>5</sup>	727	945	1.301
<b>Toplam</b>	<b>3.382</b>	<b>4.492</b>	<b>4.669</b>

**Kaynak:** <http://www.bysd.org.tr/Istatistikler.aspx>

<sup>5</sup> Başta yağlı tohum ve meyveler olmak üzere çeşitli bitkisel ürünlerin yağı ya da öz suyu alındıktan sonra geriye kalan artığa verilen ad.

Tablo 13'ten görüldüğü üzere yağlı tohumlar söz konusu dönemlerde en çok ithal edilen bitkisel yağ maddesidir. Sadece 2010 yılında ham yağ ithalatı bir önceki yıla göre %12 azalış yaşamıştır. 2009 yılı baz alındığında yağlı tohum ithalatına %34, ham yağ ithalatında %12, küspe ithalatında %78 olmak üzere toplamda %38 artış yaşanmıştır.

Türkiye'de zeytinyağı hariç sıvı yağ ihracatının tamamına yakını ayçiçeği, mısır, soya ve pamuk yağından oluşur (İGEME Bitkisel Yağlar, 2010: 2). Türkiye'de yağlı tohum ihracatı çok sınırlı olmakla birlikte, daha çok ihtiyaçtan fazla ithalat yapılan yıllarda yağlı tohumların işlenerek bitkisel yağ haline getirildikten sonra yapılmaktadır. 2011 yılı itibariyle ülkemizde toplam sıvı yağ ve margarin ihracatı, değer olarak % 80'i sıvı yağ ve %20'si margarin olmak üzere, 121 bin tondur ve 953 milyon \$ ihracat geliri elde edilmiştir (Top ve Uçum, 2012: 6).

Hayvansal yağ üretimi bitkisel yağ üretiminin yanında çok düşük rakamlarda kalsa da birçok sınıflandırmada birlikte değerlendirilen bu iki çeşit yağın Türkiye'de yıllar itibariyle birlikte sınıflandırılmış dış ticaret değerleri Tablo 14'te verilmiştir.

**Tablo 14: Türkiye'de Bitkisel Ve Hayvansal Sıvı ve Katı Yağların İthalat ve İhracat Değerleri ( 2009-2011, \$)**

Yıllar	İthalat	İhracat
2009	1.172.460.622	507.890.627
2010	1.113.368.699	456.142.228
2011	1.843.402.735	1.010.821.866

**Kaynak:** <http://tuikapp.tuik.gov.tr> (ISIC Rev 3 Sınıflamasına Göre Dış Ticaret Verileri Rakamlarından Derlenmiştir)

Tablo 14'ten görüldüğü üzere son 3 yılda bitkisel ve hayvansal yağ dış ticaretinde keskin iniş ve çıkışlar yaşanmıştır. 2010 yılında ithalat bir önceki yıla göre %5 oranında, ihracat ise %10 oranında azalmıştır. 2011 yılında ise ithalat %62, ihracat ise %121 oranında başka bir deyişle 1,5 kat artış yaşasa da ithalat değerinin altında kalmıştır.

### 2.2.5. Süt Ürünleri İmalatı

Süt ürünleri imalatı kapsamında, taze sıvı süt, pastörize edilmiş, sterilize edilmiş, homojenize edilmiş süt imalatı; süt temelli içeceklerin imalatı; süt tozu imalatı, peynir imalatı, yoğurt imalatı ve tereyağı imalatı ile dondurma imalatı yer almaktadır (Avrupa Topluluğunda Ekonomik Faaliyetlerin İstatistik Sınıflaması, NACE Rev.1.1 (t.y), <http://tuikapp.tuik.gov.tr>).

Türkiye’de süt ürünleri sanayi uzun yıllar boyunca küçük aile işletmelerinden oluşmuş, ancak son yıllarda süt ve süt ürünleri konusunda yatırımlar artmış, bu yatırımlar süt ürünleri üretiminde artış meydana getirmiştir (İstanbul Ticaret Odası Dünyada ve Türkiye’de Süt Hayvancılığı ve Süt Ürünleri Sanayii, 2002: 120). Sütün tüketilmesi gereken temel bir besin maddesi olması ve ekonomik açıdan ülke ekonomisine önemli derecede katma değer sağlaması bu sektörün önemini arttırmıştır.

Süt ve süt ürünleri imalatı temelde süt hayvancılığına dayanmaktadır. Dünya toplam süt üretiminin %84’ü inek sütü, %13’ü manda sütü, %2’si koyun sütü, %1’i keçi sütü iken Türkiye’de üretilen sütün %92’si inek, %6,1’i koyun, %1,7’si keçi ve %0.26’si manda sütüdür. Dünyada üretilen sütün %53’ü modern süt işletmelerinde işlenmektedir. Bu oran AB’de %94 iken Türkiye’de üretilen sütün yalnızca %27’si modern endüstriyel tesislerde işlenmektedir (BAKA Süt ve Süt Ürünleri Sektör Raporu, 2011: 6-7).

Dünya süt ve süt ürünleri üretiminde Türkiye önemli bir yere sahiptir. 2010 yılı verilerine göre Türkiye bu alt sektörde dünya sıralamasında 15. sırada yer almaktadır. Türkiye’de süt ve süt ürünleri sektöründe en çok peynir, lor, yoğurt ve diğer süt ve krema üretilmektedir. Söz konusu ürünler içinde tüketicilerin tercihleri çoğunlukla peynir ve tereyağıdır (Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı [TEPAV] Konya’da Tarımsal Sanayide Yapısal Özelliklerin Analizi ve Rekabet Stratejilerinin Belirlenmesi Sonuç Raporu, 2012: 6). Tablo 15’te Türkiye’de üretilen başlıca süt ve süt ürünleri miktarları verilmiştir.

**Tablo 15: Türkiye’de Üretilen Başlıca Süt ve Süt Ürünleri Miktarları  
(2009-2011, Ton)**

Ürünler	2009	2010	2011
İçme Sütü	1.097.309	1.090.605	1.164.748
Peynir	271.704	473.491	518.850
Süt Tozu	57.872	72.102	79.312
Yoğurt	777.134	908.269	1.006.791
Ayran	283.195	397.935	459.075
Tereyağı	31.137	32.987	34.928
<b>Toplam</b>	<b>2.518.351</b>	<b>2.975.389</b>	<b>3.263.704</b>

**Kaynak:** Ulusal Süt Konseyi Dünya ve Türkiye’de Süt Sektör İstatistikleri, 2012

Tablo 15’ten görüldüğü üzere toplam süt ve süt ürünlerinde söz konusu 3 yıl içinde artış yaşanmıştır. 2010’da bir önceki yıla göre %18, 2011 yılında ise 2010 yılına göre %9’luk bir artış meydana gelmiştir. Ürün bazında da söz konusu yıllar için 2010 yılında yaşanan içme sütü üretimindeki azalış dışında tüm ürünlerde artış meydana gelmiştir. 2011 yılı verilerine göre 2009 yılı baz alındığında en büyük artış %90 ile yoğurt üretiminde gerçekleşmiş, bunu %62 ile tereyağı üretimi takip etmiştir.

Dünyada ise 2010 yılı verilerine göre, Brezilya süt üretiminde 29.948 bin tonla, A.B.D peynir üretiminde 4.734 bin tonla, Çin süt tozu üretiminde 1.000 bin tonla, Hindistan tereyağı üretiminde 4.155 bin tonla, süt ve süt ürünleri üretiminde başı çeken ülkelerdir (TEPGE Süt ve Süt Ürünleri Durum ve Tahmin, 2011: 2-7).

Sektörde Türkiye için dış ticarete bakıldığında, başta Irak, Suudi Arabistan, Suriye, Kuveyt, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti [KKTC], Azerbaycan, ABD olmak üzere 94 ayrı ülkeye süt ve süt ürünleri ihraç edilmiş ve Avustralya, KKTC, Fransa, Hollanda başta olmak üzere 42 ülkeden süt ürünleri ithal edilmiştir (Ulusal Süt Konseyi Dünya ve Türkiye’de Süt Sektör İstatistikleri, 2012: 49-51). Tablo 16’da yıllar itibariyle süt ürünleri dış ticaret değerlerine yer verilmiştir.

**Tablo 16: Türkiye’de Süt Ürünleri İthalat ve İhracat Değerleri (2008-2011, \$)**

Yıllar	İthalat	İhracat
2008	133.554.652	135.786.241
2009	120.456.802	141.595.381
2010	149.186.753	168.194.334
2011	113.214.256	227.290.060

**Kaynak:** <http://tuikapp.tuik.gov.tr> (ISIC Rev 3 Sınıflamasına Göre Dış Ticaret Verileri)

Yukarıdaki tablodan görüldüğü üzere, süt ürünleri dış ticaretinde söz konusu yıllarda dış ticaret fazlası gerçekleşmiştir. İthalat değerleri söz konusu yıllarda inişli çıkışlı seyir izlemiş, ihracat değerleri ise düzenli olarak artış yaşamıştır. İhracatta en büyük artış 2011 yılında bir önceki yıla göre %35 oranında gerçekleşmiştir.

Süt ve süt ürünleri ithalatı için gelişmiş ülkeleri, ihracatı için de gelişmekte olan ülkeleri tercih eden Türkiye’de 2011 yılı için ürün bazında ithalat ve ihracat miktar ve değerleri ise Tablo 17’de verilmiştir.

**Tablo 17: Türkiye’de Süt Ürünlerinin Ürün Bazında İthalat ve İhracat Miktar ve Değerleri (2011, kg, \$)**

Ürünler	2011			
	İthalat		İhracat	
	Miktar	Değer	Miktar	Değer
Süt, Krema	2.863.480	8.783.609	271.321.192	52.292.512
Yoğurt	21.175	46.159	9.833.294	9.820.783
Yayık Altı Süt, Pıhtılaşmış Süt ve Krema	25.031	101.643	578.194	1.131.951
Peynir Altı Suları	222.423	1.144.027	14.643.370	14.263.159
Tereyağı	10.266.436	49.894.785	551.055	2.389.628
Sürülerek Yenilen Süt Ürünleri	-	-	60.987	495.455
Sütten Elde Edilen Diğer Yağlar	399.439	2.370.984	24.687.	179.775
Peynirler	5.947.827	27.911.257	245.252.280	114.197.286
Dondurma ve Yenilen Diğer Buzlar	1.553.876	7.834.401	12.058.514	31.273.944
<b>Toplam</b>	<b>21.299.978</b>	<b>98.092.083</b>	<b>95.407.573</b>	<b>226.044.493</b>

**Kaynak:** Ulusal Süt Konseyi Dünya ve Türkiye’de Süt Sektör İstatistikleri, 2012

Tablo 17'den görüldüğü üzere süt ve süt ürünleri ihracatı 2011 yılı için ithalatın toplamda miktar olarak yaklaşık 4 buçuk katı, değer olarak ise yaklaşık 2 buçuk katıdır. İthalatta, toplam süt ürünleri ithalatının değer olarak %50'sini oluşturan tereyağı başı çekerken, ihracatta ise değer olarak toplam süt ürünleri ihracatının yine %50 sini oluşturan peynirler ilk sırada gelmektedir.

Kişi başı yıllık süt ve süt ürünleri tüketimine bakıldığında, içme sütü tüketiminde 107 kg ile Avustralya ilk sırada gelmekte, AB'de tüketim 89 kg olarak gerçekleşmektedir. Yıllık peynir tüketiminde, 22 kg ile Almanya birinci sırada olup, AB'de ortalama tüketim 18 kg'dır. Dondurma tüketiminde 28 litre ile Yeni Zelanda en önde yer almakta, bunu 25 litre ile ABD takip etmektedir. Türkiye'de ise kişi başı tüketim, içme sütünde yıllık 26 kg, peynirde 10 kg, dondurmada 2,5 litre olarak gerçekleşmiştir (BAKA Süt ve Süt Ürünleri Sektör Raporu,2011: 8). Bu rakamlarla Türkiye hem dünyada en çok süt ve süt ürünü tüketimi yapan ülkelerden hem de AB üyesi ülkeleri ortalamalarının gerisinde kalmaktadır.

### **2.2.6. Öğütülmüş Tahıl Ürünleri, Nişasta ve Nişastalı Ürünlerin İmalatı**

Bu alt sektör, öğütülmüş hububat ve sebze ürünleri imalatı ile nişasta ve nişastalı ürünlerin imalatını kapsamaktadır. (Avrupa Topluluğunda Ekonomik Faaliyetlerin İstatistik Sınıflaması, NACE Rev.1.1 (t.y) <http://tuikapp.tuik.gov.tr>)

Türkiye'de 2011 yılı için toplam 11.130 milyon TL üretim değerine sahip olan bu alt sektörün yıllar itibariyle üretim değerleri Tablo 18'de verilmiştir.

**Tablo 18: Türkiye’de Öğütülmüş Tahıl Ürünleri, Nişasta ve Nişastalı Ürünlerin Üretim Miktar ve Değerleri (2009-2011, kg, TL)**

Ürün Grubu	2009		2010		2011	
	Miktar	Değer	Miktar	Değer	Miktar	Değer
Öğütülmüş Tahıl Ürünleri	6.222.134.771	4.904.839.527	9.814.152.132	6.896.196.282	11.296.902.929	9.054.889.029
Nişasta ve Nişastalı Ürünler	714.111.156	833.290.295	1.030.021.621	1.524.586.676	1.219.700.826	2.075.778.591

**Kaynak:** <http://www.tuik.gov.tr> (Yıllık Sanayi Ürün İstatistikleri Veri Tabanı Rakamlarından Derlenmiştir)

Tablo 18’de söz konusu yıllarda hem nişasta ve nişastalı ürünlerde hem de öğütülmüş tahıl ürünlerinde düzenli olarak artış yaşandığı görülmektedir. Bu alt sektörde tahıl ambarı olarak nitelendirilen Türkiye için öğütülmüş tahıl ürünlerinin miktar ve değer olarak öne çıktığı tablodan anlaşılmaktadır. 2009 yılı baz alındığında 2011 yılında öğütülmüş tahıl ürünlerinde miktar olarak %81, değer olarak %84; nişasta ve nişastalı ürünlerde ise miktar olarak %70, değer olarak %149 oranında artış yaşanmıştır.

Öğütülmüş tahıl ürünleri üretiminde un imalatı başı çeken konudur. Un sektöründe çavdar unu, yulaf unu, arpa unu v.b gibi birçok un çeşidinin üretimi yapılırsa da bu grupta, buğday unu gerek Türkiye’de gerek dünyada ekonomik faaliyet kolu olarak önem arz etmektedir. Buğdayın yetiştirilmesinde Türkiye’nin iklimsel şartlarının müsait olması ve en çok üretilen tahıl ürünü olması buğday unu üretim ve ihracatı bakımından kilit rol oynar.

Un ürününün dış ticaretine bakıldığında yine buğday unu diğer mamullere göre açık ara öndedir. Birleşmiş Milletler verilerine göre Türkiye 2005, 2006 ve 2007 yıllarında dünyada buğday unu ihracatında 1. sırada yer almıştır. Türkiye, 2008 yılında dünya ihracatında 2. sırada yer almış, 2009’da değer olarak tekrar 1. Sıraya yükselmiş 2010 ve 2011 yılında bu başarıyı korumuştur. 2011 yılı itibariyle dünyada 4,7 milyar \$ olan buğday ihracatında Türkiye %19,2 paya sahiptir. Buğday unu ithalatı ise yok denecek kadar azdır. Türkiye buğday unu ithali yerine, buğday ithal edip işlemektedir. (Türk Buğday Unu



Sanayi (t.y), <http://tfyi.gov.tr/tr/one-cikan-urunler>). Tablo 19’da ülkemizde yıllar itibariyle hububat unu ihracatı değerleri verilmiştir.

**Tablo 19: Türkiye’nin Buğday ve Diğer Hububat Unları İhracat Değerleri  
(2008-2011, 000 \$)**

Ürün Grubu	2008	2009	2010	2011
Buğday Unu	617.976	581.039	596.282	891.744
Diğer Hububat Unları	770	971	594	1.333
<b>Toplam</b>	<b>618.746</b>	<b>582.010</b>	<b>596.876</b>	<b>893.077</b>

**Kaynak:** <http://www.tfyi.gov.tr/tr/istatistikler>

Tablo 19’den buğday ununun, diğer hububat unlarının yanında ne kadar önde olduğu açıkça görülmektedir. 2011 yılı itibariyle buğday unu ihracat değeri diğer hububat unları değerinden yaklaşık 670 kat daha fazladır. Söz konusu yıllarda diğer hububat unları ihracatında 2010 yılında bir önceki yıla %38 azalış yaşanmış, buğday ununda ise yine 2009 yılında bir önceki yıla göre %5’lik bir azalış gerçekleşmiştir. 2011 yılında, 2008 yılı baz alındığında buğday unu ihracatında %44, diğer hububat unları ihracatında ise %73 oranında artış gerçekleşmiştir.

Hububat sektöründe, kahvaltılık ürünlerdeki parlak yükselişle, sanayi tek kullanımlık tüketim ürünleri üretmeye başlamıştır (Orta Anadolu İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği Unlu Mamuller Raporu, 2010: 6). Kahvaltılık tahıllarda kullanılan ürünler mısır, buğday, yulaf, pirinç ve arpadır. Kahvaltılık Hububatlar Raporuna göre 2007 yılında kahvaltılık hububatlar sektörü 64 milyon TL’ye ulaşmıştır. Bu çok eski olmayan ve dikkat çekici sektörde 2002 yılında 4.090 ton olan kahvaltılık hububat satışları %25 büyüyerek 2007 yılında 5.140 tona ulaşmıştır (T.C Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Sanayi Araştırma ve Geliştirme Müdürlüğü Buğday Esaslı Kahvaltılık Gevrek Üretimi Sanayi Profili, 2010: 1-4).

Nişasta ve nişastalı ürünlere gelindiğinde mısır ürününün başrol oynadığı görülür. Mısır hem nişasta ve nişastalı ürünler imalatının hem de mısır yağının ana maddesidir.

Türkiye 10 yıl önce 2.000.100 ton mısır üretilip ihtiyacın %66'sı karşılanırken, 2011 yılında 4.200.000 ton üretimle ihtiyacının %92'sini karşılar hale gelmiştir. Bu üretimin %15'i nişasta, glikoz ve yağ sektöründe kullanılmaktadır (Mısır Üretimi İkiye Katlandı (16.02.2012), [http://www.tarimtv.gov.tr/HD918\\_misir-uretimi-ikiye-katlandi.html](http://www.tarimtv.gov.tr/HD918_misir-uretimi-ikiye-katlandi.html)).

Nişasta; mısır, patates, pirinç ve buğdaydan elde edilir. Türkiye'de sadece mısır nişastası üretimi yapılmaktadır. Türkiye'nin yıllık nişasta pazarı 100.000 ton civarındadır. Nişasta sektörü üretiminin hemen hemen tamamı iç pazara yöneliktir (T.C Milli Eğitim Bakanlığı Gıda Teknolojisi Nişasta Üretimi, 2010: 4-5). Tablo 20'de nişasta ithalat ve ihracat miktarları verilmiştir.

**Tablo 20: Türkiye'de Nişasta İthalat ve İhracat Miktarları<sup>6</sup> (2009-2011, Ton)**

Yıllar	İthalat	İhracat
2008-2009	159.510	13.178
2009-2010	210.191	19.967
2010-2011	226.117	37.033

**Kaynak:** TEPGE Mısır Durum ve Tahmin Raporu

Tablo 20 incelendiğinde 2008-2009 dönemi baz alındığında, 2010-2011 döneminde nişasta ithalatında %41, ihracatında ise %181 artış gerçekleşmiştir. Söz konusu dönemlerde nişasta ürünüde ithalat ihracattan oldukça fazla olarak gerçekleşmiştir. 2010-2011 döneminde ithalat ihracatın 6,1 katıdır.

Glikoz, glikoz şurubu, maltoz, inulin maddeleri de nişastadan üretilir (TGDF Karbonhidratlar, Mısır Şekeri ve Gıda Endüstrisinde Kullanımı, 2011: 60-64). Bu tür maddeler sert ve yumuşak şekerlemeler, jöle ve benzeri şekerlemeler, fondanlar, sakız, helva gibi ürünlerin yapımında kullanılırlar (Nişasta ve Glikoz Üreticileri Derneği Nişasta ve Nişasta Bazlı Endüstri İnceleme Raporu, 2008: 4-6).

<sup>6</sup> Miktarlar mısır eşdeğerleri olarak yer almaktadır.

Mısır yağı üretimi Türkiye’de ham ve rafine olarak yapılmaktadır. Dünya ticaretinde mısır yağı, yağ türleri içinde ilk sıralarda yer almasa da Türkiye’de üretim ve dış ticaret bakımından önemli bir yer tutar. FAO verilerine göre 1995’te 23.484 ton olan mısır yağı üretimi son 15 yılda yaklaşık 2 kat artarak 2010 yılında 43.545 tona ulaşmıştır.

Dünya mısır yağı üretiminde 2011 yılı verilerine göre ABD 1.1140.790 ton üretim ile başı çekmekte olup Çin ise 244.343 ton ile ikinci sırada yer almaktadır. Türkiye 40.752 ton mısır yağı üretimiyle dünya üretiminde 10. sıraya yerleşmiştir (Production Crops Processed (16.01.2013) <http://faostat.fao.org/site/636/DesktopDefault.aspx?PageID=636#ancor>). Mısır yağı dış ticaretinde ise Türkiye hem ithalatçı hem de ihracatçı konumdadır. Tablo 21’de mısır yağının yıllar itibariyle ihracat ve ithalat verileri yer almaktadır.

**Tablo 21: Türkiye’de Mısır Yağı İthalat ve İhracatı Miktar ve Değerleri  
(2008-2010, Ton, 000\$)**

Yıllar	İthalat		İhracat	
	Miktar	Değer	Miktar	Değer
2008	83.092	139.162	3.509	7.048
2009	83.425	71.379	14.234	17.638
2010	54.654	56.086	17.984	24.177

**Kaynak:** <http://faostat.fao.org/site/535/DesktopDefault.aspx?PageID=535#ancor>

Tablo 21’e göre söz konusu yıllarda mısır yağı ihracatı miktarda yaklaşık 4 buçuk kat değerde ise 2 buçuk kat artmış; ithalatta 2009 yılında bir önceki yıla göre miktarda kayda değer bir artış yaşanmamış, 2010 yılında 2008’ göre miktarda %34, değerde ise %59 oranında azalış meydana gelmiştir.

### 2.2.7. Diğer Gıda Maddelerinin İmalatı

Diğer gıda maddeleri kapsamında ekmek, taze fırın ürünleri ve kek imalatı, peksimet, bisküvi, dayanıklı pastane ürünleri imalatı ile kolay bozulabilir ve özel gıda maddeleri ile şekerlerin ve şekerlemelerin, hazır yemeklerin ve yiyeceklerin, kahve, çay ve baharatların imalatı yer almaktadır (Avrupa Topluluğunda Ekonomik Faaliyetlerin İstatistik Sınıflaması, NACE Rev.1.1 (t.y) <http://tuikapp.tuik.gov.tr> ).

Diğer gıda maddeleri kapsamında değişik türde birçok alt sektör yer almaktadır. Çay ve kahve işleme bazı sınıflandırmalarda içecek alt sektörünün sınıflanmasına dahil olsa da NACE Rev 1.1’de gıda imalatına dahil edilmiştir. Bu değişik gıdaların imalatını kapsayan, diğer gıda maddeleri grubunda Türkiye’de üretim değerleri Tablo 22’de verilmiştir.

**Tablo 22: Diğer Gıda Maddelerinin İmalat Değerleri (2005-2009, Milyon TL)**

Ürün Grubu	2005	2006	2007	2008	2009
Ekmek, Taze Fırın Ürünleri ve Taze Kek İmalatı	2.547	3.200	3.082	4.050	4.795
Peksimet, Bisküvi, Dayanıklı Pastane Ürünleri İmalatı	1.713	1.974	2.191	2.508	2.553
Makarna, Şehriye, Kuskus v.b Mamuller	544	520	627	930	852
Şeker	3.780	3.613	3.535	4.230	4.881
Kakao, Çikolata ve şekerleme	2.915	3.308	3.773	4.605	5.271
Kahve ve Çayın İşlenmesi	1.444	1.417	1.434	1.835	1.905
Baharat, soslar, sirke ve diğer çeşni maddeleri	216	227	250	259	392
Hazır, homojenize gıda maddeleri ile diet yiyecekler	169	185	246	203	226
Başka yerde sınıflandırılmamış diğer gıda maddelerinin imalatı	399	516	587	761	1.003
<b>Toplam</b>	<b>13.754</b>	<b>14.960</b>	<b>15.724</b>	<b>19.382</b>	<b>21.877</b>

**Kaynak:** Türk Gıda ve İçecek Sanayi Envanteri

Tablo 22’ye bakıldığında diğer gıda maddelerinin söz konusu yıllar içinde toplam olarak düzenli artış yaşadığı görülür. 2005 yılı baz alındığında, 2009 yılına gelindiğinde %59 oranında artan diğer gıdaların imalatı, en büyük artışı 2008 yılında bir önceki yıla göre %23 artışla yaşamıştır. Tablodan görüldüğü üzere, yıllar itibariyle ekmek, taze fırın ürünleri ve taze kek, peksimet ve bisküvi grubu ile şeker, kakao, çikolata toplam içinde en büyük payı almaktadır. 2009 yılı itibariyle bu ürün grupları, diğer gıda imalatı toplamının %80’ini oluşturmaktadır.

Konuya ürün grupları açısından bakıldığında ekmek, makarna ve bisküvi ürünleri temel teşkil etmektedir. Türkiye’deki nüfusun beslenmesinde unlu mamullerin yeri çok önemlidir. Bu sebeple gıda firmalarının çoğunluğu da bu alt sektörde yer almaktadır.

Binlerce yıldır temel gıda maddesi olarak tüketilen ekmek günümüzde de hemen hemen tüm dünyada son derece önemli bir gıda maddesidir. Türkiye'nin unlu mamuller üretimi içinde de en büyük payı ekmek almaktadır. Türkiye Fırıncılar Federasyonunun verilerine göre ülkemizde günde 82 milyon adet ekmek üretilmektedir (Demiraslan, 2013: 3-4).

Türkiye'de 1924 yılında başlayan bisküvi üretimi sanayi gelişme ve modernleşme eğilimi içindedir. Bisküvi sektörü, tahıla dayalı ürünler içinde en fazla katma değer yarattığı kabul edilen sektördür. Bu kategoride Karaman ilinin özel bir yeri vardır, Türkiye'nin bisküvi üretiminin yaklaşık üçte biri Karamanda gerçekleştirilmektedir. Temel gıda maddesi olmayan bisküvide, bisküvi üreticileri ürün geliştirmeleri çabalarını kendileri yapıp bu konuya bütçe ayırmaktadırlar. 2000 yılında 420.000 ton olan bisküvi üretimi %37 oranında büyüyerek 2009 yılında 575.755 tona çıkmıştır (Orta Anadolu Hububat, Bakliyat, Yağlı Tohumlar ve Mamulleri İhracatçıları Birliği Bisküvi Sektör Raporu, 2012: 8-9).

Bu alt sektörün diğer önemli ürünü ise makarnadır. İrmik ve makarna tesisleri Türkiye'de ilk kurulan gıda sanayi kollarındandır. 1950'lerde küçük tesislerde gerçekleştirilen üretim 1970'lerde büyük tesislerinde eklenmesiyle devam etmiştir. (Türkiye Kalkınma Bankası Makarna Sektör Araştırması, 2001: 2). 1980 yılında 100 bin ton/ yıl üretim hacmine ulaşan sektörde, 1990'larda kurulu kapasite yaklaşık 6 buçuk kat artarak yılda 710 bin tona çıkmış, 2004 yılı itibariyle Türkiye 1 milyon tonun üzerindeki kapasitesiyle dünyanın en büyük makarna üreticilerinden biri haline gelmiştir (İGEME Makarna Raporu, 2008: 1).

Şeker üretimi, şeker pancarı ve şeker kamışına dayalı olarak iki değişik yöntemle yapılmaktadır (İMKB Gıda Sektörü Raporu, 1996: 91). Türkiye sahip olduğu coğrafi özellikler bakımından sadece pancar tarımına uygundur. 2010 yılı verilerine göre Türkiye 2.531 bin ton şeker üretimiyle, Brezilya, Çin, ABD, Avustralya ve Almanya'dan sonra dünyada 6. sırada bulunmaktadır. Türkiye'de şeker üretimi %55 oranında bir Kamu İktisadi Teşebbüsü olan Türk Şeker A.Ş tarafından, %45'lik kısmı ise özel sektördeki firmalar tarafından üretilmektedir (Şeker İş Sendikası Şekerin Geleceği, 2011: 44, 63, 83).

Kakao, şekerleme ve çikolata dalında, bu alt sektörün başlangıcında Türkiye’de gelenekçi yapı hakim olmuştur. Bu grupta üretim, içinde yaşanan çevreden sağlanan hammaddelerle küçük imalathanelerde üretilen geleneksel Türk şekerlerinin imaliyle başlamış günümüzde modern üretim teknolojilerini kullanır duruma gelmiştir (Kuşat ve Kösekahyaoğlu, 2011: 169). Bugün şekerli ve çikolatalı mamuller Türkiye’de hemen her il ve ilçede üretilmekte küçük, orta ve büyük ölçekli işletmelerde üretim yapılmaktadır (T.C Ekonomi Bakanlığı Şekerli ve Çikolatalı Mamuller Sektör Raporu, 2011: 1). 2004 yılı verilerine göre 12,8 milyon ton olan dünya şekerli ve çikolatalı mamuller toplam üretimini büyük kısmının batılı gelişmiş ülkeler tarafından gerçekleştirildiği bilinmektedir. 2000 yılında Türkiye’de 256.000 ton olan üretim miktarı 2005’e geldiğinde %41 oranında artarak 362.000 tona ulaşmıştır (Konya Sanayi Odası Şekerleme Sektör Raporu, 2012: 2, 5-6).

1917 yılından itibaren gelişmeye başlayan çay tarımı ve üretimi Türkiye’de, özellikle Doğu Karadeniz ekonomisinde önemli bir yer alır. Türkiye’de 1984 yılına kadar devlet tekelinde olan çay üretimi, aynı yıl çıkarılan kanunla 1985 yılından itibaren özel sektörün de çay sanayisine adım atmasıyla devam etmiştir. Türkiye dünyada başta Çin, Sri Lanka, Gürcistan, Kenya, Endonezya gibi başlıca çay üreticileri arasında 5. sırada gelmektedir (Çay Sanayici İş Adamları Derneği Bahçeden Bardağa Çay Raporu, 2007: 31-32). Çay Kurumu (ÇAYKUR) kuru çayın çayın %65’ini, özel sektör de %35’ini üretmektedir. ÇAYKUR’un 46, özel sektörün ise 230 adet çay işleme fabrikası faaliyettedir (Doğu Karadeniz İhracatçılar Birliği Dünya’da ve Türkiye’de Çay Sektörü Raporu, 2013: 5).

Hazır yemek sektörünün gelişmesi ise, son yıllarda değişen ve gelişen toplum yapısının tüketim alışkanlıklarını da değiştirmesiyle hızlanmıştır. Bu değişme yemek tüketimi alışkanlıklarına da yansımış hazır yemek sektörü yeni yapılanma ve faaliyetleri ve gelişme çabalarına girişmiştir (Gıda Teknolojisi Derneği ‘Hazır Yemek Sektörünün Pazarlama Yapısının İrdelenmesi’ (23.05.2008), [www.gidadernegi.org/](http://www.gidadernegi.org/)). Euromonitor tarafından 2011 yılında yayınlanan Türkiye’de Hazır Yemek Sektörü Raporu’na göre hızlı şehirleşmeyle birlikte kadın’ın iş yaşamında daha çok yer alarak yemek yapmaya daha az vakit ayırmasıyla bu pazarın büyüklüğü Türkiye’de 65 milyon TL’ye ulaşmıştır (‘Zaman daralıyor, hazır yemek sektörü büyüyor’ (13.01.2012), <http://www.perakende.org/>).

Türkiye’de diğer gıda imalatı kapsamına dahil bazı ürün gruplarının dış ticaret değerleri Tablo 23’te verilmiştir.

**Tablo 23: Diğer Gıda Maddeleri Kapsamında Seçilmiş Ürünlerin İthalat ve İhracat Değerleri (2009-2011, \$)**

Ürün Grupları	2009		2010		2011	
	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat
Fırın Ürünleri	39.198.236	416.723.858	48.554.105	487.407.980	56.400.160	621.535.294
Makarna v.b Unlu Mamuller	4.607.601	149.432.062	5.217.209	185.910.998	6.046.922	285.287.968
Şeker	25.212.427	3.521.074	21.991.868	46.015.765	24.389.286	58.205.617
Kakao, Çikolata ve Şekerleme	150.527.127	627.953.961	186.292.581	705.641.783	227.559.259	840.671.096
Başka Yerde Sınıflandırılmamış Gıda Maddeleri	362.732.099	537.421.241	404.649.382	551.257.013	499.581.342	712.603.354

**Kaynak:** <http://tuikapp.tuik.gov.tr>, (ISIC Rev 3 Sınıflamasına Göre Dış Ticaret Verilerinden Derlenmiştir)

Tablo 23’ten diğer gıda maddelerinde kakao, çikolata ve şekerleme ihracat değeri rakamlarının en fazla yeri tuttuğu görülür. 2010 yılında bir önceki yıla göre şeker ithalatı değerindeki azalış haricinde tüm ürünlerde söz konusu yıllar arası hem ithalat hem ihracat değerlerinde artış yaşanmıştır. Bunun yanında söz konusu yıllarda 2009 yılı için şeker haricinde, ürün gruplarının ihracat değerleri ithalat değerlerinin çok daha fazla üstünde gerçekleşmiştir.

## 2.2.8. Hazır Hayvan Yemleri İmalatı

Hazır hayvan yemleri imalatı, çiftlik hayvanları için hazır yem imalatı ile ev hayvanları için hazır gıda imalatını kapsamaktadır (Avrupa Topluluğunda Ekonomik Faaliyetlerin İstatistiki Sınıflaması, NACE Rev.1.1 (t.y) <http://tuikapp.tuik.gov.tr>).

Hayvancılığın geliştirilerek, hayvansal ürünlerin kalite ve miktarının artırılmasında hayvan besleme en önemli unsurların başında yer almaktadır. Dengeli beslenme, birim hayvan başına verimliliği geliştirici en önemli etmendir. Hayvan beslemede kullanılan

besin maddelerine genel olarak yem adı verilir. (İMKB Gıda Sektörü Araştırması, 1996: 117).

Tür olarak kaba ve karma yem şeklinde iki çeşit yemden bahsedilir. Kaba yem, “doğal haliyle hayvana verildiğinde su içeriği %15-20’den ya da hamselüloz içeriği kuru maddede %16-18’den daha fazla olan ve yemlemede kullanılabilen her türlü materyal” ,imalat sanayinin içindeki karma yem ise “ evcil hayvanların çok miktarda ve nitelikli ürün verebilmelerini sağlayan yapısı garanti edilmiş ve ağız yoluyla tüketilen organik ve inorganik maddelerin belirli norm veya standartlara uygun olarak karıştırılması ile elde edilen yem” şeklinde tanımlanır (İTO Yem Sanayi Sektör Profil Araştırması, 2005: 2-3).

Türkiye’de karma yem sanayinde ilk girişim 1955 yılında özel sektörle başlamıştır. Gerçek anlamda ilk girişim 1956 yılında Yem Sanayi Türk A.Ş’nin kurulmasıyla devlet öncülüğüyle başlamış söz konusu şirket kendi öz fabrikalarını açmış, 1965 yılında özel sektör firmaları sanayide yer almaya başlamıştır. 1996 yılından itibaren Yem Sanayi Türk A.Ş özelleştirme kapsamında tüm yem fabrikalarını satmış, yem üretimi tamamen özel sektörde devam etmiştir (“Karma Yem” (t.y), [www.turkiyeyembir.org.tr](http://www.turkiyeyembir.org.tr)) Tablo 24’te yıllar itibariyle Türkiye’de yem fabrikaları ve üretim kapasiteleri yer almaktadır.

**Tablo 24: Türkiye’de Yem Fabrika Sayısı ve Üretim Kapasiteleri  
(1970, 1980, 1990, 2000, 2010, adet, bin/ton/yıl)**

Yıllar	Fabrika Sayısı	Toplam Kapasite
1970	23	280
1980	94	1.657
1990	271	5.277
2000	519	12.584
2010	712	18.022

**Kaynak:** [www.turkiyeyembir.org.tr/istatistikler](http://www.turkiyeyembir.org.tr/istatistikler)

Tablo 24’ten anlaşılacağı üzere yem fabrikaları ve üretim kapasiteleri söz konusu yıllar içinde sürekli artmıştır. 1970 yılına göre 40 yıl içerisinde yem fabrikası sayısı 30 katına, üretim kapasitesi 64 katına çıkmıştır. Yem fabrikası sayısı, oran olarak 1980-1990



yılları arasında en fazla miktar olarak 1990-2000 yılları arasında artmıştır. Söz konusu on yılda 245 yem fabrikası kurulmuştur.

Dünya genelinde en çok üretimi yapılan yem türleri bakımından önce domuz yemi, kanatlı hayvan yemi ve daha sonra sığır yemleri ve diğer yemleridir (Karahocagil ve Ege, 2004: 2). Türkiye’de üretilen hayvan yemi miktarı ise Tablo 25’te verilmiştir.

**Tablo 25: Türkiye’de Karma Yem Üretim Miktarı (2009-2012, Ton)**

Yem Türleri	2009	2010	2011	2012
Kanatlı Yemleri	4.127.349	4.711.709	5.581.390	5.953.696
Büyükbaş ve Küçükbaş Yemleri	5.110.492	6.218.398	7.279.252	8.078.771
Diğer Yemler	181.355	237.423	301.698	456.073
<b>Toplam</b>	<b>9.419.196</b>	<b>11.167.530</b>	<b>13.162.340</b>	<b>14.488.539</b>

**Kaynak:** <http://www.gkgm.gov.tr/istatistikler>

Tablo 25’ten görüldüğü üzere dünya üretiminin tersine Türkiye’de büyükbaş ve küçükbaş hayvanların yem üretimi, toplam yem üretiminde tüm yıllarda olduğu üzere 2012 itibariyle de %55 oranla en büyük yer sahiptir. Türkiye’de domuz yetiştiriciliği ve domuz yemi üretimi ekonomik amaçlarla yapılmadığı için domuz yemiyle ilgili veri bulunmamaktadır. Toplam karma yem üretim miktarı 2010’da bir önceki yıla göre %18, 2011’de bir önceki yıla göre %17 ve 2012’de bir önceki yıla göre %10 artış yaşamıştır.

2012 yılı verilerine göre dünyada 959,2 milyon ton olan karma yem üretiminde Çin 191 milyon ton ve yaklaşık %20 payla birinci sıradadır. Türkiye ise 14,5 milyon tonluk üretimle dünyada A.B.D, AB ülkeleri, Brezilya gibi ülkelere sonra 10. sırada yer almakta olup dünya üretiminin %1,5’ine sahiptir.

FAO’nun 2010 yılı verilerine göre yemlik tohum ve hazır yem dış ticaretinde dünyada miktar olarak, ithalatta 2.452.196 ton ile 20. sırada, ihracatta ise 90.735 ton ile 59. sırada yer alan Türkiye’de yıllar itibariyle hazır yem ithalat ve ihracat değerleri Tablo 26’da verilmiştir.

**Tablo 26: Türkiye’de Hazır Yem İthalat ve İhracat Değerleri (2009-2011, \$)**

Yıllar	İthalat	İhracat
2009	90.055.509	46.430.005
2010	93.394.424	16.031.789
2011	121.504.707	27.585.724

**Kaynak:** <http://tuikapp.tuik.gov.tr> (ISIC Rev 3 Sınıflamasına Göre Dış Ticaret Verileri)

Tablo 26’ya bakıldığında ithalatın söz konusu yıllarda düzenli arttığı ancak ihracatın dalgalı seyir izlediği görülür. Söz konusu yıllarda hazır yemde dış ticaret açığı yaşanmıştır. İthalatta 2010 yılında bir önceki yıla göre % 3, 2011 yılında ise bir önceki yıla göre %30 oranında artış gerçekleşmiştir. İhracatta ise 2010 yılında bir önceki yıla göre %65 oranında bir azalış, 2011 yılında ise 2010 yılına göre %72 oranında artış gerçekleşmiştir.

Yem sanayisinde ithalat değer ve miktarlarının fazla olmasının sebebi, yemde kullanılan hammaddelerin yem imalatı sanayisinin gelişimine ayak uyduramamış olmasıdır (“Karma Yem” (t.y), 15.05.2013: [www.turkiyeyembir.org.tr/](http://www.turkiyeyembir.org.tr/)).

### **2.2.9. İçecek İmalatı**

İçecek imalatı, damıtılmış alkollü içecekler (cin, viski v. b), mayalı maddelerden etil alkol, şarap, bira, malt, maden suyu ve diğer alkolsüz içeceklerin imalatını kapsamaktadır (Avrupa Topluluğunda Ekonomik Faaliyetlerin İstatistik Sınıflaması, NACE Rev.1.1 (t.y) <http://tuikapp.tuik.gov.tr> ).

Türkiye içme suyu ve Alp- Himalaya organik kuşağında bulunmasından ötürü maden suları açısından zengin kaynaklara sahiptir. Türkiye’de maden suları minarel bakımından da zengin içeriğe sahiptir (İGEME Alkolü ve Alkolsüz İçecekler Raporu, 2008: 1).

Modern teknolojiler kullanılarak üretim yapılan gazlı içecek sekt6r6nde yabancı ortaklı firmalar da faaliyette bulunmakta, bu sekt6rde en çok kolalı içecekler 6retilip bunu meyveli içecekler ve aromalı içecekler izlemektedir (Avrupa İşletmeler Ağı- Karadeniz Alkoll6 ve Alkols6z içecekler Sekt6r Raporu, 2009: 4). Tablo 27’de T6rkiye’de içecek imalatı 6retim miktar ve değerleri verilmiştir.

**Tablo 27: T6rkiye’de içecek Sanayi 6retim Miktar ve Değerleri  
(2010-2011, Litre, TL)<sup>7</sup>**

6r6n Grubu	2010		2011	
	Miktar	Değer	Miktar	Değer
<b>Damıtılmış Alkoll6 içecekler</b>	95.586.752	431.607.230	92.470.553	558.783.001
<b>şarap</b>	42.889.147	122.503.423	55.098.937	190.830.028
<b>Bira</b>	-	-	-	-
<b>Malt</b>	-	-	-	-
<b>Maden Suyu ve Gazlı Sular</b>	6.809.139.045	1.374.402.340	7.750.846.826	1.534.140.782
<b>Diğer Alkols6z içecekler</b>	3.436.795.711	1.933.236.330	3.592.647.695	2.232.892.937
<b>Toplam</b>	<b>10.384.410.655</b>	<b>3.861.749.323</b>	<b>11.491.064.011</b>	<b>4.516.646.748</b>

**Kaynak:** <http://www.tuik.gov.tr> (Yıllık Sanayi 6r6n İstatistikleri Veri Tabanı Rakamlarından Derlenmiştir)

Tablo 27’ye bakıldığında, mevcut verilerle toplam içecek imalatında 2011 yılında bir 6nceki yıla g6re miktar olarak %10, değer olarak %16 oranında artış yaşanmıştır. içecek imalatında s6z konusu 6r6n gruplarında 2011 itibariyle toplam imalatın miktar olarak %67’sini oluşturan maden suyu ve gazlı içecekler, değer olarak ise %49’unu oluşturan diğer alkols6z içecek grubu en b6y6k payı almaktadır.

T6rkiye’de kişi başına t6ketiminin artmasıyla 6retiminde de artış yaşanan bira 6r6n6n6n %90’ından fazlası yurt içi t6ketim için 6retilmektedir. Turizm sekt6r6ndeki olumlu ve olumsuz gelişmeler de bira 6retimini etkilemektedir (Avrupa İşletmeler Ağı Karadeniz Alkoll6 ve Alkols6z içecekler Sekt6r Raporu, 2009: 4).

<sup>7</sup> Bira ve Malt imalatı bilgileri 5249 sayılı T6rkiye İstatistik Kanununun gizli verilerle ilgili maddesi uyarınca T6İK veri tabanında yayınlanmamaktadır.

Klasik üretim tesisleriyle modern üretim tesislerinin birlikte faaliyette bulunduğu şarap üretiminde Marmara- Trakya, Ege ve İç Anadolu'da yoğunlaşma yaşanmaktadır (T.C Ekonomi Bakanlığı İhracat Genel Müdürlüğü Tarım Ürünleri Daire Başkanlığı Alkollü ve Alkolsüz İçecekler Raporu, 2013: 1).

Alkollü ve alkolsüz içecek dış ticaretinde hem ithalatçı hem ihracatçı konumda olan Türkiye'de yıllar itibariyle içeceklerin dış ticaret değerleri Tablo 28'de yer almaktadır.

**Tablo 28: Türkiye'de Alkollü ve Alkolsüz İçecekler İhracat ve İthalat Değerleri (2009-2011, \$)**

Ürün Grubu	2009		2010		2011	
	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat
Mayalı Maddelerden Etil Alkol	91.995.693	26.643.775	96.831.254	49.132.610	147.680.800	51.805.566
Şarap	3.976.228	7.824.574	6.734.079	7.435.255	8.877.014	9.045.752
Bira ve Malt	1.857.853	62.144.779	5.822.623	68.466.204	8.433.098	64.254.658
Alkolsüz İçecekler, Maden ve Memba Suları	30.982.217	82.536.934	33.640.381	102.151.160	50.775.884	131.033.973
<b>Toplam</b>	<b>128.811.991</b>	<b>179.150.062</b>	<b>143.028.337</b>	<b>227.185.229</b>	<b>215.766.796</b>	<b>256.139.949</b>

**Kaynak:** <http://tuikapp.tuik.gov.tr> (ISIC Rev 3 Sınıflamasına Göre Dış Ticaret Verileri)

Tablo 28'de 2010 yılında şarap ve 2011 yılında bira ve malt grubu ihracat değerleri haricinde tüm ürün gruplarında söz konusu yıllarda hem ihracat hem ithalat değerlerinde artış yaşandığı görülmektedir. İhracatta alkolsüz içecekler, maden ve memba suları önde gelmekteyken, ithalatta mayalı maddelerden etil alkol ürün grubunda yer alan ürünler başı çekmektedir. Son 3 yılda toplam içecek ithalat değerinde %67, ihracat değerinde ise %42'lik artış gerçekleşmiştir.

Dünya içecek dış ticaretinde ilk sıralarda yer alamayan Türkiye'de, 2012 itibariyle 55,6 milyon dolar değerle en çok ithal edilen alkollü içkilerin başında viski gelmekte olup, bunu 16,9 milyon dolarla votka takip etmektedir. İçme suyu ve maden suyu ithalatı da 2012'de 1,9 milyon dolar olarak gerçekleşmiş bu ithalatın %48,6'sı İtalya'dan

karşılanmıştır (T.C Ekonomi Bakanlığı İhracat Genel Müdürlüğü Tarım Ürünleri Daire Başkanlığı Alkollü ve Alkolsüz İçecekler Raporu, 2013: 2-3).

İhracatta alkollü içkilerde ürün bazında en büyük payı bira almaktadır. Birleşmiş Milletler ambargosu nedeniyle 2002 ve öncesinde bira ihracatı yapılamayan Irak, sonraki yıllarda Türkiye'nin en önemli ihraç pazarı haline gelmiş, bu ülkeye 2011 yılında 26,5 milyon dolar, 2012 yılında ise 33 milyon dolar değerinde ihraç gerçekleştirilmiştir. Alkollü içeceklerde rakı ikinci büyük ihraç kalemini oluşturmaktadır. Alkolsüz içeceklerde 2012 itibariyle meşrubat sanayi 108 milyon dolarla ilk sırayı almakta, mamba suyu ve soda ihracatı 37,4 milyon dolarla meşrubatı takip etmektedir (T.C Ekonomi Bakanlığı İhracat Genel Müdürlüğü Tarım Ürünleri Daire Başkanlığı Alkollü ve Alkolsüz İçecekler Raporu, 2013: 1-2).

#### **2.2.10 Tütün Ürünleri İmalatı**

Tütün ürünleri imalatı kapsamında sigara, sigara tütünü, puro, pipo tütünü, enfiye, homojenize edilmiş veya harmanlanmış tütün imalatı yer alır (Avrupa Topluluğunda Ekonomik Faaliyetlerin İstatistik Sınıflaması, NACE Rev.1.1 (t.y) <http://tuikapp.tuik.gov.tr> ).

Yetiştirildikten sonra, işleme- bakım dönemini geçiren yaprak tütün, şişirilmiş tütün ve homojenize tütün kullanılarak; sigara, pipo, puro, enfiye, nargilelik tütün mamulü gibi ürünler elde edilir (DPT Dokuzuncu Kalkınma Planı Tütün ve Tütün Ürünleri Sanayii Ön Raporu, 2006: 10). Türkiye'de tütün tarımı ve tütün endüstrisi sektörlerinde çalışan nüfusun aile bireyleriyle birlikte sayısı 1,5 milyon civarındadır (Özkul ve Sarı, 2008: 1).

Dünyada sağlık açısından birçok tartışmaya yol açan öncelikle sigara olmak üzere tütün mamulleri, ambalajlarında sağlığa zararıyla ilgili uyarılarla birlikte alım- satımı serbest fakat düzenleme ve denetlemelere tabidir. Türkiye'de bu görev Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme ve Denetleme Kurumu [TAPDK]'na aittir. Tütün mamulleri işletmelerinin kurulması için izin verilmesi, bu işletmelerin denetlenmesi; tütün mamullerinin piyasaya arz koşulları, ithalat ve ihracatla ilgili yasal düzenlemelere dayanak oluşturacak raporlar hazırlama gibi görevler TAPDK'nin sorumluluğundadır.

Tütün mamulleri imalatının hammaddesi olan tütün üretiminde Türkiye dünyada altıncı sırada yer alırken, Oriental<sup>8</sup> tütün üretiminde birinci sıradadır.

TAPDK'nin verilerine göre 2012 yılı itibariyle tütün mamulleri sektöründe 17 firma yer almaktadır. Tablo 29'da Türkiye'de üretilen tütün mamullerinin üretim miktar ve değerleri verilmiştir.

**Tablo 29: Türkiye'de Tütün Mamulleri Üretim Miktar ve Değerleri  
(2009-2011, Adet, TL)**

Yıllar	Miktar	Değer
2009	133.291.937.812	3.154.261.433
2010	115.139.495.634	2.716.869.202
2011	112.016.208.763	2.944.408.005

**Kaynak:** <http://www.tuik.gov.tr> (Yıllık Sanayi Ürün İstatistikleri Veri Tabanı Rakamlarından Derlenmiştir)

Tablo 29'dan görüldüğü üzere tütün mamulleri üretimi bir önceki yıla göre miktar olarak da değer olarak da %13 azalış yaşamıştır. 2011 yılında ise miktar olarak bir önceki yıla göre %2 azalan tütün mamulleri imalatı değer olarak %8 artış yaşamıştır.

Sigara fiyatlarının yüksek oluşu, kaçak ve sahte sigara ticaretini gündeme getiren bir durumdur. Sigara fiyatı düşük olan ülkelere yüksek olan ülkelere yasadışı yöntemlerle kaçak ve sahte sevkiyatları yapılmaktadır (DPT Dokuzuncu Kalkınma Planı Tütün ve Tütün Ürünleri Sanayii Ön Raporu, 2006: 42). Türkiye'de de sigaradan alınan yüksek vergi nedeniyle kaçak ve sahte sigara alım- satımı önemli bir sorundur.

Tütün mamulleri dış ticaretinde ise dünyada ilk sıralarda yer almayan Türkiye'de, ürün olarak ithalattaki kısıtlamalar nedeniyle sigara ithalatı gerçekleşmemektedir. Tütün sektöründe ithalat genel olarak ürün bazında değil, hammadde ve yarı ürün ithalatı yapılmaktadır. Tablo 30'da Türkiye'de tütün mamulleri ihracat ve ithalat değerleri yer almaktadır.

<sup>8</sup> Yanma kabiliyeti ve sigara randımanı yüksek küçük boyutlu bir tütün tipi.

**Tablo 30: Türkiye’de Tütün Mamulleri İthalat ve İhracat Değerleri (2009-2011, \$)**

Yıllar	İthalat	İhracat
2009	110.248.230	266.411.587
2010	92.752.290	295.711.790
2011	102.621.183	301.161.220

**Kaynak:** <http://tuikapp.tuik.gov.tr> (ISIC Rev 3 Sınıflamasına Göre Dış Ticaret Verileri)

Tablo 30’da ithalatın 2010 yılında bir önceki yıla göre %15 azaldığı, 2011 yılında bir önceki yıla göre %10 artış yaşadığı görülmektedir. İhracatta ise söz konusu üç yılda düzenli artış yaşanmış bu artış, 2010 yılında bir önceki yıla göre %10, 2011 yılında ise bir önceki yıla göre %1,8 oranında gerçekleşmiştir.

TAPDK’nin verilerine göre tütün mamulleri ihracatının 2009 yılında 204.175.613 \$ (%75), 2010 yılında 246.852.616 \$ (%83) ve 2011 yılında 249.727.418 \$ (%82)’lık kısmı sigara ihracatından oluşmaktadır (TAPDK Tütün Mamulleri İstatistikleri, <http://www.tapdk.gov.tr/tutunmamulleri7171.asp>).

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### 3. GIDA İÇECEK VE TÜTÜN SEKTÖRÜNDE YER ALAN BÜYÜK VE KÜÇÜK ÖLÇEKLİ İŞLETMELERİN FİNANSAL ORANLARININ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

Çalışmanın bu bölümünde, ilgili literatür incelemesinden sonra Türkiye’de Gıda İçecek ve Tütün sektöründe yer alan büyük ve küçük ölçekli işletmelerin finansal oranları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı analiz edilecektir.

#### 3.1. Literatür İncelemesi

Finans literatüründe, farklı amaçlara ulaşmak için finansal oran analizinden çokça yararlanılmıştır. Bu finansal oranların nelere göre değiştiğini ortaya koymaya çalışan birçok çalışma bulunmaktadır. Ülke, sektör, firma yaşı ve daha birçok ölçüt baz alınarak yapılan çalışmaların bir kısmı da ölçek büyüklüklerine göre finansal oranların farklılık gösterip göstermediğini ortaya koymaya yöneliktir.

Gupta (1969), 1961-1962 hesap yılı için Amerikan imalat firmalarının finansal yapısı üzerinde ölçek, büyüme ve endüstri değişkenlerinin yarattığı farkı incelemiş, aktivite ve borçlanma oranlarının küçük işletmelerde daha fazla, likidite ve satış kârlılığı oranlarının ise büyük işletmelerde küçük işletmelerden daha fazla olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Walker ve Petty (1972) tarafından yapılan çalışmada Compustat veri tabanında yer alan halka açık 31 küçük 31 ve büyük ölçekli işletmenin finansal karakteristikleri arasındaki farklar incelenmiştir. Çalışmada cari oranın büyük işletmelerde daha büyük olduğu; sabit yükümlülükleri karşılama, duran varlık devir hızı ve kârlılık oranlarının ise küçük işletmelerde daha fazla olduğu belirlenmiştir.



Amato ve Wilder (1985) yaptıkları çalışmada 1966 ve 1975 yılları için Amerikan imalat sanayinde yer alan firmaların büyüklüklerinin karlılık oranlarına etkisini incelemiş, firma büyüklüğü ile kârlılık oranları arasında herhangi bir ilişki olmadığı sonucuna varmışlardır.

Osteryoung, Constand ve Nast (1992)' in çalışmasında Internal Revenue Service veri tabanında yer alan büyük kamu işletmeleri ve küçük özel işletmeler arasındaki finansal oran farklılıkları araştırılmıştır. 29 farklı alt sektöre ait küçük ve büyük ölçekli işletmeleri kapsayan çalışmada küçük firmaların toplam borç oranları, kısa vadeli borç oranları, varlık devir hızı oranları ve varlık kârlılıklarının büyük ölçekli firmalara göre daha büyük olduğu sonucuna varılmıştır.

Cinca, Molnero ve Carraz (2005), çalışmalarında 1986-1999 yılları arası 11 ülkeye ve 19 farklı sektöre ait işletmelerin finansal oranlarını incelemiş, ülke etkisi dışında tutulduğunda küçük ölçekli işletmelerin büyük ölçeklilere kıyasla daha fazla borçlanma ve varlık devir hızı oranlarına sahip olduğu, bunun yanında daha düşük faaliyet kârlılığına sahip oldukları ortaya koyulmuştur.

Amato ve Burson (2007) çalışmalarında firma büyüklüğünün kârlılık oranları üzerinde fark yaratıp yaratmadığını 2000 ve 2001 yıllarında Amerikan finansal hizmet sektörü için incelemiş, aktif kârlılıklarının, büyük ve küçük ölçekli firmalarda orta ölçekteki firmalardan daha fazla olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Phillips ve diğerleri (2009) 1998-2000 yılları arasında Amerikan özel sektöründe yer alan perakende ve hizmet sektöründeki farklı ölçeklerdeki firmaların finansal oranlarını incelemiştir. Perakende sektöründe cari oranın ve net kar marjının küçük firmalarda daha fazla; kısa vadeli borç kullanımı ve varlık devir hızlarının büyük firmalarda daha fazla olduğunu ortaya koymuşlardır. Çalışmada hizmet sektöründeki firmalarda ise perakendede olduğu gibi varlık devir hızları ve kısa vadeli borç oranlarının büyük firmalarda daha fazla olduğu, net kar marjının ise küçük firmalarda daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada ayrıca toplam borç oranının her iki sektörde de ölçeklere göre değişmediği ortaya koyulmuştur.

### 3.2. Veri ve Yöntem

Analiz için gerekli veriler Merkez Bankasının sektör bilançolarında yer alan Gıda İçecek ve Tütün sektöründen elde edilmiştir. 2005 yılına kadar net satışları 7 milyon Euro'nun altında yer alan firmalar küçük ölçekli, net satışları 7 milyon Euro ile 40 milyon Euro arası olan firmalar orta ölçekli, net satışları 40 milyon Euro'nun üzerinde olan firmalar büyük ölçekli; 2005 yılından sonra ise net satışları 10 milyon Euro'nun altında yer alan firmalar küçük ölçekli, 10 milyon Euro ile 50 milyon Euro arasında olan firmalar orta ölçekli ve 50 milyon Euro'nun üzerinde olan firmalarsa büyük ölçekli olarak Merkez Bankası tarafından sınıflandırılmış, söz konusu firmaların bilanço ve gelir tabloları yine Merkez Bankası tarafından konsolide edilmiştir.

1996, 1997 ve 2002-2007 yılları için 8 yıllık süreyi kapsayan çalışmanın kısıtlarını Merkez Bankası'nın 1996 yılından önce sektörel bilanço çalışmasının bulunmaması, 2007 yılından sonra sektör sınıflandırmasının değişerek gıda, içecek ve tütün olarak tek tek ayrılıp bu yeniden ayrılan sektörlerle ait mali tabloların ölçeğe göre sınıflandırılmaması sonucu 2007 yılından sonraki verilerin analize dahil edilememesi oluşturmaktadır.

Çalışmada 1996,1997 ve 2002-2007 yılları arası söz konusu mali tablolar üzerinden Tablo 33'te büyük ölçekli işletmelere ait ve Tablo 34'te küçük ölçekli işletmelere ait gösterilen oranlar hesaplanarak analize tabi tutulmuştur. Çalışmada kullanılan finansal oranlar ilgili literatür tarandıktan sonra dört ana oran kategorisine ait oranlar içinden seçilmiş, bu oranlar Tablo 32'de gösterilmiştir. 1998-2001 yılları arası küçük ölçekli firmalarda zarar edildiği görülmüş ve eksi rakamlar üzerinden kârlılık oranları hesaplanamayacağı için karşılaştırmanın bütünlüğü açısından söz konusu yıllar analizin dışında tutulmuştur. Analizde konsolide mali tablolarda bilgileri yer alan firma sayıları yıllar itibariyle Tablo 31'de gösterilmiştir.

**Tablo 31: Yıllar İtibariyle Konsolide Mali Tablolarda Yer Alan Firma Sayıları**

Yıllar	Büyük Ölçekli Firma Sayısı	Küçük Ölçekli Firma Sayısı
1996	57	358
1997	57	361
2002	69	293
2003	69	293
2004	75	344
2005	75	344
2006	119	224
2007	119	224

**Tablo 32: Analizde Kullanılan Finansal Oranlar**

Oran Grupları	Oranlar
Likidite Oranları	Cari Oran [CO]
	Asit Test Oranı [ATO]
Devir Hızı Oranları	Toplam Varlık Devir Hızı [TVDH]
	Duran Varlık Devir Hızı [DVDH]
	Alacak Devir Hızı <sup>9</sup> [ADH]
	Alacakların Ortalama Tahsil Süresi [AOTS]
	Stok Devir Hızı [SDH]
	Stokların Ortalama Tüketim Süresi [SOTS]
Sermaye Yapısı Oranları	Toplam Borç Oranı [TBO]
	Uzun Vadeli Borç Oranı [UVBO]
	Kısa Vadeli Borç Oranı [KVBO]
	Faiz Karşılama Oranı [FKO]
Kârlılık Oranları	Brüt Kâr Marjı [BKM]
	Faaliyet Kâr Marjı [FKM]
	Olağan Kâr Marjı [OKM]
	Net Kâr Marjı [NKM]
	Aktif Kârlılık Oranı [AKO]
	Öz Sermaye Kârlılık Oranı [ÖSKO]

<sup>9</sup> Kredili satış tutarları bilinmediğinden net satış tutarları üzerinden hesaplanmıştır.

**Tablo 33: Yıllar İtibariyle Büyük Ölçekli İşletmelerin Finansal Oranları  
(1996, 1997, 2002-2007)**

Hesaplanan Oranlar	Yıllar							
	1996	1997	2002	2003	2004	2005	2006	2007
<b>CO</b>	1,034	1,199	1,481	1,663	1,754	1,960	1,746	1,803
<b>ATO</b>	0,353	0,445	0,561	0,688	0,684	0,811	0,883	0,854
<b>TVDH</b>	1,26	1,25	1,17	1,25	1,10	1,18	1,25	1,41
<b>DVDH</b>	3,65	3,88	2,98	3,11	2,28	2,74	2,83	2,82
<b>ADH</b>	6,76	6,64	9,72	9,07	7,71	6,29	6,10	6,39
<b>AOTS</b>	53,99	54,93	37,55	40,24	47,32	58,01	59,81	57,13
<b>SDH</b>	2,71	2,80	3,11	3,45	3,33	3,27	4,14	3,83
<b>SOTS</b>	134,77	130,51	117,51	105,69	109,49	111,58	98,09	95,26
<b>TBO</b>	0,73	0,67	0,59	0,51	0,39	0,38	0,42	0,42
<b>UVBO</b>	0,09	0,11	0,18	0,15	0,10	0,09	0,10	0,11
<b>KVBO</b>	0,63	0,56	0,41	0,36	0,30	0,29	0,32	0,31
<b>FKO</b>	1,32	1,59	2,07	3,35	3,19	4,82	3,48	6,31
<b>BKM</b>	0,195	0,179	0,181	0,171	0,150	0,168	0,187	0,202
<b>FKM</b>	0,089	0,090	0,088	0,080	0,057	0,059	0,074	0,086
<b>OKM</b>	0,037	0,042	0,069	0,087	0,052	0,064	0,066	0,095
<b>NKM</b>	0,002	0,027	0,047	0,058	0,035	0,042	0,049	0,079
<b>AKO</b>	0,003	0,034	0,055	0,073	0,038	0,049	0,061	0,097
<b>ÖSKO</b>	0,011	0,105	0,134	0,150	0,063	0,079	0,105	0,168

**Tablo 34: Yıllar İtibariyle Küçük Ölçekli İşletmelerin Finansal Oranları  
(1996, 1997, 2002-2007)**

Hesaplanan Oranlar	Yıllar							
	1996	1997	2002	2003	2004	2005	2006	2007
CO	1,194	1,195	1,294	1,366	1,366	1,381	1,221	1,312
ATO	0,483	0,525	0,605	0,586	0,604	0,581	0,504	0,554
TVDH	2,01	1,54	1,76	1,60	1,30	1,18	1,13	1,08
DVDH	7,05	6,07	6,49	5,52	3,50	3,29	2,99	2,76
ADH	9,89	7,07	6,50	6,81	6,14	5,55	5,98	5,26
AOTS	36,90	51,61	56,16	53,56	59,47	65,80	61,04	69,46
SDH	4,68	3,62	4,60	4,02	3,67	3,13	3,05	3,08
SOTS	77,96	100,90	79,41	90,74	99,38	116,72	119,81	118,34
TBO	0,66	0,68	0,65	0,59	0,53	0,54	0,59	0,57
UVBO	0,06	0,05	0,08	0,07	0,07	0,07	0,08	0,11
KVBO	0,60	0,62	0,56	0,52	0,46	0,46	0,51	0,47
FKO	2,24	1,49	1,56	1,87	1,35	1,53	1,30	1,76
BKM	0,126	0,130	0,126	0,115	0,116	0,113	0,118	0,112
FKM	0,061	0,053	0,035	0,024	0,023	0,018	0,029	0,019
OKM	0,041	0,023	0,015	0,022	0,006	0,008	0,010	0,015
NKM	0,024	0,012	0,009	0,011	0,003	0,005	0,006	0,016
AKO	0,048	0,018	0,015	0,018	0,004	0,006	0,007	0,017
ÖSKO	0,141	0,055	0,043	0,045	0,009	0,013	0,016	0,040

Tablo 33 ve Tablo 34’te küçük ölçekli ve büyük ölçekli işletmelerin konsolide mali tablo verileriyle hesaplanan oranların arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığı SPSS 16.0 programıyla Mann Whitney U Testi kullanılarak analiz edilmiştir.

Mann Whitney U testi parametrik olmayan bir testtir ve bağımsız iki grup arasındaki farkların sınanması için kullanılır (Kalaycı, 2010: 99). Bağımsız iki grubun belli değişkenlere ait farklar sınanmak istendiğinde verilerin homojen olmaması, normal dağılıma uymaması veya örneklem büyüklüğünün 30’dan küçük olması durumunda bu testin kullanılması uygundur.

Mann Whitney U testi uygulanırken aşağıdaki şartlar sağlanmalıdır: (Ural ve Kılıç, 2011: 269)

- Bağımsız değişkene ait veriler sayısal karakterlerle ifade edilmeli,
- Örneklem birbirinden bağımsız ve rastgele seçilmeli,
- Bağımlı değişkene ilişkin ölçümler, sıralama, aralık ya da oran ölçeğinde olmalıdır.

Testin hesaplanmasında her iki gruba ait veriler küçükten büyüğe sıralanır ve bu verilere 1'den başlayarak n'e kadar (n veri sayısı) sıra numaraları verilir. Sıralamada yer alan verilerin eşit olması durumunda, aynı olan değerlerin hepsine bu değerlere karşılık gelen sıraların ortalaması verilir. Örneğin bir sıralamada 7. ve 8. değerler aynı ise her bir gözleme 7,5 sıra değeri verilir. Son olarak her iki gruba ait sıralamaların toplamı hesaplanır ve bu sıralamaların dağılımı benzer değilse iki grup arasında belirlenen değişken bakımından fark olduğu söylenir (Altunışık ve diğerleri, 2007: 185). Söz konusu testte hipotezler şu şekilde formüle edilir:

$H_0$ : Gruplar arasındaki fark istatistiksel olarak önemli değildir

$H_1$ : Gruplar arasındaki fark istatistiksel olarak önemlidir.

Testin hesaplanmasında U değerleri her iki gruptaki örneklem sayısının 20'ye eşit veya 20'den küçük olması ve her iki gruptaki örneklem sayısının ya da bir gruptaki örneklem sayısının 20'den büyük olmasına göre aşağıda belirtilen şekilde farklı hesaplanır (<http://sbu.saglik.gov.tr/Ekutuphane/kitaplar/biyoistatistik%20%2812%29.pdf>).

Eğer örneklem sayısı 20'den küçük veya 20'ye eşitse  $R_1$  birinci gruba ait gözlemlerin sıra numaraları,  $N_1$  birinci gruptaki örneklem sayısı ve  $N_2$  ikinci gruptaki örneklem sayısı olmak üzere  $U_1$  ve  $U_2$  değerleri ,

$$U_1 = N_1 \times N_2 + \frac{N_1(N_1 + 1)}{2} - R_1$$

$$U_2 = N_1 \times N_2 - U_1$$

şeklinde hesaplanır. Mann Whitney kritik U değeri tablosunda belirlenen anlamlılık düzeyinde ( $\alpha$ )  $N_1$  ve  $N_2$  değerlerinin kesiştiği yerdeki tablo U değeri ve yukarıdaki denklemlerle bulunan U değerlerinden büyük olanı karşılaştırılır. Hesapla bulunan değer tablo U değerinden büyükse ( bu durumda  $p < \alpha$  olur)  $H_0$  hipotezi reddedilir.

Grupların her ikisinin ya da bir tanesinin örneklem sayısı 20'den büyükse U değerleri yukarıdaki formüllerle hesaplanır, karşılaştırma için bu U değerlerinden herhangi birisi kullanılarak

$$z = \frac{U - N_1 \times N_2 / 2}{\sqrt{(N_1 + N_2 + 1)N_1 \times N_2 / 12}}$$

yukarıdaki formülle z değeri hesaplanır. Z tablosundan hesaplanan değere karşılık gelen olasılık değeri (p), anlamlılık düzeyinden ( $\alpha$ ) küçükse ( $p < \alpha$ )  $H_0$  hipotezi reddedilir.

Her ne kadar parametrik testler daha güçlü ve etkili ise de, bu çalışmada örneklem büyüklüğünün 30'dan küçük olması ve iki bağımsız gruba ait oranların karşılaştırılması yapılacağından bu şartlara en uygun yöntem olan Mann Whitney U testi uygulanacaktır. Bu durumda, analizde ölçek büyüklükleri bağımsız değişken, finansal oranlar ise bağımlı değişken olacaktır. Çalışmada test edilen hipotezler aşağıda gösterilen şekilde kurulacaktır.

$H_0$ = Büyük ölçekli ve küçük ölçekli işletmelerin finansal oranları arasındaki farklılık istatistiksel olarak önemli değildir.

$H_1$ = = Büyük ölçekli ve küçük ölçekli işletmelerin finansal oranları arasındaki farklılık istatistiksel olarak önemlidir.

### **3.3 Analiz ve Bulgular**

Gıda İçecek ve Tütün sektöründe yer alan büyük ve küçük ölçekli firmaların finansal oranları arasında fark olup olmadığını ortaya çıkarmak amacıyla hesaplanmış oranlar bu kısımda analize tabi tutulacaktır.

Tablo 33 ve 34’te gösterilmiş olan finansal oranlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın bulunup bulunmadığını ortaya koymak için uygulanan Mann Whitney U testinin sonuçları Tablo 35 ve 36’da verilmiştir. Verilere ilişkin tanımlayıcı istatistikler ise EK 1 ‘de yer almaktadır.

**Tablo 35: Mann Whitney U Testi Sınama İstatistiği Tablosu**

Oran Adı	Mann Whitney U	Z	Anlamlılık Düzeyi
CO	14,000	-1,892	,059
ATO	20,000	-1,260	,208
TVDH	21,500	-1,107	,268
DVDH	13,000	-1,995	<b>,046*</b>
ADH	22,000	-1,050	,294
AOTS	22,000	-1,055	,294
SDH	22,000	-1,050	,294
SOTS	22,000	-1,050	,294
TBO	19,000	-1,370	,171
UVBO	5,000	-2,859	<b>,004*</b>
KVBO	13,500	-1,946	,052
FKO	11,000	-2,205	<b>,027*</b>
BKM	,000	-3,363	<b>,001*</b>
FKM	2,000	-3,151	<b>,002*</b>
OKM	1,000	-3,258	<b>,001*</b>
NKM	8,000	-2,521	<b>,012*</b>
AKO	10,000	-2,312	<b>,021*</b>
ÖSKO	12,000	-2,102	<b>,036*</b>

$\alpha = 0,05$

Tablo 35’e bakıldığında büyük ölçekli işletmeler ve küçük ölçekli işletmeler arasındaki oran farklılıklarının hangi finansal oranlar bakımından istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir.



**Tablo 36: Mann Whitney U Testi Sıralar Tablosu**

Oran Adı	Büyük Ölçekli Firmalar		Küçük Ölçekli Firmalar	
	Sıralar Ortalaması	Sıralar Toplamı	Sıralar Ortalaması	Sıralar Toplamı
CO	10,75	86,00	6,25	50,00
ATO	10,00	80,00	7,00	56,00
TVDH	7,19	57,50	9,81	78,50
DVDH	6,12	49,00	10,88	87,00
ADH	9,75	78,00	7,25	58,00
AOTS	7,25	58,00	9,75	78,00
SDH	7,25	58,00	9,75	78,00
SOTS	9,75	78,00	7,25	58,00
TBO	6,88	55,00	10,12	81,00
UVBO	11,88	95,00	5,12	41,00
KVBO	6,19	49,50	10,81	86,50
FKO	11,12	89,00	5,88	47,00
BKM	12,50	100,00	4,50	36,00
FKM	12,25	98,00	4,75	38,00
OKM	12,38	99,00	4,62	37,00
NKM	11,50	92,00	5,50	44,00
AKO	11,25	90,00	5,75	46,00
ÖSKO	11,00	88,00	6,00	48,00

Tablo 36'ya bakıldığında büyük ölçekli işletmelerin, söz konusu yıllar içinde cari oran, asit test oranı, alacak devir hızı oranı, uzun vadeli borç oranı, faiz karşılama oranı, brüt kâr marjı, faaliyet kâr marjı, olağan kâr marjı, net kâr marjı, aktif kâr oranı ve öz sermaye kâr oranlarının küçük ölçekli işletmelere göre daha büyük olduğu görülmektedir.

Tablo 36'dan küçük ölçekli işletmelerin söz konusu yıllarda toplam varlık devir hızı oranı, duran varlık devir hızı oranı, stok devir hızı oranı, toplam borç oranı ve kısa vadeli borç oranlarının büyük ölçekli işletmelere göre daha büyük olduğu sonucu çıkmaktadır.

Tablo 35'e göre cari oran farklılık sınavında anlamlılık düzeyi değeri 0,059 ( $p > 0,05$ ); asit test oranı farklılık sınavında anlamlılık düzeyi değeri ise 0,208 ( $p > 0,05$ )'dir. Buna göre her iki oran için de anlamlılık düzeyi değerleri 0,05'ten büyük olduğu için, büyük ölçekli ve küçük ölçekli işletmeler arasında likidite oranları açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmadığı söylenir.

Tablo 35'te toplam varlık devir hızı oranı, duran varlık devir hızı oranı, alacak devir hızı oranı, alacakların ortalama tahsilat süresi, stok devir hızı oranı ve stokların ortalama tüketilme süresi oranlarının farklılığının sınavında anlamlılık düzeyi değerleri sırasıyla; 0,268 ( $p > 0,05$ ), 0,046 ( $p < 0,05$ ), 0,294 ( $p > 0,05$ ), 0,294 ( $p > 0,05$ ), 0,294 ( $p > 0,05$ ), 0,294 ( $p > 0,05$ ) şeklindedir. Devir hızı oran grubunda büyük ölçekli ve küçük ölçekli işletmeler bakımından anlamlılık düzeyi değeri 0,05'ten küçük olduğu için sadece duran varlık devir hızı oranında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır. Tablo 36'ya bakıldığında duran varlık devir hızı bakımından sıralar ortalamasının büyük ölçekli firmalar için 6,12, küçük ölçekli firmalar içinse 10,88 olduğu görülmekte ve söz konusu oranın küçük ölçekli işletmelerde büyük ölçekli işletmelere nazaran daha yüksek olduğu söylenebilmektedir.

Tablo 35'te sermaye yapısı oranlarına bakıldığında, toplam borç oranı farklılığı sınavında anlamlılık düzeyi değeri 0,171 ( $p > 0,05$ ), uzun vadeli borç oranı farklılığı sınavında anlamlılık düzeyi değeri 0,04 ( $p < 0,05$ ), kısa vadeli borç oranı farklılığı sınavında anlamlılık düzeyi değeri 0,052 ( $p > 0,05$ ) ve faiz karşılama oranı farklılığı sınavında anlamlılık düzeyi değeri 0,027 ( $p < 0,05$ )'dir. Büyük ölçekli ve küçük ölçekli işletmeler arasında toplam borç oranı ve kısa vadeli borç oranı bakımından farklılık ölçümünde anlamlılık düzeyi değerleri 0,05'ten büyük olduğu için bu farklılığın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir. Söz konusu işletmeler arasında uzun vadeli borç oranı ve faiz karşılama oranları bakımından farklılık sınavında anlamlılık düzeyi değerleri 0,05'ten küçük olduğu için farklılığın istatistiksel olarak anlamlı olduğu

söylenbilir. Tablo 36'dan uzun vadeli borç oranının sıralar ortalamasının büyük ölçekli işletmeler için 11,88, küçük ölçekli işletmeler için 5,12; faiz karşılama oranının sıralar ortalamasının büyük ölçekli işletmeler için 11,12, küçük ölçekli işletmeler için 5,88 olduğu görülmektedir. Bu nedenle her iki oranın da büyük ölçekli işletmelerde küçük ölçekli işletmeler göre daha yüksek olduğu söylenebilmektedir.

Tablo 35'te brüt kâr marjı, faaliyet kâr marjı, olağan kâr marjı, net kâr marjı, aktif kâr oranı ve öz sermaye kâr oranı olarak hesaplanan kârlılık oran grubundaki oranların farklılık sınavında, anlamlılık düzeyi değerleri sırasıyla 0,001 ( $p < 0,05$ ), 0,002 ( $p < 0,05$ ), 0,001( $p < 0,05$ ), 0,012 ( $p < 0,05$ ), 0,021 ( $p < 0,05$ ) ve 0,036 ( $p < 0,05$ )'dir. Kârlılık oran grubu için hesaplanan tüm oranların anlamlılık düzeyi değerleri 0,05'ten küçük olduğu için büyük ve küçük ölçekli firmalar arasında kârlılık oranları bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu söylenir. Tablo 36'ya bakıldığında büyük ölçekli firmalarda sıralar ortalamasının brüt kar mârjı için 12,50, faaliyet kâr marjı için 12,25, olağan kâr marjı için 12,38, net kâr marjı için 11,50, aktif kâr oranı için 11,25, öz sermaye kârlılığı için 11,00 olduğu; küçük ölçekli firmalarda ise aynı oranlar için sırasıyla sıralar ortalamasının 4,50, 4,75, 4,62, 5,50, 5,75 ve 6,00 olduğu görülür. Bu sebeple kârlılık oranlarının büyük ölçekli firmalarda, küçük ölçekli firmalara göre daha yüksek olduğu söylenir.

Likidite oranlarında büyük ve küçük ölçekli işletmeler arasında anlamlı fark bulunmaması her iki ölçek grubunda yer alan firmaların kısa vadeli yükümlülüklerini karşılama gücü yönünden benzer durumda olduğunun göstergesidir. Bu bulgu, Gupta (1969), Walker ve Petty (1972) ile Phillips (2009)'nin çalışmalarının likiditeyle ilgili sonuçlarının Türkiye'de Gıda İçecek ve Tütün sektöründe geçerli olmadığını kanıtlar. Buna göre söz konusu sektörde Türkiye'de büyük veya küçük ölçekli firmalar grubunun biri diğerinden istatistiksel olarak anlamlı derecede işlem amaçlı, spekülâtif amaçlı ya da ihtiyat amaçlı olarak daha likit durumda değildir. Buna ek olarak, cari oranın yanında asit test oranı bakımından da iki farklı ölçek türüne ait işletmeler arasında oransal olarak anlamlı fark olmaması Gupta'nın çalışmasının aksine, Türkiye'de küçük ölçekli işletmelerin stoklarını, kaynakların maksimum derecede etkin kullanımı bakımından büyük ölçekli işletmelerden daha düşük seviyede tutmadığını da gösterir.

Alacak ve stok devir hızları, alacakların ortalama tahsil süresi ve stokların ortalama tüketilme süresi oranları bakımından büyük ve küçük ölçekli işletmeler arasında anlamlı fark olmamasına bakılarak, ölçek farklılıklarının genel olarak firmaların stok veya alacak politikalarını etkilemediği yorumu çıkarılabilir.

Duran varlık devir hızı oranının büyük ölçekli işletmelerde küçük ölçekli işletmeler göre daha düşük olması; Gupta (1969), Walker ve Petty (1972) ile Cinca ve diğerleri (2005) tarafından yapılan çalışmaları destekler niteliktedir. Bununla beraber toplam varlık devir hızı bu farklı ölçeklerdeki işletmelere göre anlamlı bir fark göstermemiş ve yine toplam varlık kârlılığı büyük ölçekli işletmeler lehine olmuştur. Bu bulgular birlikte değerlendirildiğinde, küçük ölçekli işletmelerin duran varlıklarını daha etkin kullanmasından ziyade bu işletmelerin duran varlıklarının daha az olduğu ve bu varlıkları satın almak yerine daha çok kiralamaya yöneldikleri yorumu yapılabilir. Bunun yanında söz konusu sektörde küçük ölçekli işletmelerin, büyük işletmelerle rekabet edebilmek açısından duran varlıklarını en yüksek kapasitede veya en yüksek kapasiteye yakın çalıştırdıkları yorumu da çıkarılabilir.

Sermaye yapısı oranlarında, toplam borç oranının büyük ve küçük ölçekli firmalar arasında anlamlı fark göstermemesi Phillips ve diğerleri (2009) tarafından yapılan, toplam borçluluk düzeylerinin işletme büyüklüklerine göre değişmediğini gösteren çalışmanın sonuçlarını destekler niteliktedir. Bu sonuca bakılarak Türkiye’de söz konusu sektörde her iki ölçek türünde yer alan firmaların genel borçluluk düzeylerinin benzer olduğu, bir başka deyişle benzer riskleri taşıdığı söylenebilir.

Analizde, borç kullanımında büyük ölçekli işletmelerin, küçük ölçekli işletmelere göre oransal olarak daha fazla uzun vadeli yabancı kaynak kullandığı görülmüştür. Bu durum küçük ölçekli firmaların uzun süreli yabancı kaynak bulma imkanlarının sınırlı olduğu görüşüyle açıklanabilir. Uzun vadeli borçlar, süresi ne kadar uzun olursa olsun işletmeleri belirli bir tarihte geri ödeme yükümlülüğüne sokarlar. Bunun yanında işletmeler uzun vadeli borç kullanarak sabit bir faiz yükü altına girerler. Büyük ölçekli işletmelerin daha fazla uzun vadeli borç oranına sahip olması, uzun vadeli borç veren kurumlarca, geri ödeme riskini aza indirmesi bakımından büyük firmaların kredi müşterisi olması istemesi,

Türkiye’de tahvil ihracının yaygın olmaması ve tahvil ihracının sadece büyük anonim şirketler tarafından çıkarılmasıyla açıklanabilir.

Faiz karşılama oranının büyük ölçekli firmalarda küçük ölçekli firmalara göre daha yüksek olması, büyük ölçekli firmaların finansal ödemelerini karşılamada küçük ölçekli firmalara göre daha güçlü konumda olduğunun göstergesidir. Daha fazla uzun vadeli borç kullanım oranına sahip olan büyük ölçekli firmalar dolayısıyla daha fazla finansman giderine sahip olurlar. Buna rağmen Türkiye’de söz konusu sektördeki büyük ölçekli firmaların kullandıkları borçlarla, bu borçların yarattığı faizleri ödemek için küçük ölçekli firmalardan daha fazla gelir elde ettiği sonucu çıkmaktadır.

Satış kârlılığı ölçümü için kullanılan brüt, faaliyet, olağan ve net kâr oranlarının büyük ölçekli işletmelerde küçük ölçekli işletmelere göre daha yüksek olduğu bulgusu Gupta (1969) ile Cinca ve diğerleri (2005)’nin çalışmalarının sonuçlarını destekler, Phillips ve diğerlerinin (2009) çalışmalarının sonuçlarıyla çelişir niteliktedir.

Brüt kâr oranı büyük ölçekli işletmelerde küçük ölçekli işletmelere göre daha yüksektir. Bu oranının büyük işletmelerde yüksek oluşu satışların maliyetinin kontrolünde ve fiyatlandırma kararlarında büyük ölçekli firmaların daha etkin olduğu gösterir. Bu bulgu büyük ölçekli firmaların küçük ölçekli firmalara göre maliyet avantajına sahip olmasıyla açıklanabilir.

Faaliyet kârı oranı büyük ölçekli işletmelerde küçük ölçekli işletmelere göre daha yüksektir. Bu oran hesaplanırken faaliyet giderleri düşüldüğünden, büyük ölçekli firmaların araştırma geliştirme, pazarlama satış ve dağıtım ve genel yönetim giderlerinin kontrolünde de daha etkin olduğu yorumu yapılabilir. Diğer bir deyişle büyük ölçekli işletmeler esas faaliyetlerinde küçük ölçekli firmalardan daha kârlıdır denilebilir.

Olağan kâr oranı büyük ölçekli firmalarda küçük ölçekli firmalara kıyasla daha fazla bulunmuştur. İlk bölümde değinildiği üzere bu oran kârlılık üzerinde etkisi olan diğer faaliyetlerle ilgili gelir ve giderler ile finansman giderlerini kapsamaktadır. Bu bakımdan genel olarak büyük ölçekli işletmelerin menkul kıymet portföyü ve yabancı paralı işlemler

gibi diğer olağan faaliyetlerini küçük ölçekli firmalara göre daha kârlı yaptıkları ve finansman giderleri de ödendikten sonra firmaya daha fazla kâr sağladığı söylenebilir.

Net kâr oranı da büyük ölçekli işletmelerde küçük ölçekli işletmelere göre daha büyük bulunmuştur. Firmaların yaptığı tüm giderler ve vergi ödemeleri de düşüldükten sonra kalan net kâr üzerinden hesaplanan bu oranının yüksekliğine bakılarak söz konusu sektörde büyük ölçekli işletmelerin nihai olarak daha kârlı olduğu yorumu yapılır.

Varlık kârlılıklarını ölçümü için kullanılan aktif kârlılığı oranı büyük ölçekli işletmelerde küçük ölçekli işletmelere kıyasla daha yüksek bulunmuştur. Bu bulgu da Osteryoung ve diğerlerinin (1992) çalışmasının varlık kârlılıklarının küçük firmalarda daha fazla olduğu sonucunu desteklememektedir. Buna göre büyük ölçekli işletmelerin varlıklarından, küçük ölçekli firmalara göre daha büyük ölçüde kâr sağladığı bir başka deyişle büyük ölçekli işletmelerin yatırımlarının küçük ölçekli firmalara göre daha kârlı olduğu yorumu yapılır.

Son kârlılık oranı olarak hesaplanan öz sermaye kârlılık oranı da büyük ölçekli firmalarda küçük ölçekli firmalara göre daha yüksektir. Bu bakımdan büyük ölçekli işletmelerin ortak veya sahiplerinin küçük ölçekli işletmelerin ortak veya sahiplerine göre daha büyük ölçüde kâr sağladığı söylenebilir.

## SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada Türkiye'nin imalat sanayinde en büyük paya sahip sektörlerden biri olan Gıda İçecek ve Tütün sektöründe yer alan büyük ve küçük ölçekli işletmelerin finansal oranlar bakımından farklı karakteristiklere sahip olup olmadığı incelenmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde finansal oran analizinin işletmelerin geçmişi ile mevcut durumu hakkında bilgi verdiği ve geleceğe ışık tutabilmek açısından hem işletmenin kendisi hem de işletme dışı kişi ve kurumlarca kullanıldığı anlatılmıştır. Finansal oranların likidite oranları, devir hızı oranları, sermaye yapısı oranları, kârlılık oranları ve piyasa oranları şeklinde beş ana kategoriye ayrıldığı ve her kategoride yer alan oranların nasıl hesaplandığı ve yorumu ile ilgili açıklamalar yapılmıştır.

Beş ana oran kategorisinde, likidite oranlarının firmaların kısa vadeli borç ödeme gücünü; sermaye yapısı oranlarının firmaların uzun vadeli borç ödeme gücü ve risklilik durumunu; devir hızı oranlarının firma faaliyetlerinin etkinlik derecesini; kârlılık oranlarının firmaların satış, yatırım ve sermaye üzerinden ne kadar gelir elde edebildiğini ve piyasa oranlarının firmanın yatırımcı gözünde durumunu ortaya koyduğu görülmüştür.

İkinci bölümde Türkiye'de Gıda İçecek ve Tütün sektörünün kapsamı ve alt sektörler itibariyle yapısı anlatılmış, NACE Rev 1.1 kapsamında sektörün on alt sektöre ayrıldığı görülmüştür.

Söz konusu sektörün üretim değerinin, imalat sanayinin üretim değerinin yaklaşık 1/5'i gibi büyük bir kısmını oluşturduğu görülmüştür. Sektörde istihdamın yaklaşık 3/4'lük kısmı ise un ve unlu mamuller dalında yer almaktadır. Alt sektörler itibariyle işlenmiş meyve sebze ile öğütülmüş tahıl ürünlerinin üretim değeri içinde en büyük paya sahip olduğu, öğütülmüş tahıl ürünleri kapsamındaki buğday unu ihracatında Türkiye'nin dünyada ilk sırada yer aldığı ortaya koyulmuştur. İhracat değeri bakımından önde gelen diğer bir ürün grubunun diğer gıda maddeleri kapsamında yer alan kakao çikolata ve

şekerleme olduğu görülmüştür. Yağ üretim ve ihracat değerleri yüksek tutarlarda olsa da, yağın hammaddesi olan yağ tohumlarının yetiştirilmesinde Türkiye'nin sıkıntı yaşadığı, büyük miktarda yağ tohumu ithalatı yapıldıktan sonra yağ üretiminin gerçekleştiği sektörde dikkati çeken diğer bir konu olarak yer almaktadır.

Çalışmanın son bölümünde 1996, 1997 ile 2002- 2007 yılları arasında söz konusu sektördeki büyük ve küçük ölçekli işletmelere ait konsolide bilanço ve gelir tablolarından yararlanılarak 18 finansal oran hesaplanmış, söz konusu yıllar içinde bu oranların ölçeğe göre farklılık sergileyip sergilemediği Mann Whitney U testi kullanılarak ortaya koyulmuştur.

Çalışmada; cari oran, asit test oranı, kısa vadeli borç oranı, toplam borç oranı, toplam varlık devir hızı oranı, alacak devir hızı oranı, alacakların ortalama tahsil süresi, stok devir hızı oranı, stokların ortalama tüketim süresi oranları için büyük ve küçük ölçekli işletmeler arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı sonucuna varılmıştır.

Büyük ve küçük ölçekli işletmelere ait duran varlık devir hızı oranı, uzun vadeli borç oranı, faiz karşılama oranı, brüt kâr oranı, faaliyet kârı oranı, olağan kâr oranı, net kâr oranı, aktif kârlılık oranı ve öz sermaye kârlılık oranları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu ortaya koyulmuştur.

Türkiye'de Gıda İçecek ve Tütün sektöründe yer alan küçük ve büyük ölçekli firmaların genel olarak likidite durumları, uzun vadeli borç kullanımı haricinde sermaye yapıları ve duran varlık devir hızı oranı haricinde devir hızı oranlarının benzer olduğu ancak kârlılık durumlarında büyük ölçekli işletmelerin lehine bir durum olduğu görülmektedir.

Türkiye'de finansal oranların aynı sektör içinde olsalar dahi firmaların ölçeklerine göre değişiklik gösterebileceği analiz sonuçlarından hareketle söylenebilmektedir.

Çalışmanın sonuçlarından hareketle, küçük ölçekli işletmelerin, büyük ölçekli işletmelerle rekabet edebilmeleri açısından likidite durumlarını firmaları zor duruma düşürmeyecek şekilde değiştirebilecekleri öne sürülebilir. Küçük ölçekli işletmelerin



büyük ölçekli işletmelerden daha az likit pozisyonda olup, bu kaynakları kârlı yatırımlara yönlendirmeleri tavsiye edilebilir. Stoksuz kalmamak şartıyla daha az stokla ve müşterileriyle ilişkilerini bozmamak kaydıyla daha az kredili satışla çalışıp, kaynaklarını büyük işletmelerden daha az stok ve ticari alacaklara bağlayarak faaliyetlerini sürdürmeleri önerilebilir.

Çalışmanın en belirgin sonucu tüm kârlılık oranlarının büyük ölçekli işletmeler lehine olmasıdır. Bu durumdan hareketle küçük ölçekli işletmelerin, büyük ölçekli işletmelerle kârlılık bakımından rekabette geride kaldığı görülmektedir. İşletme biliminde, firmaların genel amaçlarından birinin kârlılık olduğu göz önünde tutulduğunda söz konusu sektöre ait küçük ölçekli işletmelerin maliyetleri düşürücü ve satışları arttırıcı önlemler alması gerektiği kârlılık rekabeti açısından kaçınılmazdır.

Sektörün imalat sanayi içindeki yeri ve değeri, ihracat ve ithalatın sektörün alt bölümlerinin büyük kısmında önemli yer tutması ister küçük ölçekli ister büyük ölçekli olsun bu firmaların Türkiye ekonomisine katkısını göstermektedir. Bu bakımdan küçük ölçekli işletmelerin de kârlılıklarını arttırması hem sektörün kendi içindeki firmaların hem de uluslararası alanda Türkiye'nin rekabette öne çıkabilmesi için önemlidir.

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde küçük ve orta ölçekli işletmeler ülke ekonomisinde çok önemli bir yere sahiptirler. Bu nedenle söz konusu sektörde küçük ölçekli işletmelerin büyük ölçekli işletmeler karşısında daha esnek olma özelliklerini kullanarak üretim programlarını değiştirmeleri, yine esnek yapılarının yardımıyla sektördeki yenilikleri takip ederek bunlara hızla uyum sağlamaya çalışmaları gerekmektedir.

Genel matematiksel ifadeyle kârın toplam gelir ile toplam gider arasındaki fark olmasından hareketle kârlılığı arttırabilmek için küçük ölçekli işletmelerin ya satış hacmini değiştirmeden fiyatları arttırması, ya da fiyatları arttırmadan satış hacmini arttırması ya da maliyetlerini azaltmasının yanında piyasada daha çok tutulacak ürünler imal etmeleri gerekmektedir.

Satışları arttırmak için, fiyat kırma, ödeme kolaylıkları sağlama gibi pazarlama fonksiyonlarını etkinleştirmeleri; maliyetleri düşürebilmek içinse üretim, ulaştırma, taşıma, stoklama, satış, genel yönetim gibi tüm gider ve maliyetlerini gözden geçirmeleri ve etkin bir politika oluşturmaları küçük ölçekli işletmelerin yönetici ve sahiplerine önerilebilir. Bu şekilde kârlılığını arttırabilen küçük ölçekli işletmelerin doğru yönetildiği takdirde kısa sürede büyüyecekleri de bu işletmelerin yönetici ve sahiplerince göz önünde tutulmalıdır.

Çalışmada farklı ölçek büyüklüklerine sahip işletmelerin finansal oranları arasındaki farklar yalnızca belirli bir sektör için ortaya koyulmuştur. Gıda İçecek ve Tütün sektöründe yer alan büyük ve küçük ölçekli firmaların konsolide mali tablolarından hesaplanan finansal oranlarda bulunan farklılıkların, imalat sanayinin diğer alt sektörlerinde de ortaya çıkıp çıkmadığı, eğer ölçeğe göre farklılıklar mevcutsa bu farklılıkların sektörler arasında benzer ya da farklı olup olmadığı diğer akademik çalışmaların konusu olabilir.

## **YARARLANILAN KAYNAKLAR**

- Akdoğan, Nalan ve Tenker, Nejat (2007), **Finansal Tablolar ve Mali Analiz Teknikleri**, 12. Baskı, Ankara: Gazi Kitapevi.
- Akgüç, Öztin (1998), **Finansal Yönetim**, 7. Baskı, İstanbul: Avcıol Basım-Yayın.
- Akgüç, Öztin (2011), **Kredi Taleplerinin Değerlendirilmesi**, 9. Baskı, İstanbul: Arayış Basım ve Yayıncılık.
- Altun, Şehmuz ve Öner, Cengiz (2008), “Hayvansal İç Yağlardan Transesterifikasyon Reaksiyonu ile Biyodizel Üretilmesi”, **Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları**, 116-120.
- Altunışık, Remzi ve diğerleri (2007), **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri**, 5. Baskı, Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Amato, Louis ve Burson, Timothy (2007), “The Effects Of Firm Size On Profit Rates In The Financial Services”, **Journal of Economics & Economic Education Research**, 8(1), 67-81.
- Amato, Louis ve Wilder, Ronald P. (1985), “ The Effects Of Firm Size On Profit Rates In U.S Manufacturing, **Southern Economic Journal**, 52(1), 181-190.
- Avrupa İşletmeler Ağı- Karadeniz (2009), “Alkollü ve Alkolsüz İçecekler Sektör Raporu”, [http://www.blacksea-eeen.org/dosyalar/BB\\_sekrap/BB\\_sekrap-8-43.pdf](http://www.blacksea-eeen.org/dosyalar/BB_sekrap/BB_sekrap-8-43.pdf) (30.05.2013).
- Aydın, İnci Selin (2011), “Dondurulmuş Meyve ve Sebze”, **T.C Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi**, [http://www.fortaq.com/dosyalar/SEKT%C3%96R%20RAPORLARI/Dondurulmus\\_meyve\\_sebze\\_sektor\\_raporu\\_2011.pdf](http://www.fortaq.com/dosyalar/SEKT%C3%96R%20RAPORLARI/Dondurulmus_meyve_sebze_sektor_raporu_2011.pdf) (20.05.2013).
- Aydın, Nurhan (Ed) (2004), **Finansal Yönetim**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.

- Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı (2011), “Süt ve Süt Ürünleri Sektör Raporu”, <http://www.baka.org.tr/uploads/1303486719SUT-URUNLERi-TURKCE-KATALOG.pdf> (25.04.2013).
- Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı (2012), “Su Ürünleri Sektör Raporu”, <http://www.baka.org.tr/uploads/1357649435SU-URUNLERi-RAPORU-17ARALiK.pdf> (02.05.2013).
- Bitkisel Yağ Sanayicileri Derneği (2012), “Türkiye İstatistikleri”, <http://www.bysd.org.tr/Istatistikler.aspx> (28.05.2013).
- Brealey, Richard ve diğerleri (1995), **Fundamentals of Corporate Finance**, International Edition, İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Brigham, F. Eugene ve Gapenski, Louis (1991), **Financial Management Theory and Practice**, Sixth Edition, The Dryden Press.
- Brigham, F. Eugene ve Houston, F. Joel (2001), **Fundamentals of Financial Management**, Ninth Edition, Orlando: The Harcourt College Publishers.
- Bulu, Melih ve diğerleri (2007), “Türk Gıda Sektörünün Uluslararası Rekabetçilik Düzeyinin Analizi”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 9(1), 311-335.
- Cinca, C. Serrano ve diğerleri (2005), “Country and Size Effects In Financial Ratios: A European Perspective”, **Global Finance Journal**, 16, 26-47.
- Cox, Raymond A. K. (1995), **Financial Administration and Control**, Massachusetts: Blackwell Publishers.
- Çabuk, Adem ve Lazol İbrahim (2010), **Mali Tablolar Analizi**, 9. Baskı, Bursa: Ekin Basım-Yayım-Dağıtım.
- Çay Sanayici İş Adamları Derneği (2007), **Bahçeden Bardağa Çay**, Yayın No:1, Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık.
- Çurkan, Aygün ve diğerleri (2012), “Dondurulmuş Meyve Sebze İhracatının Analizi”, **Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi**, 26(1), 73-82.
- Dağlı, Hüseyin (2007), **Finansal Yönetim**, 4. Baskı, Trabzon: Derya Kitabevi.

- Dağlı, Hüseyin (2009), **Sermaye Piyasası ve Portföy Analizi**, 3. Baskı, Trabzon: Derya Kitabevi.
- Demiraslan, Volkan (2013), “Türkiye’deki Un ve Unlu Mamul İşletmelerinin Pazarlama Yöntemleri Açısından İncelenmesi: Edirne İli Örneği”, **Akademik Bakış Dergisi**, 34, 1-18.
- Devlet Planlama Teşkilatı (2001), **Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) Gıda Sanayi Özel İhtisas Komisyon Raporu**, No:2720, Ankara: DPT Yayınları.
- Devlet Planlama Teşkilatı (2001), **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Gıda Sanayi Özel İhtisas Komisyonu Et ve Et Ürünleri Sanayi Alt Komisyonu Raporu**, No:2635, Ankara: DPT Yayınları.
- Devlet Planlama Teşkilatı (2001), **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Su Ürünleri ve Su Ürünleri Sanayi Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DPT:2775-ÖİK: 588, Ankara: DPT Yayınları.
- Devlet Planlama Teşkilatı (2006), “Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) İçki, Tütün ve Tütün Ürünleri Sanayi Özel İhtisas Komisyonu Tütün ve Tütün Ürünleri Sanayi Ön Raporu”, [http://plan9.dpt.gov.tr/oik43\\_ickitutun/tutun.pdf](http://plan9.dpt.gov.tr/oik43_ickitutun/tutun.pdf) (19.04.2013).
- Devlet Planlama Teşkilatı (2006), “Dokuzuncu Kalkınma Planı Tütün ve Tütün Ürünleri Sanayii Ön Raporu”, [http://plan9.dpt.gov.tr/oik43\\_ickitutun/icki.pdf](http://plan9.dpt.gov.tr/oik43_ickitutun/icki.pdf) (03.06.2013).
- Devlet Planlama Teşkilatı (2007), **Bitkisel Üretim Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DPT:2713-ÖİK:666, Ankara: DPT Yayınları.
- Doğu Karadeniz İhracatçılar Birliği (2013), “Dünya’da ve Türkiye’de Çay Sektörü Raporu”, <http://www.dkib.org.tr/tr/proje-ve-raporlarimiz-dogu-karadeniz-bolgesinden-cay-ihracatcisi-firmalarin-ihracat-kapasitesini-arttirma-projesi-2011-dunyada-ve-turkiyede-cay-sektoru-hakkinda-rapor.html> (25.05.2013).
- FAO (2012), “Food Supply”, <http://faostat.fao.org/site/610/DesktopDefault.aspx?PageID=610#ancor> (13.05.2013).
- FAO (2013), “Crops and Livestock Products”, 38 <http://faostat.fao.org/site/535/DesktopDefault.aspx?PageID=535#ancor> (05.05.2013).
- FAO (2013), “Crops Production”, <http://faostat.fao.org/site/567/DesktopDefault.aspx?PageID=567#ancor> (20.04.2013).

- FAO (2013), “Production Crops Processed”, <http://faostat.fao.org/site/636/DesktopDefault.aspx?PageID=636#ancor> , (05.05.2013).
- Gallagher, J. Timoth ve Andrew, Joseph D. (1997), **Financial Management Principles And Practice**, New Jersey: Prentice Hall.
- Gıda Teknolojisi Derneği (2008), “Hazır Yemek Sektörünün Pazarlama Yapısının İrdelenmesi”, 23.05. 2008, <http://www.gidadernegi.org/TR/Genel/dg.ashx?DIL=1&BELGEANAH=1612&DOSYASIM=240934803.pdf> (16.05.2013).
- Gitman, Lawrence J. (2003), **Principles of Managerial Finance**, Internation Edition, Ankara: Bıçaklar Kitabevi.
- Göksu, Çağlar (2010), “Bitkisel Yağlar”, **T.C Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi**, [http://ceidam.com/FileUpload/bs238314/File/bitkisel\\_yaglar.pdf](http://ceidam.com/FileUpload/bs238314/File/bitkisel_yaglar.pdf) (26.05.2013).
- Gupta, C. Manak (1969), “The Effect Of Size, Growth, and Industry On The Financial Structure Of Manufacturing Companies”, **Journal of Finance**, 24(3), 517-529.
- Horne, James C. (1971), **Fundamentals of Financial Management**, New Jersey: Prentice Hall.
- İktisadi Kalkınma Vakfı (2011), “AB ve İş Dünyası: Balıkçılık Sektörü”, [http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/38-balikcilik\\_sektoru\\_-\\_yeliz\\_sahin\\_\\_eylul\\_2011\\_.pdf](http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/38-balikcilik_sektoru_-_yeliz_sahin__eylul_2011_.pdf) (04.05.2013).
- İstanbul Menkul Kıymet Borsası (1996), **Gıda Sektörü Raporu**, İstanbul: Emir Ofset Ltd. Şti.
- İstanbul Sanayi Odası (2012), “Sektörel Göstergeler Raporları”, [http://www.iso.org.tr/GenelIslemler/TrackDownload.aspx?fileUrl=/tr%2FDocuments%2FArastirma%2FFSektorelGostergeler%2F1.Gida\\_Urunlerinin\\_Imalati\\_Sanayi\\_Sektorel\\_Gostergeler.zip?redirected=1](http://www.iso.org.tr/GenelIslemler/TrackDownload.aspx?fileUrl=/tr%2FDocuments%2FArastirma%2FFSektorelGostergeler%2F1.Gida_Urunlerinin_Imalati_Sanayi_Sektorel_Gostergeler.zip?redirected=1) (25.06.2013).
- İstanbul Sanayi Odası (2012), “Sektörel Göstergeler Raporları”, [http://www.iso.org.tr/GenelIslemler/TrackDownload.aspx?fileUrl=/tr%2FDocuments%2FArastirma%2FFSektorelGostergeler%2F2.Icecek\\_Urunleri\\_Imalati\\_Sanayi\\_Sektorel\\_Gostergeler.zip?redirected=1](http://www.iso.org.tr/GenelIslemler/TrackDownload.aspx?fileUrl=/tr%2FDocuments%2FArastirma%2FFSektorelGostergeler%2F2.Icecek_Urunleri_Imalati_Sanayi_Sektorel_Gostergeler.zip?redirected=1) (25.06.2013).

- İstanbul Ticaret Odası (2002), **Dünyada ve Türkiye’de Süt Hayvancılığı ve Süt Ürünleri Sanayii**, İstanbul: İTO Yayınları.
- İstanbul Ticaret Odası (2003), “Dondurulmuş Gıda Sektörü Raporu”, <http://www.ito.org.tr/Dokuman/Sektor/1-30.pdf> (23.04.2013).
- İstanbul Ticaret Odası (2005), “Yem Sanayi Sektör Profil Araştırması”, <http://www.ito.org.tr/Dokuman/Sektor/1-103.pdf> (28.05.2013).
- İstanbul Ticaret Odası (2010), **AB’ye Uyum Sürecinde Türkiye’de Büyükbaş Hayvancılık**, No: 2010-72, İstanbul: İnter Basım-Yayın.
- Kalaycı, Şeref (Ed.) (2010), **SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri**, 5. Baskı, Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Karahocagil, Pervin ve Ege, Hüsnü (2004), “Karma Yem Sanayii”, **Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü Bakış**, 5(9), 1-4.
- Konya Sanayi Odası (2012), “Şekerleme Sektör Raporu”, [http://www.kso.org.tr/yayinlardosya/sekerleme-sektor-raporu-\\_1334840805.pdf](http://www.kso.org.tr/yayinlardosya/sekerleme-sektor-raporu-_1334840805.pdf) (24.05.2013).
- Kuşat, Nurdan ve Kösekahyaoğlu, Levent (2012), “Şekerleme, Kakao ve Çikolata Alt Sektöründe İnovasyon: Batı Akdeniz Bölgesinde Firmaların Yurtiçi ve Yurtdışı Piyasalarda Güçlü ve/ veya Zayıf Kılan Faktörler Üzerine Bir İnceleme”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2(14), 167-188.
- Meyve Suyu Endüstrisi Derneği (2011), “Türkiye Meyve Suyu vb. Ürünler Sanayi Raporu”, [http://www.meyed.org.tr/userfiles/file/sektor\\_istatistikleri/meyve\\_suyu\\_sektoru\\_raporu\\_\\_\\_2011.pdf](http://www.meyed.org.tr/userfiles/file/sektor_istatistikleri/meyve_suyu_sektoru_raporu___2011.pdf) (22.05.2013).
- Mol, Sühendan ve Ulusoy, Şafak (2010), “Türkiye’de Su Ürünleri İşleme Sektörünün Sorunları ve Çözüm Önerileri”, **Journal of FisheriesSciences.Com**, 4(2), <http://www.fisheriessciences.com/tur/Journal/vol4/issue2/jfscom2010015.pdf> (16.04.2013).
- Moyer, R. Charles ve diğerleri (1984), **Contemporary Financial Management**, Second Edition, Minnesota: West Publishing Company

- Nişasta ve Glikoz Üreticileri Derneği (2008), “Derneği Nişasta ve Nişasta Bazlı Endüstri İnceleme Raporu”, <http://www.nud.org.tr/nudpdfleri/Raporlar/nbsraporu.pdf> (23.05.2013).
- Orta Anadolu Hububat, Bakliyat, Yağlı Tohumlar ve Mamulleri İhracatçıları Birliği (2012), “Bisküvi Sektör Raporu”, <http://www.hububatbirlik.org/tr/biskuvi-sektor-raporu> (24.05.2013).
- Osteryoung, Jerome ve diğerleri (1992), “Financial Ratios In Large Public and Small Private Firms”, **Journal of Small Business Management**, 30(3), 35-46.
- Özkul, İdris ve Sarı, Yaşar (2008), “Türkiye’de Tütün Sektörünün Durumu, Sorunları ve Çözüm Önerileri”, **2. Ulusal İktisat Kongresi**, Erzurum.
- Patrone, F. L ve duBois, Donald (1981), “Financial Ratio Analysis for the Small Business”, **Journal of Small Business Management**, 19(1), 35-40.
- Phillips, Michael D. ve diğerleri (2009), “A Behavioral Comparison of Financial Ratios For Different Size Privately Held Retail and Service Business”, **Journal of Behavioral Studies in Business**, 1, 1-7.
- Rekabet Kurumu (2010), “Türkiye’de Kırmızı Et Sektörü ve Rekabet Politikası”, <http://www.rekabet.gov.tr/File/?path=ROOT%2FDocuments%2FSekt%25c3%25b6r%2BRaporu%2Fsektorrapor5.pdf> (23.04.2013).
- Sarısaçlı, İsmail Erkan (2006), “Konserve”, **T.C Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi**, . [http://www.atonet.org.tr/yeni/files/\\_images/distic/sectorler/konserve.pdf](http://www.atonet.org.tr/yeni/files/_images/distic/sectorler/konserve.pdf) (21.05.2013).
- Selimoğlu, Seval (Ed) ve Kaya, Ergun (Ed) (2012), **Envanter ve Bilanço**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.
- Singh, A. J ve Schmidgall, S. Raymond (2002), “Analysis of Financial Ratios Commonly Used by US Lodging Financial Executives”, **Journal of Leisure Property**, 2(3), 201-213.
- Somoncuoğlu, Tuğrul (2010) “Konserve Meyve Sebze”, **T.C Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi**, [http://www.ceidam.com/FileUpload/bs238314/File/konserve\\_meyve\\_sebze.pdf](http://www.ceidam.com/FileUpload/bs238314/File/konserve_meyve_sebze.pdf) ( 20.05.2013).



- Sosyal Güvenlik Kurumu (2012), “İstatistik Yıllıkları”, [http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/tr/kurumsal/istatistikler/sgk\\_istatistik\\_yilliklari/](http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/tr/kurumsal/istatistikler/sgk_istatistik_yilliklari/) (25.06.2013).
- Şeker- İş Sendikası (2011), **Şekerin Geleceği**, Ankara: Mattet Matbaacılık.
- T.C Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi (2007), “Kanatlı Etleri”, <http://www.tgdf.org.tr/turkce/tgdfraporlari/igmkanatlietleri.pdf> (24.04.2013).
- T.C Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi (2005), “Su Ürünleri”, [http://www.kooptr.com/ekitap/hayvan\\_su/su\\_urunleri.pdf](http://www.kooptr.com/ekitap/hayvan_su/su_urunleri.pdf) (02.05.2013).
- T.C Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi (2008), “Meyve Suları”, <http://www.tgdf.org.tr/turkce/tgdfraporlari/igmmeyvesulari.pdf> (21.04.2013).
- T.C Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi (2008), “Makarna”, <http://www.tgdf.org.tr/turkce/tgdfraporlari/igmmakarna.pdf> (23.05.2013).
- T.C Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi (2008), “Alkollü ve Alkolsüz İçecekler”, <http://www.tgdf.org.tr/turkce/tgdfraporlari/igmickiler.pdf> (30.05.2013).
- T.C Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (2013), “Gıda ve İçecek Sektörü Raporu”, <http://www.sanayi.gov.tr/Files/Documents/gida-ve-icercek-sektor-r-16042013165800.pdf> (20.04.2013).
- T.C Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurumu (2006), “Tütün, Tütün Mamulleri ve Alkollü İçkiler Piyasa Düzenleme Kurumu 2003, 2004, 2005 Yılları Eylem ve İşlemlerinin Araştırılıp Denetlenmesi Raporu”, <http://www.tccb.gov.tr/ddk/ddk23.pdf> (20.04.2013).
- T.C Ekonomi Bakanlığı İhracat Genel Müdürlüğü Tarım Ürünleri Daire Başkanlığı (2012), “Meyve Suları”, [http://www.meyed.org.tr/userfiles/file/sector\\_istatistikleri/tc\\_ekonomi\\_bakanligi\\_meyve\\_suyu\\_sektoru\\_raporu\\_2012.pdf](http://www.meyed.org.tr/userfiles/file/sector_istatistikleri/tc_ekonomi_bakanligi_meyve_suyu_sektoru_raporu_2012.pdf) (21.04.2013).
- T.C Ekonomi Bakanlığı İhracat Genel Müdürlüğü Tarım Ürünleri Daire Başkanlığı (2012), “Zeytinyağı”, <http://www.ibp.gov.tr/pg/sectorpdf/tarim/Zeytinyagi.pdf> (25.05.2013).

- T.C Ekonomi Bakanlığı İhracat Genel Müdürlüğü Tarım Ürünleri Daire Başkanlığı (2012), “Şekerli ve Çikolatalı Mamuller”, <http://www.ibp.gov.tr/pg/sectorpdf/tarim/Sekerli.pdf> (21.05.2013).
- T.C Ekonomi Bakanlığı İhracat Genel Müdürlüğü Tarım Ürünleri Daire Başkanlığı (2013), “Alkollü ve Alkolsüz İçecekler Raporu”, [http://www.ibp.gov.tr/pg/sectorpdf/tarim/alkollu\\_alkolsuz\\_icecekler.pdf](http://www.ibp.gov.tr/pg/sectorpdf/tarim/alkollu_alkolsuz_icecekler.pdf) (02.06.2013).
- T.C Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü (2012), **Domates ve Domates Salçası 2011/2012**, Tepge Yayın No:201, Ankara.
- T.C Milli Eğitim Bakanlığı (2010), “Gıda Teknolojisi Nişasta Üretimi”, <http://hbogm.meb.gov.tr/modulerprogramlar/kursprogramlari/gida/moduller/NisastaUretimi.pdf> (18.05.2013).
- T.C Sağlık Bakanlığı (2013), “Biyostatistik”, <http://sbu.saglik.gov.tr/Ekutuphane/kitaplar/biyostatistik%20%2812%29.pdf> (04.08.2013).
- T.C Samsun Valiliği Tarım İl Müdürlüğü (2009), “Kanatlı Hayvan Eti Sektör Raporu Sorunları ve Çözüm Önerileri” <http://www.biyogazder.org/makale/KANATLI%20HAYVAN%20ET%C4%B0%20SEKT%C3%96R%C3%9C%20RAPORU.pdf> (24.04.2013).
- T.C Sanayi ve Ticaret Bakanlığı (2010), “Buğday Esaslı Kahvaltılık Gevrek Üretimi Sanayi Profili”, <http://sagm.sanayi.gov.tr/Files/Documents/bugday-esasli-kahvaltılık-21102010133408.doc> (27.05.2013).
- Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü (2011), “Hayvancılık Sektörü Raporu”, <http://www.tigem.gov.tr/Sektrel%20Deerlendirme%20Raporlar/2012%20T%C4%B0GEM%20HAYVANCILIK%20SEKT%C3%96R%20RAPORU.pdf> (22.04.2013).
- Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü (2011), **Mısır Durum ve Tahmin 2011/2012**, Ankara: TEPGE Yayınları.
- Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü (2011), **Süt ve Süt Ürünleri Durum ve Tahmin**, Ankara: TEPGE Yayınları.

- Tekelioğlu, Yavuz ve Perez, Roland (1996), “Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği Eşiğinde Türk Gıda Endüstrisi Uluslararası Semineri Bildirileri”, **Gümrük Birliği ve Türk Gıda Endüstrisi**, (21-59), Ankara: Şafak Matbaacılık.
- Top, Taşkaya Berrin ve Uçum, İlkay (2012), “Türkiye’de Bitkisel Yağ Açığı”, **Tepge Bakış**, 14(2), 1-8.
- Türk Dil Kurumu (2013), “Oran”, [http://www.tdksozluk.com/s/oran\\_/](http://www.tdksozluk.com/s/oran_/) (07.04.2013).
- Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (1999), “Sektör Bilançoları”, <http://www.tcmb.gov.tr/sector/2000/index.htm> (29.06.2013).
- Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (2000), “Sektör Bilançoları”, <http://www.tcmb.gov.tr/sector/2000/index.htm> (29.06.2013).
- Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (2005), “Sektör Bilançoları”, <http://www.tcmb.gov.tr/sector/2005/index.htm> (29.06.2013).
- Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (2006), “Sektör Bilançoları”, <http://www.tcmb.gov.tr/sector/2006/index.htm> (29.06.2013).
- Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (2009), “Sektör Bilançoları”, <http://www.tcmb.gov.tr/sector/2009/index.htm> (29.06.2013).
- Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (2012), “Konya’da Tarımsal Sanayide Yapısal zelliklerin Analizi ve Rekabet Stratejilerinin Belirlenmesi Sonuç Raporu”, <http://www.mevka.org.tr/Download.aspx?filePath=nOJS3b7sjuO5t6JEnWK9jg> (19.05.2013).
- Türkiye Gıda ve İçecek Sanayii Dernekleri Federasyonu (2011), **Karbonhidratlar, Mısır Şekeri ve Gıda Endüstrisinde Kullanımı**, Ankara: Elma Teknik Basım Matbaası.
- Türkiye Gıda ve İçecek Sanayii Dernekleri Federasyonu (2012), **Türk Gıda ve İçecek Sanayi 2011 Envanteri**, 1. Basım, Ankara: Elma Teknik Basım Matbaacılık.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2010), “Avrupa Topluluğunda Ekonomik Faaliyetlerin İstatistiki Sınıflaması, NACE Rev. 2”, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/DIESS/SiniflamaSurumDetayAction.do?surumId=191&turId> (01.05.2013).
- Türkiye İstatistik Kurumu (2012), **Su rnleri İstatistikleri 2011**, Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.

- Türkiye İstatistik Kurumu (2013), “Avrupa Topluluğunda Ekonomik Faaliyetlerin İstatistiki Sınıflaması, NACE Rev. 1.1”, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/DIESS/SiniflamaSurumDetayAction.do?surumId=4&turId> (02.05.2013).
- Türkiye İstatistik Kurumu (2013), “Dış Ticaret İstatistikleri”, [http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?disticaretdb2=&report=IHT0136.RDF&p\\_kod=2&p\\_sitc31=0111&p\\_sitc32=0112&p\\_sitc33=0121&p\\_sitc34=0122&p\\_sitc35=0175&p\\_sitc36=0176&p\\_sitc37=0124&p\\_sitc38=0125&p\\_sitc39=0172&p\\_bolum=4&p\\_revize=1&p\\_yil1=2012&p\\_yil2=2011&p\\_yil3=2010&p\\_yil4=2009&p\\_kod1=1&p\\_kod2=4&p\\_dil=1&desformat=html&ENVID=disticaretEnv](http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?disticaretdb2=&report=IHT0136.RDF&p_kod=2&p_sitc31=0111&p_sitc32=0112&p_sitc33=0121&p_sitc34=0122&p_sitc35=0175&p_sitc36=0176&p_sitc37=0124&p_sitc38=0125&p_sitc39=0172&p_bolum=4&p_revize=1&p_yil1=2012&p_yil2=2011&p_yil3=2010&p_yil4=2009&p_kod1=1&p_kod2=4&p_dil=1&desformat=html&ENVID=disticaretEnv) (16.05.2013).
- Türkiye İstatistik Kurumu (2013), “Dış Ticaret İstatistikleri”, [http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?disticaretdb2=&report=IHT0136.RDF&p\\_kod=2&p\\_sitc31=01231&p\\_sitc32=01232&p\\_sitc33=01233&p\\_sitc34=01234&p\\_sitc35=01235&p\\_bolum=5&p\\_revize=1&p\\_yil1=2011&p\\_yil2=2010&p\\_yil3=2009&p\\_kod1=1&p\\_kod2=4&p\\_dil=1&desformat=html&ENVID=disticaretEnv](http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?disticaretdb2=&report=IHT0136.RDF&p_kod=2&p_sitc31=01231&p_sitc32=01232&p_sitc33=01233&p_sitc34=01234&p_sitc35=01235&p_bolum=5&p_revize=1&p_yil1=2011&p_yil2=2010&p_yil3=2009&p_kod1=1&p_kod2=4&p_dil=1&desformat=html&ENVID=disticaretEnv) (12.05.2013).
- Türkiye İstatistik Kurumu (2013), “Dış Ticaret İstatistikleri”, [http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?disticaretdb2=&report=IHT0147.RDF&p\\_kod=2&p\\_isic31=1512&p\\_bolum=4&p\\_revize=1&p\\_yil1=2011&p\\_yil2=2010&p\\_yil3=2009&p\\_kod1=1&p\\_kod2=4&p\\_dil=1&desformat=html&ENVID=disticaretEnv](http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?disticaretdb2=&report=IHT0147.RDF&p_kod=2&p_isic31=1512&p_bolum=4&p_revize=1&p_yil1=2011&p_yil2=2010&p_yil3=2009&p_kod1=1&p_kod2=4&p_dil=1&desformat=html&ENVID=disticaretEnv) (17.05.2013).
- Türkiye İstatistik Kurumu (2013), “Dış Ticaret İstatistikleri”, [http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?disticaretdb2=&report=IHT0147.RDF&p\\_kod=2&p\\_isic31=1514&p\\_bolum=4&p\\_revize=1&p\\_yil1=2011&p\\_yil2=2010&p\\_yil3=2009&p\\_kod1=1&p\\_kod2=4&p\\_dil=1&desformat=html&ENVID=disticaretEnv](http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?disticaretdb2=&report=IHT0147.RDF&p_kod=2&p_isic31=1514&p_bolum=4&p_revize=1&p_yil1=2011&p_yil2=2010&p_yil3=2009&p_kod1=1&p_kod2=4&p_dil=1&desformat=html&ENVID=disticaretEnv) (27.04.2013).
- Türkiye İstatistik Kurumu (2013), “Dış Ticaret İstatistikleri”, [http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?disticaretdb2=&report=IHT0147.RDF&p\\_kod=2&p\\_isic31=1520&p\\_bolum=4&p\\_revize=1&p\\_yil1=2011&p\\_yil2=2010&p\\_yil3=2009&p\\_kod1=1&p\\_kod2=4&p\\_dil=1&desformat=html&ENVID=disticaretEnv](http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?disticaretdb2=&report=IHT0147.RDF&p_kod=2&p_isic31=1520&p_bolum=4&p_revize=1&p_yil1=2011&p_yil2=2010&p_yil3=2009&p_kod1=1&p_kod2=4&p_dil=1&desformat=html&ENVID=disticaretEnv) (03.05.2013).
- Türkiye İstatistik Kurumu (2013), “Dış Ticaret İstatistikleri”, [http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?disticaretdb2=&report=IHT0147.RDF&p\\_kod=2&p\\_isic31=1541&p\\_bolum=4&p\\_revize=1&p\\_yil1=2011&p\\_yil2=2010&p\\_yil3=2009&p\\_kod1=1&p\\_kod2=4&p\\_dil=1&desformat=html&ENVID=disticaretEnv](http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?disticaretdb2=&report=IHT0147.RDF&p_kod=2&p_isic31=1541&p_bolum=4&p_revize=1&p_yil1=2011&p_yil2=2010&p_yil3=2009&p_kod1=1&p_kod2=4&p_dil=1&desformat=html&ENVID=disticaretEnv) (15.05.2013).

- Türkiye İstatistik Kurumu (2013), “Dış Ticaret İstatistikleri”, [http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?disticaretdb2=&report=IHT0147.RDF&p\\_kod=2&p\\_isic31=1544&p\\_bolum=4&p\\_revize=1&p\\_yil1=2011&p\\_yil2=2010&p\\_yil3=2009&p\\_kod1=1&p\\_kod2=4&p\\_dil=1&desformat=html&ENVID=disticaretEnv](http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?disticaretdb2=&report=IHT0147.RDF&p_kod=2&p_isic31=1544&p_bolum=4&p_revize=1&p_yil1=2011&p_yil2=2010&p_yil3=2009&p_kod1=1&p_kod2=4&p_dil=1&desformat=html&ENVID=disticaretEnv) (16.05.2013).
- Türkiye İstatistik Kurumu (2013), “Dış Ticaret İstatistikleri”, [http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?disticaretdb2=&report=IHT0147.RDF&p\\_kod=2&p\\_isic31=1542&p\\_isic32=1543&p\\_isic33=1549&p\\_bolum=4&p\\_revize=1&p\\_yil1=2011&p\\_yil2=2010&p\\_yil3=2009&p\\_kod1=1&p\\_kod2=4&p\\_dil=1&desformat=html&ENVID=disticaretEnv](http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?disticaretdb2=&report=IHT0147.RDF&p_kod=2&p_isic31=1542&p_isic32=1543&p_isic33=1549&p_bolum=4&p_revize=1&p_yil1=2011&p_yil2=2010&p_yil3=2009&p_kod1=1&p_kod2=4&p_dil=1&desformat=html&ENVID=disticaretEnv) (18.05.2013).
- Türkiye İstatistik Kurumu (2013), “Dış Ticaret İstatistikleri”, [http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?disticaretdb2=&report=IHT0147.RDF&p\\_kod=2&p\\_isic31=1533&p\\_bolum=4&p\\_revize=1&p\\_yil1=2011&p\\_yil2=2010&p\\_yil3=2009&p\\_kod1=1&p\\_kod2=4&p\\_dil=1&desformat=html&ENVID=disticaretEnv](http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?disticaretdb2=&report=IHT0147.RDF&p_kod=2&p_isic31=1533&p_bolum=4&p_revize=1&p_yil1=2011&p_yil2=2010&p_yil3=2009&p_kod1=1&p_kod2=4&p_dil=1&desformat=html&ENVID=disticaretEnv) (21.05.2013).
- Türkiye İstatistik Kurumu (2013), “Dış Ticaret İstatistikleri”, [http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?disticaretdb2=&report=IHT0147.RDF&p\\_kod=2&p\\_isic31=1551&p\\_isic32=1552&p\\_isic33=1553&p\\_isic34=1554&p\\_bolum=4&p\\_revize=1&p\\_yil1=2011&p\\_yil2=2010&p\\_yil3=2009&p\\_kod1=1&p\\_kod2=4&p\\_dil=1&desformat=html&ENVID=disticaretEnv](http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?disticaretdb2=&report=IHT0147.RDF&p_kod=2&p_isic31=1551&p_isic32=1552&p_isic33=1553&p_isic34=1554&p_bolum=4&p_revize=1&p_yil1=2011&p_yil2=2010&p_yil3=2009&p_kod1=1&p_kod2=4&p_dil=1&desformat=html&ENVID=disticaretEnv) (02.06.2013).
- Türkiye İstatistik Kurumu (2013), “Dış Ticaret İstatistikleri”, [http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?disticaretdb2=&report=IHT0147.RDF&p\\_kod=2&p\\_isic31=1600&p\\_bolum=4&p\\_revize=1&p\\_yil1=2011&p\\_yil2=2010&p\\_yil3=2009&p\\_kod1=1&p\\_kod2=4&p\\_dil=1&desformat=html&ENVID=disticaretEnv](http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?disticaretdb2=&report=IHT0147.RDF&p_kod=2&p_isic31=1600&p_bolum=4&p_revize=1&p_yil1=2011&p_yil2=2010&p_yil3=2009&p_kod1=1&p_kod2=4&p_dil=1&desformat=html&ENVID=disticaretEnv) (04.06.2013).
- Türkiye İstatistik Kurumu (2013), “Yıllık Sanayi Ürün İstatistikleri”, [http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?sanayidb2=&report=SURAPOR1\\_r2.RDF&p\\_yil1=2011&p\\_yil2=2010&p\\_yil3=2009&p\\_urn1=101111&p\\_urn2=101113&p\\_urn3=101120&p\\_urn4=101131&p\\_urn5=101133&p\\_urn6=101139&p\\_urn7=101141&p\\_urn8=101142&p\\_urn9=101143&p\\_urn10=101144&p\\_urn11=101145&p\\_urn12=101160&p\\_kod=1&p\\_dil=1&desformat=html&ENVID=sanayidb2Env](http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?sanayidb2=&report=SURAPOR1_r2.RDF&p_yil1=2011&p_yil2=2010&p_yil3=2009&p_urn1=101111&p_urn2=101113&p_urn3=101120&p_urn4=101131&p_urn5=101133&p_urn6=101139&p_urn7=101141&p_urn8=101142&p_urn9=101143&p_urn10=101144&p_urn11=101145&p_urn12=101160&p_kod=1&p_dil=1&desformat=html&ENVID=sanayidb2Env) (15.05.2013).

Türkiye İstatistik Kurumu (2013), “Yıllık Sanayi Ürün İstatistikleri”, [http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?sanayidb2=&report=SURAPOR1\\_r2.RDF&p\\_yil1=2011&p\\_yil2=2010&p\\_yil3=2009&p\\_urn1=101210&p\\_urn2=101220&p\\_urn3=101230&p\\_urn4=101240&p\\_kod=1&p\\_dil=1&desformat=html&ENVID=sanayidb2Env](http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?sanayidb2=&report=SURAPOR1_r2.RDF&p_yil1=2011&p_yil2=2010&p_yil3=2009&p_urn1=101210&p_urn2=101220&p_urn3=101230&p_urn4=101240&p_kod=1&p_dil=1&desformat=html&ENVID=sanayidb2Env) (14.05.2013).

Türkiye İstatistik Kurumu (2013), “Yıllık Sanayi Ürün İstatistikleri”, [http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?sanayidb2=&report=SURAPOR1\\_r2.RDF&p\\_yil1=2011&p\\_yil2=2010&p\\_yil3=2009&p\\_urn1=102011&p\\_urn2=102013&p\\_urn3=102014&p\\_urn4=102015&p\\_urn5=102021&p\\_urn6=102022&p\\_urn7=102023&p\\_urn8=102024&p\\_urn9=102025&p\\_urn10=102031&p\\_urn11=102032&p\\_urn12=102033&p\\_urn13=102034&p\\_urn14=102041&p\\_urn15=102042&p\\_kod=1&p\\_dil=1&desformat=html&ENVID=sanayidb2Env](http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?sanayidb2=&report=SURAPOR1_r2.RDF&p_yil1=2011&p_yil2=2010&p_yil3=2009&p_urn1=102011&p_urn2=102013&p_urn3=102014&p_urn4=102015&p_urn5=102021&p_urn6=102022&p_urn7=102023&p_urn8=102024&p_urn9=102025&p_urn10=102031&p_urn11=102032&p_urn12=102033&p_urn13=102034&p_urn14=102041&p_urn15=102042&p_kod=1&p_dil=1&desformat=html&ENVID=sanayidb2Env) (12.05.2013).

Türkiye İstatistik Kurumu (2013), “Yıllık Sanayi Ürün İstatistikleri”, [http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?sanayidb2=&report=SURAPOR1\\_r2.RDF&p\\_yil1=2011&p\\_yil2=2010&p\\_yil3=2009&p\\_urn1=103911&p\\_urn2=103912&p\\_urn3=103913&p\\_urn4=103915&p\\_urn5=103916&p\\_urn6=103917&p\\_urn7=103918&p\\_urn8=103921&p\\_urn9=103922&p\\_urn10=103923&p\\_urn11=103924&p\\_urn12=103925&p\\_urn13=103930&p\\_urn14=103991&p\\_kod=1&p\\_dil=1&desformat=html&ENVID=sanayidb2Env](http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?sanayidb2=&report=SURAPOR1_r2.RDF&p_yil1=2011&p_yil2=2010&p_yil3=2009&p_urn1=103911&p_urn2=103912&p_urn3=103913&p_urn4=103915&p_urn5=103916&p_urn6=103917&p_urn7=103918&p_urn8=103921&p_urn9=103922&p_urn10=103923&p_urn11=103924&p_urn12=103925&p_urn13=103930&p_urn14=103991&p_kod=1&p_dil=1&desformat=html&ENVID=sanayidb2Env) (26.05.2013).

Türkiye İstatistik Kurumu (2013), “Yıllık Sanayi Ürün İstatistikleri”, [http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?sanayidb2=&report=SURAPOR1\\_r2.RDF&p\\_yil1=2011&p\\_yil2=2010&p\\_yil3=2009&p\\_urn1=103111&p\\_urn2=103113&p\\_urn3=103114&p\\_kod=1&p\\_dil=1&desformat=html&ENVID=sanayidb2Env](http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?sanayidb2=&report=SURAPOR1_r2.RDF&p_yil1=2011&p_yil2=2010&p_yil3=2009&p_urn1=103111&p_urn2=103113&p_urn3=103114&p_kod=1&p_dil=1&desformat=html&ENVID=sanayidb2Env) (26.05.2013).

Türkiye İstatistik Kurumu (2013), “Yıllık Sanayi Ürün İstatistikleri”, [http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?sanayidb2=&report=SURAPOR1\\_r2.RDF&p\\_yil1=2011&p\\_yil2=2010&p\\_yil3=2009&p\\_urn1=106111&p\\_urn2=106112&p\\_urn3=106121&p\\_urn4=106122&p\\_urn5=106123&p\\_urn6=106124&p\\_urn7=106131&p\\_urn8=106132&p\\_urn9=106133&p\\_urn10=106140&p\\_kod=1&p\\_dil=1&desformat=html&ENVID=sanayidb2Env](http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?sanayidb2=&report=SURAPOR1_r2.RDF&p_yil1=2011&p_yil2=2010&p_yil3=2009&p_urn1=106111&p_urn2=106112&p_urn3=106121&p_urn4=106122&p_urn5=106123&p_urn6=106124&p_urn7=106131&p_urn8=106132&p_urn9=106133&p_urn10=106140&p_kod=1&p_dil=1&desformat=html&ENVID=sanayidb2Env) (07.05.2013).

Türkiye İstatistik Kurumu (2013), “Yıllık Sanayi Ürün İstatistikleri”, [http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?sanayidb2=&report=SURAPOR1\\_r2.RDF&p\\_yil1=2011&p\\_yil2=2010&p\\_yil3=2009&p\\_urn1=106211&p\\_urn2=106213&p\\_urn3=106214&p\\_urn4=106220&p\\_kod=1&p\\_dil=1&desformat=html&ENVID=sanayidb2Env](http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?sanayidb2=&report=SURAPOR1_r2.RDF&p_yil1=2011&p_yil2=2010&p_yil3=2009&p_urn1=106211&p_urn2=106213&p_urn3=106214&p_urn4=106220&p_kod=1&p_dil=1&desformat=html&ENVID=sanayidb2Env) (11.05.2013).

Türkiye İstatistik Kurumu (2013), “Yıllık Sanayi Ürün İstatistikleri”, [http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?sanayidb2=&report=SURAPOR1\\_r2.RDF&p\\_yil1=2011&p\\_yil2=2010&p\\_yil3=2009&p\\_urn1=107111&p\\_urn2=107112&p\\_kod=1&p\\_dil=1&desformat=html&ENVID=sanayidb2Env](http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?sanayidb2=&report=SURAPOR1_r2.RDF&p_yil1=2011&p_yil2=2010&p_yil3=2009&p_urn1=107111&p_urn2=107112&p_kod=1&p_dil=1&desformat=html&ENVID=sanayidb2Env) (11.05.2013).

Türkiye İstatistik Kurumu (2013), “Yıllık Sanayi Ürün İstatistikleri”, [http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?sanayidb2=&report=SURAPOR1\\_r2.RDF&p\\_yil1=2011&p\\_yil2=2010&p\\_yil3=2009&p\\_urn1=107211&p\\_urn2=107212&p\\_urn3=107219&p\\_kod=1&p\\_dil=1&desformat=html&ENVID=sanayidb2Env](http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?sanayidb2=&report=SURAPOR1_r2.RDF&p_yil1=2011&p_yil2=2010&p_yil3=2009&p_urn1=107211&p_urn2=107212&p_urn3=107219&p_kod=1&p_dil=1&desformat=html&ENVID=sanayidb2Env) (14.05.2013).

Türkiye İstatistik Kurumu (2013), “Yıllık Sanayi Ürün İstatistikleri”, [http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?sanayidb2=&report=SURAPOR1\\_r2.RDF&p\\_yil1=2011&p\\_yil2=2010&p\\_yil3=2009&p\\_urn1=107311&p\\_urn2=107312&p\\_kod=1&p\\_dil=1&desformat=html&ENVID=sanayidb2Env](http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?sanayidb2=&report=SURAPOR1_r2.RDF&p_yil1=2011&p_yil2=2010&p_yil3=2009&p_urn1=107311&p_urn2=107312&p_kod=1&p_dil=1&desformat=html&ENVID=sanayidb2Env) (15.05.2013).

Türkiye İstatistik Kurumu (2013), “Yıllık Sanayi Ürün İstatistikleri”, [http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?sanayidb2=&report=SURAPOR1\\_r2.RDF&p\\_yil1=2011&p\\_yil2=2010&p\\_yil3=2009&p\\_urn1=110711&p\\_urn2=110719&p\\_kod=1&p\\_dil=1&desformat=html&ENVID=sanayidb2Env](http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?sanayidb2=&report=SURAPOR1_r2.RDF&p_yil1=2011&p_yil2=2010&p_yil3=2009&p_urn1=110711&p_urn2=110719&p_kod=1&p_dil=1&desformat=html&ENVID=sanayidb2Env) (02.06.2013).

Türkiye İstatistik Kurumu (2013), “Yıllık Sanayi Ürün İstatistikleri”, [http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?sanayidb2=&report=SURAPOR1\\_r2.RDF&p\\_yil1=2011&p\\_yil2=2010&p\\_yil3=2009&p\\_urn1=110610&p\\_kod=1&p\\_dil=1&desformat=html&ENVID=sanayidb2Env](http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?sanayidb2=&report=SURAPOR1_r2.RDF&p_yil1=2011&p_yil2=2010&p_yil3=2009&p_urn1=110610&p_kod=1&p_dil=1&desformat=html&ENVID=sanayidb2Env) (02.06.2013).

Türkiye İstatistik Kurumu (2013), “Yıllık Sanayi Ürün İstatistikleri”, [http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?sanayidb2=&report=SURAPOR1\\_r2.RDF&p\\_yil1=2011&p\\_yil2=2010&p\\_yil3=2009&p\\_urn1=110510&p\\_urn2=110520&p\\_kod=1&p\\_dil=1&desformat=html&ENVI](http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?sanayidb2=&report=SURAPOR1_r2.RDF&p_yil1=2011&p_yil2=2010&p_yil3=2009&p_urn1=110510&p_urn2=110520&p_kod=1&p_dil=1&desformat=html&ENVI) (02.06.2013).

- Türkiye İstatistik Kurumu (2013), “Yıllık Sanayi Ürün İstatistikleri”, [http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?sanayidb2=&report=SURAPOR1\\_r2.RDF&p\\_yil1=2011&p\\_yil2=2010&p\\_yil3=2009&p\\_urn1=110211&p\\_urn2=110212&p\\_kod=1&p\\_dil=1&desformat=html&ENVI](http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?sanayidb2=&report=SURAPOR1_r2.RDF&p_yil1=2011&p_yil2=2010&p_yil3=2009&p_urn1=110211&p_urn2=110212&p_kod=1&p_dil=1&desformat=html&ENVI) (02.06.2013).
- Türkiye İstatistik Kurumu (2013), “Yıllık Sanayi Ürün İstatistikleri”, [http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?sanayidb2=&report=SURAPOR1\\_r2.RDF&p\\_yil1=2011&p\\_yil2=2010&p\\_yil3=2009&p\\_urn1=110310&p\\_kod=1&p\\_dil=1&desformat=html&ENVID=sanayidb2Env](http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?sanayidb2=&report=SURAPOR1_r2.RDF&p_yil1=2011&p_yil2=2010&p_yil3=2009&p_urn1=110310&p_kod=1&p_dil=1&desformat=html&ENVID=sanayidb2Env) (02.06.2013).
- Türkiye İstatistik Kurumu (2013), “Yıllık Sanayi Ürün İstatistikleri”, [http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?sanayidb2=&report=SURAPOR1\\_r2.RDF&p\\_yil1=2011&p\\_yil2=2010&p\\_yil3=2009&p\\_urn1=110211&p\\_urn2=110212&p\\_kod=1&p\\_dil=1&desformat=html&ENVI](http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?sanayidb2=&report=SURAPOR1_r2.RDF&p_yil1=2011&p_yil2=2010&p_yil3=2009&p_urn1=110211&p_urn2=110212&p_kod=1&p_dil=1&desformat=html&ENVI) (02.06.2013).
- Türkiye İstatistik Kurumu (2013), “Yıllık Sanayi Ürün İstatistikleri”, [http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?sanayidb2=&report=SURAPOR1\\_r2.RDF&p\\_yil1=2011&p\\_yil2=2010&p\\_yil3=2009&p\\_urn1=120011&p\\_urn2=120019&p\\_kod=1&p\\_dil=1&desformat=html&ENVID=sanayidb2Env](http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?sanayidb2=&report=SURAPOR1_r2.RDF&p_yil1=2011&p_yil2=2010&p_yil3=2009&p_urn1=120011&p_urn2=120019&p_kod=1&p_dil=1&desformat=html&ENVID=sanayidb2Env) (02.06.2013).
- Türkiye İstatistik Kurumu (2013), “Yıllık Sanayi Ürün İstatistikleri”, [http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?sanayidb2=&report=SURAPOR1\\_r2.RDF&p\\_yil1=2011&p\\_yil2=2010&p\\_yil3=2009&p\\_urn1=101312&p\\_urn2=101313&p\\_urn3=101314&p\\_urn4=101315&p\\_urn5=101316&p\\_urn6=101391&p\\_kod=1&p\\_dil=1&desformat=html&ENVID=sanayidb2Env](http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?sanayidb2=&report=SURAPOR1_r2.RDF&p_yil1=2011&p_yil2=2010&p_yil3=2009&p_urn1=101312&p_urn2=101313&p_urn3=101314&p_urn4=101315&p_urn5=101316&p_urn6=101391&p_kod=1&p_dil=1&desformat=html&ENVID=sanayidb2Env) (16.05.2013).
- Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş (2000), **Et ve Et Ürünleri**, Ankara: TKB Matbaası.
- Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş (2008), “Makarna Sektör Araştırması”, [http://www.kalkinma.com.tr/data/file/raporlar/ESA/SA/2001-SA/SA-01-03-09\\_Makarna\\_Sektoru.pdf](http://www.kalkinma.com.tr/data/file/raporlar/ESA/SA/2001-SA/SA-01-03-09_Makarna_Sektoru.pdf) (21.05.2013).
- Türkiye Karma Yem Sanayii Yem Sanayicileri Birliği (2012), “İstatistikler”, [www.turkiyeyembir.org.tr/istatistikler](http://www.turkiyeyembir.org.tr/istatistikler) (21.05.2013).
- Türkiye Karma Yem Sanayii Yem Sanayicileri Birliği (2012), “Karma Yem”, [www.turkiyeyembir.org.tr/portal/dosyalar/yemarge](http://www.turkiyeyembir.org.tr/portal/dosyalar/yemarge) (21.05.2013).



- Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu (2013), “Tütün Mamulleri İstatistikleri”, <http://www.tapdk.gov.tr/tutunmamulleri7171.asp> (04.06.2013).
- Uğur TATLI ‘Zaman daralıyor, Hazır Yemek Sektörü Büyüyor’ (13.01.2012), <http://www.perakende.org/alisveris-merkezleri/haberler/zaman-daraliyor-hazir-yemek-sektoru-buyuyor-1326440472h.html> (17.05.2013).
- Ulusal Süt Konseyi (2012), **Dünya ve Türkiye’de Süt Sektör İstatistikleri**, 1. Basım, Ankara: Aktiva Tanıtım Organizasyon.
- Un ve Unlu Mamuller Tanıtım Grubu (2012) “Un ve Unlu Mamuller Tanıtım Grubu Kapsamındaki Ürünler İhracatı (2007-2013/Ocak-Mayıs)”, <http://www.tfyi.gov.tr/tr/istatistikler>, (04.05.2013).
- URL, “Gıda Sektörüne Bakış”, 05.12.2011, <http://www.istekobi.com.tr/sectorler/gida-s14/sektore-bakis/gida-b14.aspx> (27.06.2013).
- URL, “Kırmızı Et Alarmı” 24.01.2013, <http://ihracat.info.tr/kirmizi-et-alarmi-9859h> (16.05.2013).
- URL, “Mısır Üretimi İkiye Katlandı” (16.02.2012), [http://www.tarimtv.gov.tr/HD918\\_misir-uretimi-ikiye-katlandi.html](http://www.tarimtv.gov.tr/HD918_misir-uretimi-ikiye-katlandi.html), (05.05.2013).
- URL, “Sebze Suyu Üretimi” (t.y), [http://www.food.hacettepe.edu.tr/turkish/ouyeleri/gmu428/sebze\\_suyu\\_uretimi.pdf](http://www.food.hacettepe.edu.tr/turkish/ouyeleri/gmu428/sebze_suyu_uretimi.pdf) (24.04.2013).
- URL, “TEKEL”, 31.03.2013, <http://tr.wikipedia.org/wiki/TEKEL>, (25.06.2013).
- Walker, Ernst W. ve Petty, J. William (1972), “Financial Differences Between Large and Small Firms”, **Financial Management**, 7(4), 61-68.

## EKLER

### EK 1: Finansal Oranlara İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

	Örneklem Sayısı	Ortalama	Standart Sapma	En Küçük Değer	En Büyük Değer
CO	16	1,4356	,26949	1,03	1,96
ATO	16	,6076	,14624	,35	,88
TVDH	16	1,3419	,26070	1,08	2,01
DVDH	16	3,8725	1,51495	2,28	7,05
ADH	16	6,9925	1,40506	5,26	9,89
AOTS	16	53,9362	9,40110	36,90	69,46
SDH	16	3,5306	,59363	2,71	4,68
SOTS	16	1,0601	16,92009	77,96	134,77
TBO	16	,5575	,10970	,38	,73
UVBO	16	,0950	,03327	,05	,18
KVBO	16	,4612	,11815	,29	,63
FKO	16	2,4519	1,43863	1,30	6,31
BKM	16	,1491	,033093	,112	,202
FKM	16	,0553	,028774	,018	,090
OKM	16	,0407	,027327	,006	,095
NKM	16	,0226	,022943	,002	,079
AKO	16	,0339	,027848	,003	,097
ÖSKO	16	,0735	,053767	,009	,168

## **ÖZGEÇMİŞ**

Damla EKER, 18.10.1989 tarihinde Bakırköy'de doğdu. İlköğretime İstanbul'da başlayıp Trabzon'da bitirdi. Trabzon Yunus Emre Lisesi'nden mezun olduktan sonra 2007 yılında girdiği KTÜ İİBF İşletme Bölümü'nden 2011 yılında mezun oldu. Aynı yıl aynı üniversite ve fakültenin İşletme Anabilim Dalı Finans Bilim dalında tezli yüksek lisans eğitimine başladı.

EKER, bekâr olup, İngilizce bilmektedir.